

David Skrbina'ya Mektuplar

Theodore Kaczynski

02.01.2004 - 10.07.2005

İçindekiler

Çevirenin Tanıtımı	3
David Skrbina'ya Mektuplar	4
David Skrbina'ya Mektup, 2 Ocak 2004.	4
David Skrbina'ya Mektup, 29 Ağustos 2004.	5
David Skrbina'ya Mektup, 18 Eylül 2004	15
David Skrbina'ya Mektup, 12 Ekim 2004	23
David Skrbina'ya Mektup, 23 Kasım 2004	39
David Skrbina'ya Mektup, 3 Ocak 2005	61
David Skrbina'ya Mektup, 17 Mart 2005	66
David Skrbina'ya Mektup, 5 Nisan 2005	90
David Skrbina'ya Mektup, 10 Temmuz 2005	96
Alıntılanmış Eserler Listesi	99

Çevirenin Tanıtımı

Theodore John Kaczynski'nin (nam-ı diğer “unabomber”) *Technological Slavery* kitabının ceza evinden David Skrbina'ya yazdığı mektuplardan oluşan bölümünün Türkçe metnini okumuş olacaksınız⁽¹⁾. David Skrbina Michigan Üniversite'sinde Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Kaczynski'nin bu mektuplarda değindiği konular, onun tarih felsefesi diyebileceğimiz görüşlerini yansıtmaktadır. Kaczynski'ye göre tarihin akışı ve insan toplumlarının yapısı onun “nesnel faktörler” adını verdiği güçler tarafından şekillendirilmektedir. Bunun anlamı, tarihin akışı ve toplumsal yapıların, insanların istek, arzu ve planlarından çok, maddi bir takım koşullar neticesinde belirlendiğidir.

Teknoloji, (sistemin fiziksel altyapısını oluşturan makineler ve diğer teknolojik aletler ile birlikte, bunların oluşturulmasını ve hayata geçirilmesini mümkün kılan teknik bilgilerin bütünü) günümüz toplumunda temel belirleyicidir. Aile yapısından, politik kurumlara, gündelik çalışma koşullarımızdan, eğlence biçimlerimize kadar her şeyi belirleyen odur. Fakat teknolojinin gelişimi insan kontrolüne ve dolayısı ile isteklerine bağlı değildir. Gelişimi ve alacağı biçimler, insan isteklerinden ziyade, teknolojik sistemin ihtiyaçları doğrultusunda olur.

Teknolojik sistem, onun kontrolü dışında yer alan vahşi doğa (buna doğal seçim sürecinde oluşan insan vahşi doğası da dahildir) hilafına sürekli genişleme eğilimindedir. Bu genişlemesi sırasında vahşi doğanın son kalıntılarını ya kendi kontrolü altına alır ya da onları peyderpey ortadan kaldırır. Teknolojik sistem yıkılmadan genişlemeye ve faaliyetlerini coğrafi olarak yayıp, yoğunlaştırmaya devam ettiği müddetçe, dünya üzerinde vahşi doğanın tamamı ile ortadan kaldırıldığı bir noktaya ulaşılacaktır. İnsanın vahşi doğasına da, ya insanın tamamen ortadan kaldırılması ya da bu sisteme uygun olmayan niteliklerinin değiştirilmesi ve bugün tanıdığımız türden çok farklı bir türe dönüştürülmesi yolu ile boyun eğdirilecektir.

(1) Anarşist Kütüphane'nin Notu: Çeviren normalde bu cümlede metnin aslının nerede bulunacağına işaret ediyordu, ilgili kitap bu metinde zaten eklenmiş olduğundan cümle bu metne uygun olacak şekilde değiştirildi.

David Skrbina'ya Mektuplar

Bu mektupları yazdığımdan beri, fikirlerimin bazı açılardan değıştiğini söyleyebilirim. Bu mektuplarda, daha sonradan Anti-Teknolojik Devrim: Neden ve Nasıl kitabında yazdıklarım ile çelişen kısımlar olursa, şu anda sahip olduğum fikirleri temsil edenler Anti-Teknolojik Devrim 'de yer alanlardır.

David Skrbina'ya Mektup, 2 Ocak 2004.

İnsanların, toplumlarının gelecekları ile ilgili isteklerini başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceğı (bazı dar kapsamlı reformlar dışında) üç yol biliyorum: i) Zeki bir yönetim mevcut bir toplumsal düzenin ömrünü uzatabilir. (Örnek: On dokuzuncu yüzyılda Rus Çarları olduklarından çok daha az yetenekli olsalardı çarlık rejimi daha önceden dağılabildi. Eğer II. Nicholas olduğundan çok daha fazla yetenekli olsaydı çarlık rejimi birkaç on yıl daha ayakta kalabilirdi.) ii) Devrimci eylem, mevcut bir toplumsal düzenin dağılmasını sağlayabilir ya da en azından bu süreci hızlandırabilir. (Örnek: Eğer Rusya'da devrimci bir hareket olmasaydı, hiç şüphe yok ki, II. Nicholas'ın tahttan çekilmesinden sonra yerine yeni bir çar bulunacak ve çarlık rejimi bir süre daha devam edecekti.) iii) Mevcut bir sosyal düzen başka bölgelere de yayılacak şekilde genişletilebilir. (Örnek: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın sosyal düzeni Japonya'yı da kapsayacak şekilde başarılı bir şekilde genişletilmiştir.)

Eğer haklıysam ve toplumumuzun geleceğı üzerinde (dar kapsamlı reformlar haricinde) rasyonel bir etkimiz olmasını istiyorsak, yukarıdaki alternatiflerden birini seçmek zorundayız.

David Skrbina'ya Mektup, 29 Ağustos 2004.

Bana Bill Joy'un "Geleceğin Neden Bize İhtiyacı Yok"¹ (Why the Future Doesn't Need Us) makalesini göndermişsin ve bu makale hakkındaki düşüncelerimi soruyorsun. Makaleyi yayımlandıktan kısa bir süre sonra okudum. Joy'un bahsettiği teknolojik tehlikelerin çoğunu başka bir yerde okumuştum; ancak bu makaleyi, bu tehlikeler ile ilgili daha fazla bilgi verdiği için yine de faydalı buldum. Üstelik Bill Joy gibi ön planda olan bir teknoperverin dâhi teknolojinin bizi götürdüğü yer hakkında korku duyması, teknolojinin tehlikelerinin gerçekliğine insanları ikna etmede yardımcı olmalıdır. Bunun haricinde Bill Joy'un makalesi beni etkilemedi. Teknik bilgisinin sağlam olduğunu varsayıyorum. Fakat insan doğası ve insan topluluklarının işleyişi hakkındaki anlayışının naif bir düzeyde olduğu anlaşılıyor. Bu makale hakkında bana yazan birkaç kişi daha bu konu hakkında benzer fikirler beyan ettiler.

Joy'un naifliği ile ilgili neyi kastettiğim konusunda bir örnek vermem gerekirse, Joy şöyle yazıyor:

Uyumluluğu gerçekleştirmek için, bilim adamları ve mühendislerin güçlü bir etik davranış koduna sahip olmaları gerekir ... ve gerekli olduğu zamanlarda, hatta yüksek şahsi maliyetlere rağmen, medyaya bilgi sızdırma cesaretini göstermelidirler... . Dalai Lama, bizim için en önemli şeyin yaşamımızı başkalarına karşı sevgi ve şefkatle geçirmek olduğunu söylüyor ve toplumlarımızın daha güçlü bir evrensel sorumluluk ilkesi ve karşılıklı bağımlılık geliştirmesi gerektiğini söylüyor... .

Eğer Bill Joy bu tarz vaazlar ile herhangi bir şeyin başarılabileceğini düşünüyorsa, gerçeklik ile olan bağlarını koparmış demektir. Bahsettiğimiz konular umutsuz derecede ciddi olmasaydı bu yazdıkları komik olabilirdi.

Bir şey kaçırıp kaçırmadığımı bakmak için Joy'un makalesini tekrar okudum fakat bende bıraktığı etki bir önceki ile aynı oldu. Tabii ki, makalenin benim gözden kaçırdığım kimi iyi yanları olabilir.

* * *

Küçük-ölçekli teknolojinin kabul edilebilir olduğunu düşünmüyorum, küçük-ölçekli teknoloji basitçe kaçınılmazdır. Bakınız: *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 207-212. Ondan kurtulmanın herhangi bir yolunu göremiyorum.

¹ Bill Joy, "Why the Future Doesn't Need Us," *Wired Magazine*

rum. Eğer toplumsal organizasyon yıkılırsa insanlar organizasyon-tabanlı teknolojiyi kullanamazlar. Örnek: Rafineriler benzin üretmiyorsa insanlar araba kullanamaz. Fakat insanların küçük-ölçekli teknolojiyi kullanmalarını nasıl engelleyebilirsin? Mesela çeliği işlemek, değirmen yapmak ya da arazileri sürmek ve ekin ekmek gibi?

İlkel bir buhar motorunu küçük-ölçekli bir teknoloji olarak görüp görmediğimi soruyorsun. Kendimden emin bir cevap verebilmek için ilkel buhar motorları ve olası kullanımları ile ilgili çok daha fazla şey bilmem gerekir. Fakat bence buhar-motorları küçük-ölçekli teknoloji olarak adlandırılmaz. “[Newcomen buhar-motorları’nın] yüksek düzeydeki yakıt tüketimi, kömürün pahalı olduğu yerlerde bu motorların ekonomik kullanımını imkânsız hale getirmiştir. Fakat İngiliz kömür madenlerinde, derin madenlerin sudan arındırılması konusunda vazgeçilmez bir işlev görmüşlerdir...”² Otonom bir yerel toplumun, dışarıdan bir yardım olmadan faydalı bir buhar-motoru üretmesi çok zor olacaktır ve muhtemelen motorun bu tarz bir topluma pek bir faydası olmayacaktır. Motoru üretmek ve işler tutmak için gerekli olacak çaba, yağlamak için gerekli olacak yağı üretmek ve çalıştırmak için gerekli yakıtı sağlamak gibi faktörler göz önüne alındığında, küçük bir toplum için motorun yapacağı herhangi bir iş, insan ya da hayvan gücüne dayanılarak çok daha verimli bir şekilde yapılabilir. Buhar motorları, icat edildiği tarihten çok daha önce bulunabilirdi; fakat -tahminime göre- 17 ve 18. yüzyıldaki ekonomik ve teknolojik gelişmelerin buhar makinesine sunduğu çalışma alanları olmadan pek faydalı olmayacaklardı.

* * *

Devrim sonrası koşulların kontrol edilmesinin imkânsız olacağına eminim. Fakat “pozitif bir toplumsal vizyonun” gerekli olduğu konusunda sana katılıyorum. Benim ortaya koymak isteyeceğim toplumsal ideal göçebe avcı-toplayıcı toplum olacaktır.

İlk olarak, devrimci bir hareketin başarılı olabilmesi için radikal olması *zorunludur*. Trotsky şöyle yazmaktadır: “Devrimci bir sürecin farklı aşamalarını, daha aşırı bir kanadın daima daha ılımlısının yerini geçtiği bir süreç karakterize eder... ”³ Theodore Abel, bir hareketin, mücadele etmek istediği kötülüğün tam karşıtını ideal olarak alması gerektiğini söy-

² *Encyclopedia Britannica*, 15th Ed., 2003, Vol. 28, makale “Technology,” p. 451.

lemektedir.³⁴ Göçebe avcı-toplayıcı toplum bir ideal olarak karşımıza çıkmaktadır, çünkü teknolojik toplumun tam karşısında yer alan bir insan kültürüdür.

İkincisi, eğer medeniyetin çeşitli tezahürlerinin (17. yüzyıla kadarki kültürel miras gibi) korunması gerektiği gibi bir pozisyon alınırsa, iş teknolojik sistemin yok edilmesine geldiğinde, bazı uzlaşmalara girme eğilimi ortaya çıkabilir ve bu da sistemin yıkılması görevinin başarılmasına sebep olabilir. Eğer sistem çökerse, paha biçilemez tabloları ve heykelleri ile sanat müzelerine ne olacaktır? Ya devasa kitap koleksiyonları ile büyük kütüphaneler? Sanat eserlerini ve kitapları, kütüphanecileri ve küratörleri tutacak ve bu eserleri yağma ve vandalizmden koruyacak polis gücünü oluşturacak büyük organizasyonlar olmadığında kim koruyacaktır? Ya eğitim sistemi ile ilgili ne söylenebilir? Organize bir eğitim sistemi olmadan çocuklar kültürsüz ve muhtemelen okuma yazma bilmeden yetişeceklerdir. İnsan kültürünün 17. yüzyıla kadar ortaya koyduğu eserleri korumanın önemli olduğunu düşünen birisi, sistemin topyekûn çöküşü konusunda bir hayli gönülsüz olacaktır. Dolayısı ile, orta bir yol arayacak ve toplumumuzu teknolojik olarak belirlenmiş mevcut rotasından çıkarmak için gerekli olacak ve doğrusunu söylemek gerekirse tehlikeli olacak önlemlere başvurmayacaktır. Yani, yalnızca medeniyetin başarılarını gözden çıkarmaya hazır kişiler etkili birer devrimci olabileceklerdir.

Üçüncüsü, çoğu insan için, avcı-toplayıcı bir hayat endüstri öncesi medeniyetin sunduğundan çok daha çekici olacaktır. Pek çok modern insan dahi avlanmaktan, balık tutmaktan ve yabani meyve ve yemişleri toplamaktan hoşlanır. Sanırım çok az kişi, tarla bellemekten ya da sürmekten hoşlanacaktır. Ve medeni toplumlarda nüfusun çoğunluğu o ya da bu şekilde üst sınıfların sömürüsüne tabidir. Köle ya da serf değillerse, genellikle ücretli çalışan ya da toprak sahiplerinin egemenliğindeki kiracı çiftçilerdir. Endüstri öncesi medeni toplumlar genellikle felaket düzeyde salgın hastalıklar ya da kıtlıklardan mustarip olmuşlardır ve sıradan insanlar çoğu durumda yetersiz beslenmişlerdir. Buna karşılık, avcı-toplayıcılar, kuzeyin uzak bölgeleri haricinde iyi beslenirlerdi.⁵ Bu topluluklarda kıt-

³ Leon Trosky, *History of the Russian Revolution*, terc. Max Eastman, 1980 ed., Vol. One, pp. xviii-xix.

⁴ “Bir ideolojinin başarılı bir hareketin temeli olarak işlev görebilmesi için problemi hedef ile ilişkilendirmesi gerekir. Bu en iyi şekilde, problemleri yaratan sebeplerin tam tersini temsil eden bir planın ortaya konması ile başarılabilir.” Abel, p. 350.

⁵ Elizabeth Cashdan, “Hunters and Gatherers: Economic Behavior in Bands,” in S.

lıklar muhtemelen nadir görülürdü.⁶ Bulaşıcı hastalıklardan, bu hastalıklar daha “gelişmiş” halklar tarafından onlara bulaştırılana kadar çok fazla mustarip değillerdi.⁷ Kölelik ve gelişmiş toplumsal hiyerarşiler *yerleşik* avcı-toplayıcılarda bulunabilir, fakat (kadınların bir derece erkeklerin altında olmasının haricinde) *göçebe* avcı-toplayıcılar normal olarak (her zaman değil) toplumsal eşitliğe sahiptiler ve genelde kölelik bu toplumlarda bulunmazdı.⁸

Eğer avcı-toplayıcı hayat tarzını, kimsenin 3 saatten fazla çalışmak zorunda olmadığı, kadın ve erkeğin eşit olduğu ve her şeyin aşk, dayanışma ve paylaşma olduğu bir Cennet Bahçesi olarak anlatan Anarko-Primitivist yazıları okuduysan, bunlar koca bir saçmalaktan başka bir şey değildir. Bunu literatürden sayısız alıntı ile kanıtlayabilirim.⁹ Fakat Anarko-Primitivistlerin idealize edilmiş versiyonunu bir kenara atsak ve gerçeklere objektif bir şekilde baksak dahi, göçebe avcı-toplayıcı toplumlar endüstri öncesi toplumlara göre çok daha çekici gözükmemektedir. Zannediyorum ki, geç dönem orta-çağ ya da Rönesans Avrupa medeniyeti ile karşılaştırıldıklarında, avcı-toplayıcı toplumlara yapacağın en büyük itiraz, bunların görece olarak daha alçak gönüllü kültürel başarılarla (sanat, müzik, edebiyat, bilim vb.) sahip olmaları olacaktır. Fakat modern

Plattner (editör), *Economic Antropology*, 1989, pp. 22-23.

⁶ “İyi belgelenmiş her durumda, zorluk çekilen olaylar [=açlık] modern müdahalelerin devreye girmesine atfedilebilir.” Carleton S. Coon, *The Hunting Peoples*, 1971, pp. 388-89.

⁷ Örn., bkz., Gurven & Kaplan, pp. 342, 343, 346, 349

⁸ Buradaki “toplumsal eşitliğin” cinsiyet eşitliğini içermesi zorunlu değildir. Bknz., *İlkel Yaşam Hakkındaki Gerçek*, Kaczynski. Son yıllarda antropologlar, göçebe avcı toplayıcılarda toplumsal eşitlik olduğunu söyleyen daha önceki araştırmacıların iddialarını, bu toplumlardaki eşitsizlik örneklerini göstererek reddetmişlerdir. Örnek için bkz., Shott. (*Çevirenin notu: Alıntılanmış eserler listesinde yazar ismine bakarak kaynağı bulabilirsiniz.*) Bu meselede taraf olmak için gerekli niteliklere sahip değilim, fakat şunu söylemek gerekir ki, yalnızca varoluşlarının fiziksel koşulları sebebiyle, göçebe avcı-toplayıcı toplumların modern toplumlarda var olan toplumsal eşitsizlik seviyesine yaklaşan bir eşitsizliğe sahip olmaları mümkündür. Modern toplumdaki çoğu insan güçsüzdür ve milyarlarca kişi arasından yalnızca bir avuç insan, “belki 500 ya da 1000 kişi” dünyadaki gerçekten önemli kararları alır. (*Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 67) Eğer göçebe avcı-toplayıcı toplumlar bünyesindeki eşitsizlikler medeni toplumlarda var olan eşitsizlikler ile aynı seviyede olsaydı, bu durumda bu eşitsizlikler çok kolay bir şekilde tespit edilebilirdi ve bu toplumlarda eşitsizliğin var olduğunu kanıtlamak üzere yapılan son dönemdeki uğraşlar gereksiz olurdu.

Kölelik göçebe avcı-toplayıcı toplumlarda nadirdi. *New Encyclopedia Britannica* (2003), Vol.27, “Slavery,” p. 288. Fakat bilinmiyor değildi. *New Encyclopedia Britannica* (1997), Vol. 10. “slave,” p. 873; Legros, p.617.

⁹ Bknz., *İlkel Yaşam Hakkındaki Gerçek*

endüstriyel toplumun nüfusunun çok küçük bir bölümü haricindeki insanların bu tarz kültürel başarılar ile ilgilendiğinden şüpheliyim.

Üstelik avcı-toplayıcı toplum, toplumsal bir ideal olarak çekiciliğini kanıtlamıştır: Anarko-primitivizm geniş bir popülerlik kazanmış gibidir. Kendisine ideal olarak, -örneğin-geç orta çağ toplumunu alan bir hareketin aynı başarıyı gösterebileceğini hayal etmek güçtür. Tabii ki, anarko-primitivizmin başarısının ne ölçüde avcı-toplayıcı toplumların ütöpik bir şekilde resmedilişine dayandığı sorgulanmalıdır. Tahminim, ya da en azından umudum, avcı-toplayıcı toplumların bazı nahoş özelliklerinin (erkek egemenliği, zorlu çalışma koşulları gibi), solcuları, nevroitikleri ve tembelleri bu idealden kaçıracağı ve bu toplumlar gerçekçi bir şekilde resmedildiğinde, etkili birer devrimci olabilecek insanlara çekici gelmeye devam edecekleridir.

Avcı-toplayıcı ekonomiye tüm dünya çapında dönülmesinin endüstriyel toplumun çöküşünün olası bir sonucu olacağını düşünmüyorum. Hiçbir ideoloji insanları ekin ekmek varken açlık çekmeye ikna edemez. Dolayısı ile toprağın ve iklimin uygun olduğu yerlerde tarım yapılmaya devam edecektir. Hayatta kalmanın tek yolu olarak avcı-toplayıcılığa dönülmesi yalnızca tarıma uygun olmayan alanlarda söz konusu olacaktır; subarktik, çorak düzlükler ya da engebeli dağlar gibi.

* * *

Burada bahsettiğin “sürü değerlerine” karşılık “güç isteği” şeklinde formüle edilen değer problemleri ile çok ilgilenmiyorum. Benim açımdan, zamanımızın her şeyin üzerine çıkan egemen problemi, teknolojinin dünyayı yok etmekle ya da onu eski insani değer problemlerinin ortadan kalkacağı bir tarzda köklü bir şekilde değiştirmekle tehdit ediyor olmasıdır. İnsani değer problemleri ortadan kalkacaktır, çünkü bildiğimiz şekli ile insan ırkı ortadan kalkacaktır. Burada yalnızca insan ırkının kaçınılmaz bir şekilde fiziksel olarak ortadan kaldırılmasından bahsetmiyorum. (Tabi bu da olasılık dahilindedir.) Fakat insanların sosyal ve psikolojik işlevleri öylesine radikal bir şekilde değiştirilecektir ki, değerler ile ilgili geleneksel problemler anlamsız hale gelecektir. Eski moda konformist, eski moda bireyci kadar antika hale gelecektir.

İnsan ırkı tarihindeki en kritik kavşakta bulunduğu için, tüm diğer meseleler çok geç olmadan teknolojik heyulanın durdurulması problemine feda edilmelidir. Geleneksel ahlaktan bir kopuşu savunuyorsam, bunu

sürü zihniyetinden hoşlanmadığım için yapmıyorum; geleneksel ahlâkın etkili bir devrimci organizasyon oluşturulmasına engel teşkil etmesi sebebiyle yapıyorum. Üstelik, herhangi bir etkili devrimci hareket muhtemelen sürü zihniyetini kullanmak durumunda kalacaktır. Taklitçilik insan doğasının bir parçasıdır ve ona karşı vaaz vermek yerine onu kullanmak gerekir.

Muhtemelen “güç sürecini” vurgulamamdaki amaçları yanlış yorumluyorsun. Bunu yapmamın sebebi “güç isteğini” yüceltmek değil. Güç sürecini tartışmanın iki temel sebebi mevcuttur: İlki, güç süreci tartışmasının “solcu” olarak adlandırdığım insanların psikolojisinin analizi için gerekli olması. İkincisi, insanları gelecekteki bir kötülük hakkında çalışmaya ikna etmenin zor olması, fakat *mevcut* bir kötülükten kurtulmaya ikna etmenin daha kolay olmasıdır. Güç sürecinin tartışılması, insanlara, *mevcut* tatminsizliğin ve mutsuzluğun teknolojik bir toplumda yaşamamızdan kaynaklandığını göstermekte yardımcı olmaktadır.

Ancak kişisel olarak güçlü bir şekilde bireyciliğe meylediğimi itiraf etmek zorundayım. İdeal durumda, bireyci eğilimlerimin devrimci strateji üzerine düşüncelerimi etkilemesine izin vermemem ve ulaştığım sonuçlara nesnel bir şekilde ulaşmam gerekir. Bireyci eğilimlerimin farkına varmış olman, olmam gerektiği kadar nesnel olamadığımı gösteriyor olabilir.

Fakat politik fayda ile ilgili tüm problemleri bir kenara bırakır ve yalnızca benim şahsi eğilimlerimle ilgilenirsek, “sürü zihniyetinin” arzu edilir olması ya da olmaması ile ilgili felsefi problemlere çok az ilgi duyuyorum. Batı Montana’nın dağları ihtiyacım olan ve istediğim neredeyse her şeyi bana sunuyordu. Eğer bu dağlar, 1971 yılında Montana’ya ilk taşındığım hali ile kalsaydı, tatmin olmuş olurdum. Dünyanın geri kalanının sürü mantalitesine mi sahip olduğu yoksa bireyci bir zihniyete mi sahip olduğu beni hiç ilgilendirmezdi. Fakat tabii ki, modern koşullar altında dağların dünyanın geri kalanından izole olmasının bir yolu yoktur. Medeniyet oraya ulaştı ve beni sıkıştırmaya başladı, ve sonra ...

Evet, ulusların nüfuslarının ve ırksal/etnik çeşitliliğin artması hiç şüphe yok ki toplumsal değerleri etkilemiştir. Fakat ırksal/etnik çeşitliliğin artması şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde teknolojik hadiselerin bir sonucudur: Göreceli olarak güvenli ve verimli yelkenli gemilerin geliştirilmesinin insanları ticarete, seyahate ve farklı yerlerde çalışmaya teşvik eden ekonomik (dolayısı ile teknolojik) faktörler ile birleşmesi. Nüfus artışının kendisinin de, daha fazla insanı beslemeyi mümkün kılan tarımdaki gelişmeler gibi, teknolojik faktörlere bağlı olduğu söylenebilir.

* * *

Devrimci bir hareket ile reformist bir hareket arasındaki farkı açıklayacağım. Bu fark her durumda geçerli değildir, ancak bana kalırsa mevcut durum için geçerlidir.

Devrimci bir hareketin hedefi, reformist bir harekete karşıt olarak, toplumsal düzenin çeşitli kötü yanlarının parça parça düzeltilmesi değildir. Devrimci bir hareketin hedefleri i) kendi gücünü oluşturmak ve ii) toplumsal düzendeki gerilimlerin patlama noktasına gelene kadar yoğunlaştırılmasıdır.

Toplumsal kötülükleri ya da bozuklukları düzeltmek, toplumsal düzendeki gerilimleri *azaltacaktır*. Devrimci ve reformist hareketler arasındaki klasik çelişkinin sebebi budur. Genel olarak, belirli bir toplumsal kötülüğün düzeltilmesi devrimci bir harekete ancak şu durumlarda faydalı olabilir: (a) Bu değişim, devrimci hareket için onun prestijini artıracak bir başarı anlamına gelmektedir. (b) Mevcut toplumsal düzen için aşağılayıcı bir yenilgidir. (c) Yasa dışı değilse dahi, en azından mevcut toplumsal düzen için kabul edilemez metotlar ile gerçekleştirilmiştir. (d) Geniş kesimlerce mevcut toplumsal düzenin çözülüşüne yönelik bir adım olarak algılanmıştır.

Dünyanın şu anda karşı karşıya olduğu özel durumda, toplumsal bir kötülüğün kısmi ya da aşamalı bir şekilde düzeltilmesi başka bir açıdan da faydalı olabilir: Bize zaman kazandırabilir. Örneğin biyo-teknolojideki gelişme yavaşlatılabilirse, sistemin yok edilmesinden önce gerçekleşebilecek biyolojik bir felaketin olasılığı azalabilir.

* * *

Nüfusun azaltılmasına odaklanmanın en azından “yardımcı bir yöntem” olarak faydalı olabileceği yönündeki argümanına özel olarak cevap vermem gerekirse, buna iki sebepten katılmıyorum: (I) Nüfusu düşürmek ile ilgili çaba beyhude olacaktır. (II) Başarılı olsa dahi, nüfusun azaltılması sisteme karşı bir kazanım elde edilmesi anlamına gelmeyecektir. Bu sebeplerle, nüfusun azaltılmasına odaklanılması daha faydalı çabalara harcanması gereken enerji ve zamanın boşa harcanması olacaktır.

(I) Eğer benim yaşımda olsaydın ve toplumumuzun gelişmesini 50 yıl boyunca takip etseydin, nüfus artışına karşı bir kampanyaya girişilmesini tavsiye etmezdin. Bu daha önce denendi ve başarısız oldu. 1960’lı

yıllarda ve 1970'lerin başında, “nüfus problemi” ile ilgili endişe “modaydı”. Hatta ismi “Sıfır Nüfus Artışı” olan ve hedefi adıyla müsemma olan ulusal bir organizasyon dahi vardı. Tabii ki hiçbir şey başaramadı. O günlerde nüfusun problem olduğu yeni bir keşifti, fakat günümüzde bu “eski modadır”; insanlar bıkmıştır ve insanları nüfus hakkında hareketlendirmek 1960'larda olduğundan çok daha zordur. Özellikle son tahminlerin dünya nüfusunun bu yüzyılın ortalarında 9 milyarda zirve yapacağını söylemesinden sonra. Bu tarz tahminler güvenilir değildir, fakat yine de kontrolsüz nüfus patlaması ile ilgili endişeleri gidermektedir.

Her halükârda, aşırı nüfusun sebep olduğu problemleri onlara anlatarak çok sayıda insanı az çocuk sahibi olmaya ikna edemezsin. Profesyonel propagandacıların çok iyi bildiği gibi, akılcı argümanların kendisi geniş kitleleri etkilemek için yeterli değildir.¹⁰ Anamlı bir etkide bulunmak için, sistemin kendi propaganda tekniklerine başvurmak zorunludur. Ellerini bu şekilde kirleten sistem karşıtı bir hareket, muhtemelen prestijini kaybedecektir. Üstelik, böyle bir hareketin insanları daha az çocuk sahibi olmaya ikna edecek dünya çapında hatta ulusal çapta bir kampanya organize edecek kadar zengin olması hiç olası değildir. “Büyük değişiklikler yapmayı hedefleyen propaganda, eski inançların dağıldığı devrimci kriz anları dışında, yüksek miktarda zaman, kaynak, sabır ve yönlendirme gerektirir...”¹¹ *Encyclopaedia Britannica Macropaedia'nın* “Propaganda” makalesi, propagandanın teknik altyapısı ile ilgili güzel bilgiler sunmaktadır. Bu makaleden, insanların ikna edilmesi yöntemiyle doğum oranında anlamlı bir etki yapmak için gerekli olacak devasa finansal kaynak ile ilgili bir fikir elde edilebilmektedir. “Büyük ve zengin propaganda ajanslarının çoğu... ‘sembol kampanyası’ ve ‘imaj inşası’ operasyonları düzenlerler. Bu faaliyetlerde, ancak bilgisayarlar tarafından işlenebilecek veriler ile çalışan matematiksel hesaplamalar kullanılır...”¹² vb. vb. (Bu bilgi, “Propagandaya karşı propaganda ile karşı konulabilir.” şeklinde yapmış olduğun öneriyi bir kenara bırakmak için kâfi olacaktır. Eğer kullanabileceğin milyarlar doların yoksa, sistemi bir propaganda savaşında yenmenin yolu yoktur. Devrimci bir organizasyon, etkide bulunmanın başka yollarını bulmalıdır.)

¹⁰ *New Encyclopedia Britannica* (1997), Vol. 26, article “Propaganda,” pp. 175-76. (“Propagandacılar, ne rasyonel argümanların ne de akıllı sloganların, kendi başlarına, insan davranışını etkilemek konusunda yetersiz kaldıklarının farkını varmak durumundadırlar.”)

¹¹ *Age.*, p. 176

¹² *Age.*, p. 174.

Doğum oranını düşürmenin ne kadar zor olduğu, Çin hükümetinin bunu yıllarca yapmaya çalışmasında görülebilir. Okuduğum en son raporlara göre (birkaç yıl önceki raporlar), herhangi bir devrimci hareketin hayal edebileceğinden çok daha geniş kaynaklara sahip olmalarına rağmen yalnızca sınırlı bir başarı elde edebilmişlerdir.¹³

Üstelik, çocuk yapılmasına karşı olan bir kampanya yürütmek hareket için intihar anlamına gelebilir. Seninle birlikte olan kişiler çocuk yapmayacak fakat rakiplerin çocuk sahibi *olacaktır*. Çocukların politik görüşleri istatistiksel olarak ebeveynlerine benzeme eğilimi gösterdiğinden, hareket her yeni nesilde daha da zayıflayacaktır.

Ve kabaca söylemek gerekirse, devrimci hareketin bir düşmana, nefret edilecek bir şeye ya da kişiye ihtiyacı vardır.¹⁴ Eğer aşırı nüfusa karşı savaşıyorsan düşmanın kimdir? Hamile kadınlar mı? Bunun pek işe yarayacağını zannetmiyorum.

(II) Doğum oranını düşürebildiğim varsaysak dahi, nüfusun azalması pek faydalı olmayacaktır ve hatta zararlı dahi olabilir. Mektubunda, nüfus artışının “tüm bir tekno-endüstriyel süreci ivmelenen bir şekilde sürüklediğini” iddia ettiğin kısmı (mektubunun 7. sayfası) pek anlayamadım. Nüfus artışının ekonomik büyüme için önemli bir itki olduğu doğrudur, fakat belirleyici etken değildir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişme nüfus artışından çok her bir bireyin ürün ve hizmetlere yönelik talep artışından kaynaklanıyor gibidir. Her halükârda, nüfus azalmaya başladığında bilim adamlarının süper-bilgisayarlar ve biyo-teknoloji konusunda çalışmayı bırakacaklarını mı düşünüyorsun? Bilim adamlarının, şirketler ve hükümetler gibi büyük organizasyonların finansal desteğine ihtiyaç duyduğu kesindir. Fakat büyük organizasyonların araştırmalara olan desteği, nüfus artışından değil, kendi aralarındaki rekabetten kaynaklanır.

Dolayısı ile, bana kalırsa nüfus bağımlı değişken teknoloji ise bağımsız değişkendir. Temel olarak teknolojik gelişmeyi sürükleyen şey nüfus artışı değildir, fakat teknolojik gelişme nüfus artışını mümkün hale getirmektedir. Üstelik aşırı kalabalık insanları rahatsız ettiği ve stres ve agresifliği

¹³ Çin'in “tek çocuk” politikasının etrafından dolanmak kolay olmuştur. Osnos, p. 32, col. 2. Fakat bu politika, Çin'deki nüfus artışını (durduramamakla birlikte) “neredeyse kesin” bir şekilde yavaşlatmıştır. *The Economist*, July, 23, 2011, p. 12. Fakat bu politika ciddi bir muhalefete sebep olmuştur ve nüfus bilimciler politikanın Çin'e zarar verdiğini iddia etmişlerdir. Age., May, 7, 2011, pp. 43-44; July 23, 2011, pp. 37-38. Günümüzde tek-çocuk politikası iki-çocuk politikası ile değiştirilmiştir. *USA Today*, Oct. 30-Nov. 1, 2015, p. 1A.

¹⁴ Bknz., Hoffer, ¶ 65.

artırdığı için, nüfusun azaltılması toplumumuzdaki gerilimleri azaltacaktır; dolayısı ile devrimci bir organizasyonun çıkarlarının hilafına olacaktır. Çünkü daha önce vurgulandığı gibi, devrimci bir organizasyon toplumsal gerilimleri *artırmayı* hedefler. Nüfus probleminin çözüldüğü gibi pek olası olmayan bir senaryoda dahi, bu durum, bu mektupta daha önce (b), (c), (d)'de belirtilen koşulları karşılamayacaktır. Nüfusun azalması, yukarıda bahsettiğim şekilde “zaman kazandırabilir”; ancak bunu, biraz önce bahsettiğim diğer faktörler ile birlikte değerlendirdiğimizde, denge bariz bir şekilde nüfusun düşürülmesi ile ilgili bir çaba içerisine girmenin karşısında olmaktadır. Fakat devrimci bir organizasyon, aşırı-nüfusu teknolojik gelişmenin olumsuz sonuçlarından birisi olarak göstererek nüfus problemini kullanabilir.

* * *

ABD'nin durumunun senin düşündüğün gibi özel olduğunu düşünmüyorum. Her halükârda, ABD'nin durumu üzerinde ben olsam durmazdım; çünkü ABD'nin dünyadaki kötülüklerin çoğundan sorumlu olduğu tezini işleyen birçok kişi halihazırda bulunmaktadır. Bir vatansever değilim ve ABD'yi savunmak için özel bir istek duymuyorum. Fakat takıntılı bir anti-Amerikancılık, tıpkı cinsiyetçilik, ırkçılık ve benzerleri gibi, ilgiyi teknoloji probleminin üzerinden dağıtmaktadır. Global ekonomik ve teknolojik durumu düşündüğümüzde, ABD'nin dünyanın kabadayısı rolünü oynamadığı bir durumda muhtemelen başka bir ülke ya da ülkeler grubu bu rolü oynayacaktır. Ve mesela eğer Ruslar bu rolü oynasalar, bunu ABD'nin yaptığından çok daha kaba bir şekilde yapacaklarından şüpheleniyorum.

“Devrimi giden birçok yol olduğu” ile ilgili son yorumunda neyi kastettiğini tam olarak anlayamadım. Fakat devrimci bir hareketin eklektik ve çok çeşitli olmaması gerektiğini söylemem gerekir. Esnek olmalıdır ve belli bir noktaya kadar kendi içerisinde muhalefete izin vermelidir. Ancak devrimci bir hareketin açık bir doktrine ve açık hedeflere sahip olması gerekir ve kendi içerisindeki birliği sağlam olmalıdır. Herkesi kendine çekmeye çalışan ve devrime giden her yolu aynı anda kucaklamaya çalışan bir hareketin başarılı olamayacağını düşünüyorum. Bir kaç noktaya değinmek gerekirse:

A. Roma İmparatorluğunda Hristiyanlığa benzer birkaç kurutuluşçu din bulunuyordu. Bununla ilgili bir tartışmayı Jerome Carcopino'nun *Daily Life in Ancient Rome* kitabında bulabilirsin. Hristiyanlık bir istisna

olmak üzere, bu dini hareketlerin hepsi eklektikti ve birbirlerine karşı toleranslıydılar. Kişi bunlar içinden birden fazlasına üye olabiliirdi. Yalnızca Hristiyanlık kendisine tam bir bağlılığı zorunlu kılmıştır.¹⁵ Ve sonunda hangi dinin Avrupa’da egemen hale geldiğini söylememe gerek yok sanırım.

B. 1917 Rus Devrimi’nin erken aşamalarında Sosyal Devrimci Parti en fazla üyeye sahip en popüler partiydi. Bolşevik Parti küçüktü ve izole bir durumdaydı. Fakat Sosyal Devrimci Parti, bir şekilde devrime sıcak bakan herkesi bünyesine katan kucaklayıcı bir partiydi. “Sosyal Devrimciler için oy kullanmak genel olarak devrim için oy kullanmaktı ve bunun ötesinde bir bağlılık gerektirmiyordu.”¹⁶ Buna karşılık Bolşevikler daha fazla birliğe sahiplerdi ve açık hedefleri olan bir eylem planı geliştirmişlerdi. “Bolşevikler tavizsiz devrimciler gibi hareket ettiler ya da bu yönde çaba gösterdiler.”¹⁷ Ve sonunda devrimin sonucunu belirleyenler Sosyal Devrimciler değil Bolşevikler oldu.

David Skrbina’ya Mektup, 18 Eylül 2004

27 Temmuz tarihli mektubunu yanıtlamak için “devrime giden yolu” nasıl gördüğümü daha detaylı bir şekilde açıklamak meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Bu “yol”dan bahsetmek elbette spekülatifdir. Olayların gidişatını önceden kestirmek imkânsızdır, dolayısı ile tekno-endüstriyel sistemi ortadan kaldırmaya çalışan herhangi bir hareket esnek olmak ve deneme yanılma yolu ile ilerlemek zorundadır. Yine de, izlenmesi gereken yolu *aşağı-yukarı* belirtmek gerekmektedir; çünkü nereye gittiği hakkında hiçbir fikri olmayan bir hareket amaçsız bir şekilde savrulacaktır. Aynı zamanda, devrime giden *olası* yolun sınırlarını belirlemek devrim fikrinin daha mümkün hissedilmesine yardımcı olmaktadır. Günümüzde etkili bir devrimci hareket oluşturmanın önündeki en büyük engel, muhtemelen çoğu kişinin (en azından ABD’de) devrimi makul bir olasılık olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁵ *Encyclopedia Britannica*, 15th Ed., 2003, Vol. 16, article “Christianity,” p. 261. Bknz. Freeman, p. 172 (Hristiyanlar “sonsuz kadar kabul edilen dinlerin dışında kalacaklarına dair bir görüş birliğine varmışlardır”); p. 175; p. 221 (“Hristiyanların kendilerini sivil yaşamın tüm dini ritüellerinden soyutlamaları bekleniyordu... . Toplumsal kohezyon, toplumun geri kalanından ayrı bir yerde duran bir topluluğun tanımlanması ile sağlanmıştır.”).

¹⁶ Trotsky, p. 223.

¹⁷ *Age*, p. 324. Bu konu hakkında genel olarak bknz., *Age*, p. 223-331.

İlk olarak, yasa dışı faaliyetin kaçınılmaz olacağına inanıyorum. Eğer yasa dışı faaliyeti özendiriyor gibi görünseydim bu mektubu göndermem mümkün olmazdı. O yüzden yalnızca şunları söylemekle yetineceğim: Devrimci hareket, biri illegal ve yeraltında, diğeri legal olmak üzere iki ayrı ve bağımsız bölümden oluşmalıdır. İlegal bölümün ne yapması gerektiği hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. Legal bölümün (hiçbir şey için olmasa dahi kendi güvenliği için) illegal bölümle herhangi bir bağlantıdan dikkatli bir şekilde kaçınması gerekir.

29/08/2004 tarihindeki mektubumda listelenen muhtemel istisnalar ile birlikte, legal bölümün faaliyeti teknolojinin herhangi bir olumsuz yanının düzeltilmesi olmayacaktır. Bunun yerine, gelecekteki bir devrimin yolunu hazırlamak ve zamanı geldiğinde bunu gerçekleştirmek ile ilgilenecektir.

Önceden hazırlıklı olmak özellikle önemlidir, çünkü devrim için bir fırsat her an beklenmedik bir şekilde gelebilir. 1917 Şubatında St. Petersburg'ta kendiliğinden gerçekleşen isyan tüm Rusya'yı şaşırtmıştır. Eğer devrime giden yol daha önceden hazırlanmamış olsaydı, bu ayaklanma (tabi eğer gerçekleşseydi) devasa fakat amaçsız bir tatminsizlik patlamasından daha fazlası olmayacaktı. Fakat liderlik rolünü üstlenebilecek güçlü bir devrimci hareket halihazırda bulunmaktaydı ve üstelik devrimciler St. Petersburg işçilerini, ayaklandıklarında bunun amaçsız bir sinir patlaması olmaması ve belirli bir amaca yönelik ve aşağı yukarı zeki bir şekilde davranacakları bir eylem olması için uzun zamandan beri eğitiyorlardı (ya da endoktrine ediyorlardı).¹⁸

Devrime giden yolu hazırlamak için legal bölüm şunları yapmalıdır:

(I) Kendi gücünü ve bütünlüğünü oluşturmak. *Sayıları* çoğaltmak; sadık, kabiliyetli, derinden bağlı ve pratik eylem için hazırlıklı üyeleri toplamaktan çok daha az öneme sahiptir. (Bolşevik örneği burada öğreticidir.)¹⁹

(II) Sıralayacağım şeyleri gerçekleştirecek bir ideoloji oluşturmak ve yaymak (a) insanlara teknolojinin gelişmesinin gelecek için ne kadar büyük tehlikeler içerdiğini göstermek; (b) insanlara, mevcut problemlerinin ve sıkıntılarının ne kadar büyük bir bölümünün teknolojik bir sistemde yaşıyor olmalarından kaynaklandığını göstermek; (c) insanlara bu problemlerin bulunmadığı geçmiş toplumların var olduğunu göstermek; (d)

¹⁸ Trotsky, *op. cit.*, Vol. One, Chapter VIII, pp. 136-152.

¹⁹ Bknz., Trotsky, *op. cit.*

pozitif bir ideal olarak doğaya yakın bir yaşamı sunmak; ve (e) gerçekçi bir alternatif olarak devrimi önermek.²⁰

(II)'nin faydası şu şekildedir:

Günümüzdeki mevcut durum içerisinde, endüstrileşmiş dünyanın istikrarlı bölgelerinde devrim imkânsızdır. Bir devrim, ancak bir olay endüstriyel toplumun istikrarını sarstığında mümkün olacaktır. Sistemi bu şekilde sarsacak olayları ve gelişmeleri hayal etmek kolaydır. Tek bir örnek vermek gerekirse, bir deney laboratuvarında oluşturulan bir virüsün buradan kaçtığını ve mesela endüstriyel dünyadaki nüfusun üçte birini ortadan kaldırdığını varsayalım. Fakat bu *şimdi* olursa, işin sonunun devrime varması pek mümkün değildir. İnsanlar felaketin sorumlusunu bir bütün olarak tekno-endüstriyel sistem olarak görmeyecekler ve tek bir laboratuvarın dikkatsizliğini suçlayacaklardır. Tepkileri teknolojiyi çöpe atmak değil, düşen parçaları toplamak ve sistemi yeniden işler hale getirmek olacaktır— elbette daha sonra biyo-teknolojik araştırmanın daha sıkı kontrol edilmesini gerektiren yasalar çıkaracaklardır.

Zorluk; insanların problemleri, sıkıntıları ve felaketleri merkezi bir teknoloji probleminin tezahürleri olarak görmek yerine hepsini tek tek, izole bir şekilde görmelerinden kaynaklanmaktadır. El Kaide Washington D.C.'de bir atom bombası patlatacak olsa, insanların tepkisi “Yakalayın şu teröristleri!” şeklinde olacaktır. Atom bombasının, nükleer teknoloji-deki gelişmeler olmadan mümkün olamayacağı gerçeğini unutacaklardır. İnsanlar, kültürlerinin ve ekonomik refahlarının yüksek sayıdaki göçmen akını tarafından tehdit edildiğini gördüklerinde, devasa nüfus hareketlerinin teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz sonucu olan ekonomik gelişmeler yüzünden yaşandığını fark etmemektedirler; tepkileri basitçe göçmenlerden nefret etmek olmaktadır. Dünya çapında bir ekonomik kriz olduğunda, in-

²⁰ Buradaki (II)'nin, 29/08/2004 tarihli mektubumda bahsettiğim devrimci bir hareketin ikinci hedefi ile (“toplumsal bir düzendeki gerilimleri bu gerilimler patlama noktasına gelineye kadar artırmak”) aynı olduğunu söylemek için geniş bir yorum yapmak gerektiği doğrudur. Fakat olabildiğince anlaşılır yazmak ile ilgili öğrendiğim bir şey varsa o da ayrıntılar üzerinde çok fazla odaklanmanın tam tersi bir sonuç doğurduğudur. Anlaşılacak için olabildiğince basit olmak gereklidir. Bu hassaslıktan taviz vermeyi gerektirse dahi. 29/08/2004 tarihli mektubumun amaçları için vurgulamak istediğim nokta, devrimci bir hareketin, çeşitli reformlar ile toplumsal gerilimleri azaltmak yerine bunları artırması gerektiği idi. Bu mektubumda olduğu gibi, devrimci bir hareketin görevinin daha ayrıntılı ve hassas bir tarifi yapsaydım, 29/08/2004 tarihli mektubumda vurgulamak istediğim esas konunun arka planda kalmasına sebep olurdu. Dolayısı ile bu konuda daha tutarlı olamamamı maruz görmeni rica ediyorum.

sanlar basitçe birilerinin ekonomiyi yanlış yönetmesini suçlamaktadırlar. Ancak küçük toplulukların kendi kendilerine yeterli olduğu eski zamanlarda, bu toplulukların refahlarının hükümet ekonomistlerinin kararlarına bağlı olmadığını unutmaktadırlar. İnsanlar geleneksel değerlerin çürümemesinden ya da yerel otonominin yok olmasından rahatsız olduklarında, “ahlaksızlığa” karşı vaazlar vermekte veya “büyük devlete” kızmaktadırlar; fakat geleneksel değerlerin ve yerel otonominin kaybedilmesinin teknolojik gelişmenin kaçınılmaz sonucu olduğunun farkına bile varmamaktadırlar.

Ancak devrimci bir hareket yeterli sayıda insana yukarıdaki problemlerin ve diğer başka sayısız problemin merkezi bir problemin,²¹ yani teknoloji probleminin bir sonucu olduğunu gösterebilirse ve hareket (ii)’de listelenen diğer görevleri başarılı bir şekilde gerçekleştirebilirse, bu durumda, yukarıda bahsedildiği şekilde bir salgın hastalık²² veya dünya çapında bir ekonomik kriz ya da yaşamı zor ve tehlikeli hale getirecek çeşitli faktörlerin biriktiği bir durum gerçekleştiğinde tekno-endüstriyel sisteme karşı bir devrim mümkün hale gelebilir.

Üstelik hareketin sistemi zayıflatacak bir krizin oluşmasını pasif bir şekilde beklemesine gerek yoktur. İlegal bölümün yapacağı eylemlerden tamamı ile ayrı olarak, legal bölümün ektiği muhalefet tohumları bir krizin oluşmasına yardımcı olabilir. Örneğin Rus Devrimi çar rejiminin 1. Dünya Savaşı’nda aldığı felaket yenilgiler ile ortaya çıkmıştır ve devrimci hareket bu felaketlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuş olabilir, “çünkü savaş içerisindeki hiçbir ülkede politik mücadeleler Rusya’da olduğu kadar yoğun ve cephe gerisinin etkili bir şekilde seferber edilmesini engelleyecek şekilde yürütülmemiştir.”²³

Hareket (II)’de bahsedilen görevi yerine getirirken elbette rasyonel argümanları kullanacaktır. Fakat 29/08/04 tarihli mektubumda da be-

²¹ “Farklı hadiselerin kişisel ve toplumsal değerleri etkilediği tecrübe edildiğinde, bundan doğan tatsızlık ve karşıtlığın odağı, rahatsızlık verici hadiselerin *ortak bir kaynaktan* çıktığı olmalıdır,” Abel, p. 349. Bir hareket “tatsızlıkları, maharetli bir şekilde kendi ideolojisi ile bağlantılandırabilmelidir.” Age., p. 351.

²² Biyo-teknolojik bir kazanın bir devrimin kıvılcımı olabileceği iddiası, biyo-teknolojik gelişmenin bu gelişme kaynaklı bir felaketi önlemek için geciktirilmesinin iyi olacağı yönündeki daha önce söylediklerimle çelişiyor olabilir. (28/09/2004 tarihli mektup, sayfa 12) Bir açıdan böyle bir felaket o kadar ciddi olabilir ki geriye kurtarılabilecek bir şey bırakmayabilir. Diğer bir açıdan, daha az ciddi olabilir ve devrime uygun bir durum yaratabilir. Hangi ihtimale daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği tartışmalıdır. Fakat genel olarak biyo-teknolojinin yavaşlatılmasına yönelik bir çabanın bu konuda yapılacak en iyi şey olduğunu düşünüyorum.

²³ *The New Encyclopedia Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 28, article “Union of Soviet Socialist Republics,” p. 1000.

lirttiği gibi, akılcı argümanların bizzat kendisi insan davranışını kitle bazında etkileyebilmek için çok zayıf bir araçtır. Aynı zamanda insan davranışının akılcı olmayan yanları ile de uğraşmanız gerekir. Fakat bunu yaparken sistemin propaganda tekniklerine başvuramazsınız. 29/08/04 tarihli mektubumda söylediğim gibi, sistemi başa baş bir propaganda yarışında yenemezsin. Bunun yerine, sistemin psikolojik cephane alanındaki üstünlüğünü alt etmek için, devrimci bir hareketin sistem karşısında sahip olacağı bazı avantajları kullanman gerekir. Bu avantajlardan bazıları şunlardır:

(i) Bir çok insanın modern yaşamın ruhani açıdan bir boşluk içerdiğini hissettiği anlaşılmaktadır. Bunun tam olarak ne anlama geldiğini bilmiyorum, fakat “ruhani boşluk”, en azından, sistemin insanlara hedonist zevklerden ya da teknolojik ilerlemenin kendisine tapılmasından başka geniş ölçüde kabul edilmiş bir pozitif değer verememesini içerecektir. Bir çok insanın bu değerleri tatminkâr bulmaması modern toplum içerisinde alternatif değerler sunan grupların varlığı ile kanıtlanmaktadır—kimi zaman sistemin kendi değerleri ile çelişen değerler. Bu tarz gruplar köktenci kiliseleri ve diğer ana-akımdan uzak daha küçük kültleri ve aynı zamanda sağ ve solda yer alan aşırı politik hareketleri içerecektir. Başarılı bir devrimci organizasyon bu gruplardan çok daha iyi bir iş çıkarmalı ve sistemin ruhani boşluğunu, rasyonel ve kişisel disiplini olan insanlara hitap eden değerler ile doldurmalıdır.

Vahşi doğa hâlâ insanları büyülemektedir. Bu *National Geographic* gibi dergilerin popülerliği, hala mevcut olan (yarı)vahşi yerlere yapılan turistik geziler ve benzerlerinden anlaşılmaktadır. Fakat doğa dergilerine, rehberli vahşi doğa turlarına ve milli parklara rağmen, sistemin propagandası “ilerlemenin” vahşi doğayı yok ettiği gerçeğini gizleyememektedir. Bir çok insanın, çevrenin tahrip edilmesinin pratik sonuçlarından bağımsız olarak değerlendirildiğinde dahi, vahşi doğanın yok edilmesini ciddi anlamda rahatsız edici bulmaya devam ettiğini düşünüyorum ve insanların bu konudaki fikirlerini devrimci hareket bir araç olarak kullanabilir.

Pek çok insanın bir topluluğa ait olma hissiyatına ya da sosyologların “referans grubu” dedikleri şeye ihtiyacı vardır. Sistem bu ihtiyacı elinden geldiği kadar karşılamaya çalışmaktadır. Bazı insanlar referans gruplarını ana-akım bir kilisede, bir izci grubunda, bir “dayanışma grubunda” ya da benzerlerinde bulurlar. Çok sayıda insan için, sistemin sunduğu bu referans gruplarının yetersiz olduğu, ana-akımın dışında yer alan, hatta sisteme karşı olan muhalif grupların yaygınlaşmasından anlaşılabılır. Bun-

lara kùltler, çeteler, politik açından muhalif gruplar dahildir. İnsanların sistemin sunduğu referans gruplarını yetersiz bulmalarının temel sebebi, muhtemelen bu grupları sistemin kendisinin sunuyor olmasıdır.

İnsanların, “kendilerinin olan” bir gruba ihtiyaçları vardır. Yani oto-nom ve sistemden bağımsız olan bir grup.

Devrimci bir hareket, sistemin hedonizminden daha tatmin edici değ-erler sunan referans grupları oluşturabilmelidir. Vahşi doğa muhtemelen merkezi değ-er olacaktır, ya da merkezi değ-erlerden birisi olacaktır.

Her halükârda, insanlar sıkıca bağlanmış bir referans grubuna bağılı olduklarında, sistemin propagandası bu referans grubunun değ-erleri ve inançları ile karşıtlık içerisinde olsa dahi, bu propagandaya karşı bağışık hale gelmektedirler.²⁴ Dolayısı ile referans grubu, devrimci bir hareketin sistemin propagandasını alt edilebileceğı en önemli araçlardan birisi olmaktadır.

Sistemin düzenli ve uysal bir nüfusa ihtiyacı vardır; bu sebeple agresif, düşmanca ve sınırdan kaynaklanan tepkileri katı bir sınırlama altında tutmalıdır. Sistemin kendisine karşı birikmiş epey bir kızgınlık vardır. Sistemin bu tarz bir kızgınlığı özellikle sıkı bir kontrol altında tutması onun açısından önemlidir. Dolayısı ile bastırılmış sinir, devrimci hareketin sisteme karşı kullanması gereken önemli bir psikolojik faktördür.

Sistem ucuz propagandaya dayandığı için ve devam eden teknolojik gelişmenin vaat ettiği karanlık geleceğe gönüllü bir körlükle yaklaşılmasına ihtiyaç duyduğu için, fikirlerini dikkatlice ve rasyonel bir şekilde geliştiren devrimci bir hareket rasyonel düşünceyi kendi tarafına alarak önemli bir avantaj kazanabilir. Rasyonel düşüncenin *kendi başına*, insanları kitle bazında etkilemek için çok zayıf bir araç olduğunu daha önce vurgulamıştım. Fakat yine de, insan davranışını etkileyen irrasyonel faktörlere azami dikkat gösteren bir hareket, anahtar fikirlerini sağlam bir rasyonel temele oturtarak uzun vadede çok büyük kazançlar elde edebilir. Bu şekilde hareket, sistemin propagandasından ve onun gerçeğı tahrif etmesinden rahatsız olan rasyonel, zeki insanları kendisine çekebilecektir. Böyle bir hareket, kaba bir şekilde irrasyonellikten faydalanan bir hareketten daha az kişiyi kendine çekecektir; fakat az sayıdaki yüksek

²⁴ Age., Vol. 26, makale “Propaganda,” p. 176 (“bir kural olarak en etkili medya. doğrudan bireyin kendisine hitap etmeyen kitlesel medya değil, fakat bireyin kendini ait hissettiğı birlik ya da organizasyondur [referans grupları]. Genel olarak ortalama insan, kitle medyasını yalnızca görmezden gelmez; aynı zamanda ona karşı aktif bir güvensizlik duyar. Fakat kendi referans grubunun sıcaklığında kendisini evinde hisseder.”).

kalite insanın, uzun vadede, çok sayıdaki aptaldan çok daha fazlasını başaracaklarını düşünüyorum. Rasyonelliğin derin bir bağlılığa ve güçlü bir duygusal yatırıma engel olmadığını unutmamak gerekir.

Marksizmi, ABD'de ortaya çıkan irrasyonel dini hareketler ile karşılaştırmak mesela. Dini hareketler uzun vadede önemli hiçbir şey başaramamışken, Marksizm dünyayı sarsmıştır. Tabii ki, Marksizmin de irrasyonel bileşenleri bulunmaktaydı. Pek çok insan için Marksizme inanmak, bir dine inanmak gibiydi. Fakat Marksizm tamamı ile irrasyonel olmaktan uzaktı; bugün dahi tarihçiler, Marx'ın ekonomik faktörlerin tarihin gidişatı üzerindeki etkisinin anlaşılmasındaki katkılarını vurgulamaktadırlar. 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın başlarının perspektifinden Marksizm gayet mantıklıydı ve zamanın problemleri açısından bir hayli günceldi, dolayısı ile dini hareketlere eğilimli olan insanlardan çok farklı karakterlere sahip kişileri kendine çekmişti.

Ancak Marksizme dogma olarak inanmanın Rus Devrimci hareketinin başarısında anahtar bir rol oynamış olması mümkündür. Bir hareketin mensuplarını çok katı bir rasyonelliğe zorlamaması ve inanca biraz yer bırakması gerekebilir. Eğer hareketin ideolojisi rasyonel bir temele sahipse, belirli miktarda rasyonel olmayan ya da irrasyonel ideolojik bir üstyapıya rağmen zeki ve rasyonel insanları kendine çekmeye devam edebilir. Bu çok hassas bir problemdir ve cevabı ancak deneme yanılma yolu ile bulunabilir. Fakat yine de, rasyonel bir temelde pozisyon alan devrimci bir hareket, sistem karşısında çok güçlü bir avantaja sahip olacaktır.

Her halükârda, hareketin ne tür insanlardan oluştuğu çok önemli olacaktır. Böyle bir hareketin yapabileceği en büyük hata, ne kadar fazla üyeye sahip olunursa o kadar iyi olacağını düşünmesi ve kendisine ilgi duyan herkesi harekete katmaya cesaretlendirmesi olacaktır. Bu tam olarak orijinal Earth First!'ün yaptığı hatadır. 1980'lerin başında kurulduğu hali ile Earth First! gerçek bir devrimci hareket olabilirdi. Fakat hiçbir ayırım yapmadan herkesi bünyesine kabul etmiştir -ve tabii ki- katılanların çoğu solcu tipler olmuştur. Bunlar hareketi sayısal olarak işgal etmiş ve onu ele geçirerek karakterini değiştirmişlerdir. Bu süreç Martha F. Lee tarafından *Earth First!: Environmental Apocalypse* (Syracuse University Press, 1995) isimli kitapta anlatılmıştır. Earth First!'ün *günümüzdeki* hali ile potansiyel bir devrimci hareket olduğunu düşünmüyorum.

Yeşil anarşi st/anarko-pri mi ti vist hareket, solcu tipleri bünyesine çekmesi yanında, üyelerinin kişiliklerine dayanan başka bir problem daha ihtiva etmektedir: Kafası karışık ve ciddi manada kişisel kontrol problemi

bulunan çok sayıda kişiyi kendisine çekmektedir. Dolayısı ile hareket, bir bütün olarak, irrasyonel ve kimi zaman çocukça bir karakter sergilemektedir. Bana kalırsa bu sebeple başarısız olmaya mahkumdur. Aslında yeşil anarşist/ anarko-primitivist harekette çok iyi fikirler bulunmaktadır ve bazı açılardan bu hareketin doğru bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Fakat hareket aşırı sayıda yanlış tipte insanın harekete akın etmesi yüzünden mahvedilmiştir.

Dolayısı ile doğmakta olan bir devrimci hareket için kritik önemdeki problem, Amerika'da asi görünüme sahip her harekete akın eden solcuları ve düzensiz, irrasyonel ve diğer açılardan uygun olmayan insanları dışarıda tutmaktır.

Bir hareket kurmanın en zor yanı muhtemelen ilk adımdır: Güçlü bir bağlılığa sahip, doğru karakterdeki az sayıda kişiyi bulmak. Bu küçük çekirdek oluşturulduktan sonra diğer üyeleri çekmek daha kolay olacaktır. Ancak akılda tutulması gereken bir nokta şudur: Topluluk yalnızca bir tartışma grubu olarak kalırsa hiç kimseyi kendine çekemeyecek ve çektiklerini de bünyesinde tutamayacaktır. İnsanların ilgisinin canlı tutulması için pratik projelere katılmalarının sağlanması gereklidir. Bu hem devrimci bir hareket hem de reform yapmak isteyen bir hareket kurmak için geçerlidir. Az sayıdaki ilk katılımcı için ilk proje kütüphane araştırması yapmak ve diğer kaynaklardan bilgi toplamak olacaktır. Toplanacak bilgiler, örnek olarak, eski toplumlarda toplumsal değişimlerin nasıl gerçekleştiği ve bu toplumlarda politik, ideolojik ve dini hareketlerin evrimi; bu hareketlerin bizim toplumumuzda yakın yıllarda geçirdikleri evrimler; kolektif davranış üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları ve Earth First!, yeşil anarşi, anarko-primitivizm ve günümüzdeki bağlantılı hareketlere katılan insanlar ile ilgili veriler olacaktır. Grup yeterli miktarda bilgi topladığında, nihai olmayan bir eylem programı oluşturabilir. Hatta bu sayfalarda çerçevesini çizdiğim birçok fikri değiştirebilir ya da görmezden gelebilir.

Fakat teknoloji problemi ile ilgili ciddi bir şeyler yapmak isteyen her insan için ilk görev gayet açıktır: Mevcut anti-teknolojik hareketlere muallet olan solcu ve irrasyonel tipleri kendinden tamamen uzak tutacak yeni bir hareket oluşturmak üzere çekirdek bir kadro inşa etmek.

David Skrbina'ya Mektup, 12 Ekim 2004

I. Martin E. P. Seligman'ın *Helplessness: On Depression, Development, and Death* kitabından bazı bilgileri özetleyerek başlayacağım. Burada hafızaya dayanmak zorundayım çünkü elimde Seligman'ın kitabının bir kopyası ya da kitap üzerine alınmış ayrıntılı notlar yok.²⁵ Seligman hayvanlar üzerine yaptığı deneyler ile şu sonuçlara ulaşmıştır:

Bir hayvanı al, tekrar tekrar acı verici uyarana maruz bırak ve her seferinde bu uyarandan kaçma çabalarını engelle. Hayvan hayal kırıklığına uğrar. Süreci yeteri kadar tekrar et, hayal kırıklığı yerini depresyona bırakır. Hayvan mücadeleyi bırakır. Hayvan “öğrenilmiş çaresizlik” durumuna ulaşmıştır. Eğer sonraki bir zamanda hayvan aynı acı verici uyarana tekrar maruz bırakılırsa, bunu kolayca yapabileceği halde acı verici uyarandan kaçmaya dahi çalışmaz.

Öğrenilmiş çaresizlik giderilebilir. Ayrıntıları hatırlamıyorum ancak genel fikir, hayvanın *başarılı* çabalar içine girerek öğrenilmiş çaresizliği aşabileceği yönündedir.

Öğrenilmiş çaresizliğin öğrenilmesi ve giderilmesi, hayvanın eğitildiği belirli bir davranış alanı içerisinde olmaktadır. Örneğin, eğer bir hayvan elektrik şoklarından kaçmak ile ilgili çabalarının sürekli olarak hüsrana ile sonuçlandığı bir süreç ile öğrenilmiş çaresizlik edinirse, gıda bulmak ile ilgili çabalarında öğrenilmiş çaresizlik semptomları göstermesi gerekmez. Fakat öğrenilmiş çaresizlik, belirli bir derecede, bir alandan diğerine sirayet edebilir. Eğer hayvan öğrenilmiş çaresizliği elektrik şoklarına bağlantılı olarak edinmişse, sonrasında gıda bulmak ile ilgili çabaları hayal kırıklığına uğratıldığında daha kolay bir şekilde gıda bulmak ile ilgili çabalarından vazgeçmektedir. Aynı prensipler öğrenilmiş çaresizliğin *giderilmesinde de* geçerlidir.

Bir hayvan öğrenilmiş çaresizliğe kısmen “bağışık” hale getirilebilir. Eğer hayvanın daha önceden engelleri çaba göstererek aşma konusunda bir tecrübesi varsa, öğrenilmiş çaresizliğe karşı (dolayısı ile depresyona da) böyle bir tecrübesi olmayan hayvana nazaran çok daha dirençli olacaktır. Örneğin kafesteki güvercinlerin yiyeceğe ulaşması, bir mekanizmayı ittirerek tetiklemek sureti ile olabiliyorsa, hiçbir şey yapmadan yiyeceklerine ulaşan güvercinlere nazaran öğrenilmiş çaresizliğe karşı daha dirençli olacaklardır.

²⁵ Bknz., *Öğrenilmiş Çaresizlik Üzerine*, Kaczynski.

Bununla ilgili hafızam çok net değil ancak, Seligman laboratuvar fareleri ile vahşi fareler arasında bir farktan bahsetmektedir. Vahşi fareler kendilerini umutsuz bir durumdan kurtarmak konusunda laboratuvar farelerine göre çok daha enerjik ve dirayetlidir. Muhtemelen vahşi fareler, hayatlarındaki daha önceki başarılı çabalar sayesinde öğrenilmiş çaresizliğe karşı bağışıklık kazanmışlardır.

Sonuç olarak, belirli bir amaca yönelik çaba, hayvanların psikolojik ekonomisinde temel bir rol oynuyor gibidir.²⁶

Seligman'ın kitabını ilk olarak 1980'lerin sonunda okumuştum. Kitap ilk olarak 1970'lerin başında çıkmıştır. Öğrenilmiş çaresizlik ile ilgili sonraki çalışmaları okumaya pek fırsatım olmadı. Fakat teorinin insanlar için de geçerli olduğuna inanılmaktadır ve bildiğim kadarı ile bu konuda çalışmalar devam etmektedir.

Psikolojik bir teoriyi, yalnızca psikologlar doğru olduğunu söylediği için kabul etmiyorum. Psikoloji alanında bir sürü saçmalık bulunmaktadır ve bazen deneysel psikologlar dahi ellerindeki verilerden aptalca sonuçlar çıkarmaktadırlar. Fakat öğrenilmiş çaresizlik teorisi benim şahsi tecrübemle ve insanları gözleyerek edindiğim insan doğasına yönelik izlenimler ile uyumaktadır.

Amaçlı ve başarılı bir çaba ihtiyacı, kabiliyet ya da kontrol edebilme gücünü gerektirmektedir. Çünkü amaçlara ulaşmak için gerekli kabiliyet veya kontrol edebilme gücü olmadan, bu amaçlara ulaşamaz. Seligman şöyle yazıyor:

Bir çok teorisyen, çevrede gelişen olaylara hükmedebilme ile ilgili dürtü ya da ihtiyaçtan bahsetmiştir. Meselenin klasik bir sunumunda R. W. White (1959) *kabiliyet* konseptini önermiştir. Kontrolle yönelik temel dürtünün, öğrenme teorisyenleri ve psikanalitik düşünürler tarafından ihmal edildiğini iddia etmektedir. Kontrol etme dürtüsü, hayvanların ve insanların hayatında seks, açlık ve susuzluktan daha güçlü olabilir... . J. L. Kavanu (1967) zora karşı direnmenin vahşi hayvanlar için seks, gıda ya da sudan daha önemli olduğunu söylemiştir. Tutsak farenin deneysel manipülasyona direnmek adına orantısız bir zaman ve enerji harcadığını bulmuştur. Deneyi yapanlar ışıkları açtığında fare zamanını onları kapatmak için harcamaktadır. Deneyi yapanlar ışıkları kapattığında fare geri açmaktadır.²⁷

²⁶ "Hayvanların hepsi, bir hedefin peşinde koşmanın kendisinden bir tatmin duygusu elde ederler." *The Week*, Feb. 6, 2009, p. 23, Grandin & Johnson'un bir incelemesi.

²⁷ Martin E.P. Seligman, *Helplessness: On Depression, Development, and Death*, W. H.

Bu, canlıların yalnızca güç için değil aynı zamanda otonomi için de bir ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Aslında otonomiye yönelik bu tarz bir ihtiyacın çaba yolu ile başarıya ulaşmak için gerekli olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü çaba başka bir insana bağımlı olarak gerçekleştirilirse, bu durumda bu çabalar o insanın amaçlarına yönelik olacaktır.

Fakat buradaki nahoş gerçek, bireylerin ihtiyaç duydukları otonomi seviyelerindeki farklılıklardır. Bazı insanlar için otonomi dürtüsü çok güçlü iken, diğer bir aşırı uçta yer alan insanlar için otonomi gibi bir istek söz konusu değil gibidir ve başkalarının kendileri yerine düşünmesini tercih etmektedirler. Bu insanlar için durum, otoritesini kabul ettikleri insanların hedeflerini otomatik olarak ve bu konuda bir irade dahi ortaya koymadan kendi hedefleri gibi kabul etmek olabilir. Diğer bir açıdan, bazı insanlar tatmin olmak için kendi düşünce ve karar verme kabiliyetlerini kullanabilecekleri amaçlı çabalara ihtiyaç duyarken, başka bazılarının, yalnızca fiziksel bir çaba ve katı bir rutine bağlı zihni melekeler ile tatmin olabildikleri söylenebilir. Diğer bir hipotez ise, başkalarının kendileri için hedefler koymasını tercih edenlerin, düşünme ve karar verme alanında öğrenilmiş çaresizliğe sahip kişiler olduğu şeklinde olabilir.

Dolayısı ile otonomi sorunu biraz problematik kalmaktadır. Her halükarda *Sanayi Toplumu ve Geleceği'nde* bahsedilen güç süreci konseptinin yukarıdaki tartışma ile bağlantısı açıktır. *Sanayi Toplumu ve Geleceği'nin* 33. tezde açıkladığı gibi, güç süreci, hedeflere sahip olmak, bu hedeflere yönelik çaba içerisinde olmak ve en azından bu hedeflerin bazılarını ulaşmak konusunda başarılı olmak ihtiyacından oluşmaktadır. Ve çoğu insan bu hedeflerin peşinden koşarken az ya da çok otonomiye ihtiyaç duymaktadır.

Eğer birisi güç süreci ile ilgili yetersiz bir tecrübeye sahipse, bu durumda öğrenilmiş çaresizliğe karşı “bağışık” değildir; dolayısı ile çaresizliğe ve depresyona daha meyillidir. Bağışıklığı olan birisi için dahi, hedeflere ulaşmak konusundaki uzun süreli bir başarısızlık hayal kırıklığına ve sonunda depresyona varabilir. Herhangi bir psikoloğun sana söyleyebileceği gibi, hayal kırıklığı sinire sebep olur ve depresyonun suçluluk duygusu, kendinden nefret etme, endişe, uyku bozuklukları, yeme bozuklukları ve diğer semptomlara neden olma eğilimi vardır. (Bknz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 44 ve Not 6.) Dolayısı ile, öğrenilmiş çaresizlik teorisi doğru ise, bu durumda *Sanayi Toplumu ve Geleceği'nin* “özgürlüğü” güç süreci

bağlamında tanımlaması keyfi değildir ve bu tanım insanların ve hayvanların biyolojik ihtiyaçlarına dayanmaktadır.

Bu tablo başka çevrelerce de desteklenmektedir. Zoolog Desmond Morris, *The Human Zoo* kitabında, kafeslere kapatılmış vahşi hayvanların sergilediği bazı anormal davranışları tasvir etmektedir ve modern insanda görülen anormal davranışların (çocuk istismarı ve cinsel sapıklıklar gibi) yaygınlığını, günümüz insanını hayvanat bahçesindeki hayvanlar ile kıyaslayarak açıklamaktadır. Modern toplum bizim “kafesimizdir”²⁸ Morris, öğrenilmiş çaresizlik teorisini bildiği yönünde herhangi bir emare göstermemektedir. Fakat söylediklerinin çoğu bu teori ile aynı çizgidedir. *Sanayi ve Toplumu ve Geleceği’nin* “ikame etkinlikleri”nin aynısı olan “yedek etkinliklerden” bahsetmektedir.²⁹

Güç ihtiyacı, otonomi ve amaçlı faaliyet, Ellul’un bazı çalışmalarında da imâ edilmektedir. Davamdan kısa bir süre sonra, Dr. Micheal Aleksiuk bana *Power Therapy* kitabının bir kopyasını gönderdi. İçerisinde güç sürecine çok benzer fikirler yer almaktadır. Kenneth Keniston’un *The Uncommitted* isimli çalışmasının ana teması modern dünyada birçok kişiyi etkileyen amaçsızlık hissidir. Amaçlı çalışma ihtiyacı anlamın gelen “işçilik dürtüsünden” bahsediyor.³⁰ Paul Goodman, *Growing Up Absurd* kitabının ilk bölümünde erkeklerin hayatta kalmak için artık zor ve çaba isteyen işler yapmasının gerekli olmamasının sebep olduğu toplumsal problemleri tartışıyor.³¹ Gerard Piel’in bir kitabını inceleyen Nathan Keyfitz şunları yazıyor:

[Modern toplumdaki] adaptasyon yokluğu ile ilgili diğer bir işaret amaçsızlıktır. Yalnızca hayatta kalmak için yapmak zorunda oldukları zor ve tehlikeli işler yapan atalarımız neden burada olduklarını biliyor gibidirler. Anomi ve izole olmuş bene yönelik aşırı bir ilgi, günümüzde Amerikan popüler kültürünün ana öğeleridir. Bunun diğer tüm sanayileşmiş ülkelerde karşılık bulması, ekonomik problemlerin çözümünün her yerde benzer sorunlara sebep olduğunu akıllara getirmektedir.³²

Dolayısı ile, güç sürecinin bir lüks değil insanın psikolojik gelişiminde temel bir ihtiyaç olduğunu iddia ediyorum. Ve güç sürecinin modern top-

²⁸ Morris, muhtelif yerler, özellikle pp. 160-225.

²⁹ Age., pp. 189, 194.

³⁰ Keniston, pp. 269, 296, 297.

³¹ Goodman, pp. 13, 17-35 (Chapt. I), 234-36.

³² Nathan Keyfits, Gerard Piel’in *Only One World; Our Own to Make and to Keep* kitabı üzerine incelemesi, *Scientific American* içerisinde, February, 1993, p. 116.

lumda bozulması modern toplumun kritik öneme sahip bir problemidir. Nitelikli kütüphane olanaklarına erişimim olmadığı için, ilgili psikolojik literatürü ayrıntılı bir şekilde inceleyemedim; fakat modern toplumsal problemler ile ilgilenen herkes için böyle bir araştırma, harcanacak zamana yeterince değecektir.

Mektuplarımı cevaplarken *Sanayi Toplumu ve Geleceğinin* 94. tezindeki özgürlük tanımına sıkı sıkıya bağlı kalmayacağım. Fakat gerçekten önemli olan özgürlüğün önemli pratik sonuçları olan şeyler yapmaktaki özgürlük olduğunu ve zevk, “tatmin duygusu” ya da ikame etkinlikler peşinde koşmaktan ibaret bir özgürlüğün görece olarak önemsiz olduğunu varsayacağım. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 72.

“İnsan onuru” hayli belirsiz ve geniş bir terimdir. Fakat insan onurunun önemli bir bileşeninin, kişinin kendi başına ya da küçük ve otonom bir grubun üyesi olarak seçtiği pratik ve önemli amaçlar uğrunda çaba harçayabilme özgürlüğü olduğunu kabul edeceğim. Dolayısı ile, bu kelimeleri kullandığım anlamda özgürlük ve onur, güç süreci ve onunla bağlantılı biyolojik ihtiyaçla yakından ilgilidir.

II. İşlerin kötüye gitmesinin “temel sebebinin” soruyorsun. İki temel sebep vardır:

A. Kabaca on bin yıl öncesine kadar, tüm insanlar avcı-toplayıcı olarak yaşıyorlardı. Bu yaşam tarzı bizim fiziksel ve zihinsel olarak adapte olduğumuz yaşam tarzıdır. Bazı Avrupalılar da³³ dahil olmak üzere çoğumuz, on bin yıl öncesinden de daha erken bir zamana kadar avcı-toplayıcı idik. Tarım yapmaya başladığımızdan beri bazı genetik değişikliklere maruz kalmış olabiliriz, fakat bu değişiklikler çok köklü olmuş olamaz.³⁴ Modern zamanlara kadar varlığını sürdüren avcı-toplayıcılar aynı bize benzeyen insanlardı.

Teknoloji bin yıl boyunca ilerledikçe, yaşam tarzımızı artan oranda değiştirdi ve dolayısı ile adapte olduğumuz koşullardan gittikçe farklılaşan koşullarda yaşamak zorunda kaldık. Bu artan uyumsuzluk bizi sürekli artan bir baskıya maruz bırakmakta. Problem, yaşam tarzımızı tarihteki

³³ Bknz., örn., Tacitus, *Germania* 46 (avcı toplayıcılar Baltık bölgesinde 2000 yıldan daha az bir zaman önce bulunuyorlardı.); *Encyclopedia Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 28, makale “İspanya,” p. 18 (avcı toplayıcılar İspanya’da 5500 yıl öncesine kadar bulunuyorlardı.)

³⁴ “On bin yıl öncesine kadar, bu kitabı okuyanların ataları da dahil olmak üzere herkes avcıydı. On bin yıl, kayda değer genetik değişimlerin ortaya çıkabilmesi için çok az olan 400 nesli kapsar.” Carleton S. Coon, *The Hunting Peoples*, 1971, p. xvii. 400 nesil, çok azı geçtim, herhangi bir “kayda değer değişikliğe” izin verir mi, tartışmalıdır.

diğer değişimlerden çok daha kapsamlı bir biçimde değiştiren Sanayi Devrimi'nden beri çok daha yoğun bir hal almıştır. Sonuç olarak, yaşadığımız koşulların uyumsuzluğundan dolayı çok daha yoğun bir acının içerisindeyiz. (Robert Wright, okumak isteyebileceğin bir makalede bu tezi geliştirmektedir.)³⁵

Bana göre en önemli uyumsuzluk, mevcut koşulların bizi güç sürecini yaşayabilme olanaklarından mahrum bırakmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, *Sanayi Toplumu ve Geleceği* Tez 94'te tanımlandığı hali ile özgürlükten mahrum olmamızdan kaynaklanmaktadır.

“İnsanların günümüzde hiç olmadığı kadar özgür olduğu” argümanı, *pratik olarak bir sonucu olmadığı sürece* istediğimiz her şeyi yapmamıza izin verilmesine dayanmaktadır. Bknz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 72. Eylemlerimizin sistem için pratik sonuçları olabileceği durumlarda (ki sistemi ilgilendirmeyen pratik sonuç sayısı oldukça azdır) davranışlarımız, genel bir ifade ile, regüle edilir. Örnekler: İsteddiğimiz dine inanabiliriz, rızası olan herhangi bir yetişkin ile cinsel ilişkiye girebiliriz, Çin'e ya da Timbuktu'ya giden bir uçağa binebiliriz, burnumuzun şeklini değiştirebiliriz, birçok çeşit kitaptan, filmden, müzikten istediğimizi seçebiliriz vb. vb. Fakat bu seçimlerin normalde önemli pratik sonuçları yoktur. Üstelik, bizim tarafımızdan önemli bir çaba da gerektirmezler. Burnumuzun şeklini kendimiz değiştirmeyiz, bunun için bir cerraha para veriz. Çin'e ya da Timbuktu'ya kendi gücümüzle gitmeyiz, birilerine bize oralara uçurması için para veriz.

Diğer yandan kendi memleketimizde A noktasından B noktasına trafik kuralları tarafından kontrol edilmeden gidemeyiz, araştırmaya tabi olmadan ateşli silah alamayız, bizi işe alacak kişiler tarafından araştırmaya tabi tutulmadan işimizi değiştiremeyiz; çoğu insanın işi, onları işverenlerinin belirlediği kurallara, prosedürlere ve zamanlara uymaya zorlar; ruhsat ve izinler olmadan, regülasyonlara uymadan bir iş kuramayız ve benzeri.

Üstelik, yaptıkları ile ekonominin ve çevrenin durumunu, bir savaş ya da nükleer kaza olup olmayacağını, çocuklarımızın nasıl bir eğitim alacağını ve nasıl bir medya etkisine maruz kalacağını vb. vb. vb. belirleyen ve varlık koşullarımızı ellerinde bulunduran büyük organizasyonların ege-menliğinde yaşıyoruz.

³⁵ Robert Wright, “The Evolution of Despair,” *Time* magazine, August 28, 1995.

Kısacası, *eğlenmek* için her zamankinden daha özgürüz. Fakat üzerimizde dalgalanan ölüm-kalım meselelerinde hiçbir söz hakkımız yoktur. Bu meseleler katı bir şekilde büyük organizasyonların kontrolü altında tutulur. *Ciddi* hedeflere ve bu hedeflere kendi çabamızla ulaşmak için sahip olmamız gereken güce bağlı olan güç sürecinden mahrum kalmamızın sebebi budur.

B. İşlerin kötüye gitmesinin ikinci “temel sebebi” teknolojinin zararlı bir şekilde kullanılmasını önlemenin bir yolunun olmamasıdır. Çünkü, teknolojinin herhangi bir kullanımının nihai sonuçlarının neler olacağı tahmin edilemez. Dolayısı ile, zararlar çok geç olmadan tahmin edilemez.

Tabii ki, ilkel insanın eylemlerinin sonuçları da tahmin edilemez olabilir. Fakat gücü sınırlı olduğu için, eylemlerinin olumsuz sonuçları da sınırlıdır. Teknoloji artan bir oranda daha güçlü hale geldikçe, -kötü niyetli ve sorumsuz kullanımlarını bir kenara bırakın- iyi niyetli kullanımlarının dahi tahmin edilemez sonuçları gittikçe daha ciddi bir hale gelmekte ve dünyaya, sonuçta felaketle sonuçlanabilecek bir istikrarsızlık getirmektedir. Bknz., Bill Joy’un makalesi, “Why the Future Doesn’t Need Us,” *Wired* magazine, April 2000 ve Martin Rees, *Our Final Hour*.

III. A. *Tarihte “nesnel”faktörler*. Tarihin akışının, geniş anlamda, insan isteklerinden ya da bireysel kararlardan çok, temel olarak “nesnel” faktörler ile belirlendiğini söylüyorum. İnsan istekleri ya da bireysel kararlar tarihin akışında uzun-vadeli ve büyük değişiklikler yapabilir, fakat bu gerçekleştiğinde ortaya çıkan sonuçlar, bu kararları alan bireylerin ya da grupların isteklerine karşılık gelmez. Bunun bazı istisnaları öne sürülebilir. İnsan istekleri takip eden üç şekilde gerçekleştirilebilir (2/01/04 tarihli mektubuma bakabilirsin): (i) Zeki bir yönetim mevcut bir toplumsal düzenin ömrünü uzatabilir. (ii) Mevcut bir toplumsal düzenin çöküşü sağlanabilir ya da en azından çöküş hızlandırılabilir. (iii) Mevcut bir toplumsal düzenin diğer alanlara yayılması sağlanabilir.³⁶

Bunların ne anlama geldiğini açıklamam gerekir. İnsan istekleri, genellikle, uzun dönemleri kapsayacak şekilde dahi toplumdaki belirli bazı özel faktörler için gerçekleştirilebilir. Fakat bu durumlarda toplumun bütünü ile ilgili insan istekleri gerçekleştirilemez.

Örneğin Sovyetler Birliği’nde Komünistler hızlı sanayileşme, sıfır işsizlik ve toplumsal eşitsizlikte radikal bir düşüş gibi bazı hedeflerini gerçek-

³⁶ Burada bu listenin, toplumun yapısı ile ilgili insan isteklerinin tarihsel bir skalada gerçekleştirilmesinin her türlü biçimini içerdiği ile ilgili bir iddia yoktur. Eger mevcut tartışma bağlamında bunun başka yolları aklına geliyorsa bunları duymak isterim.

leştirmişlerdir; ancak oluşturdıkları toplum Bolşeviklerin ilk başta hayal ettiklerinden çok farklı olmuştur.³⁷ (Ve *uzun* vadede sosyalist sistem tamamı ile başarısız olmuştur.) 18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin başlamasından beri, insanlar maddi bolluk üretmede başarılı olmuşlardır; fakat sonuç kesinlikle 18. yüzyıldaki ilerleme yanlışlarının hayal ettiği gibi değildir.³⁸ (Ve günümüzde Bill Joy ve Martin Rees gibi kişiler endüstriyel toplumun uzun süre ayakta kalamayacağından korkmaktadırlar.) Muhammed Peygamber yeni dinini milyonlarca insanın inancı olarak yerleştirmeyi başarmıştır. Bu din 14 yüzyıldır ayakta ve belki uzun yüzyıllar boyunca da yaşamaya devam edecektir. Fakat: "Râşidin Halifeleri'nin iktidarının sonunda, Peygamber'in yeni bir eşitlik ve toplumsal adalet çağı açma hedefi gerçekleştirilememiştir...";³⁹ bu rüya günümüzde de gerçekleştirilebilmiş değildir.

Tarihin, insan istekleri ve iradesi ile değil, genel olarak "nesnel" faktörler ile yönlendirildiğini söylediğimde neyi kastettiğimi daha fazla açıklamak için meseleyi basitleştirilmiş bir biçimde sunan bir örnek kullanacağım.

Aşağıdaki üç faktörün mevcudiyetinde:

- (i) Avcı-toplayıcı grupların Sibirya'nın doğu ucundaki varlığı;
- (ii) Alaska'nın batı ucunda insanın yaşamasına elverişli bir habitatın bulunması; ve
- (iii) Şimdi Bering boğazı dediğimiz yerde bir kara-köprüsünün bulunması; Amerika'nın insanlar tarafından işgalini tarihsel bir kaçınılmazlık

³⁷ Bknz., Carrillo, pp. 201-02, 207-08.

³⁸ İlerlemeyi savunanlar, teknolojinin insanlara kendilerini entelektüel ve estetik uğraşlara adayacakları büyük bir boş zaman vereceğine inandılar. Örneğin John Adams (geleceğin Başkanı) 1780 yılında şöyle yazmıştır:

"Oğullarım matematik ve felsefe çalışacak özgürlüğe sahip olabilsinler diye politika ve savaş çalışmalım. [18. yüzyılda "felsefe" "doğa felsefesini" de içeriyordu, yani bizim günümüzde "bilim" olarak adlandırdığımız şey.] Oğullarımın ise kendi çocuklarına resim, şiir, müzik, mimari, heykel, dokuma ve porselen çalışma imkanı vermek için matematik, felsefe, coğrafya, doğa tarihi, deniz mimarisi, denizcilik, ticaret ve tarım çalışmaları gerekir.

Alıntılan Harastzi, pp. 307-08, not 49. Günümüzde teknolojik ilerlemenin toplumsal sonuçları ile alakalı bu inançlar oldukça naif görünmektedir. Fakat, aksi yöndeki tüm kanıtlara rağmen ve yaratıcı bir şekilde kullanılan evrensel bir boş zamanın son 250 yıl boyunca sürekli olarak belirli olmayan bir geleceğe ötelenmesine rağmen, aynı inançlar yalnızca küçük bir takım değişiklikler ile günümüzde hala varlığını sürdürmektedir. Bknz., Thompson, pp. 54-58, 60 ve karşılaştırm *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 38-41, 59-86.

³⁹ Rafiq Zakaria, *The Struggle Within Islam*, Penguin Books, 1989, p. 59.

haline getirmiştir ve bunun belirli bir anlamda insan isteklerinden ve iradesinden bağımsız olduğu söylenebilir.

Tabii ki, insan isteklerinin de bunda bir payı vardır. Amerika kıtasının işgal edilebilmesi için belirli bir avcı-toplayıcı grubun belirli bir zamanda kara-köprüsünü kullanıp kasıtlı olarak doğuya doğru hareket etmesi gerekiyordu. Fakat Amerika kıtasının işgali tek bir özel avcı-toplayıcı grubun -ya da bir düzinesinin- isteğine bağlı değildi. Çünkü, yukarıda listelenen üç koşulun varlığında *bir* grubun er ya da geç bu kara-köprüsünden karşıya geçmesi kaçınılmazdı. Bu anlamda, büyük, uzun-vadeli tarihsel gelişmeler, normal olarak “objektif” faktörlerin bir eseridir ve insan isteklerinden bağımsızdır.

Yukarıdakiler, tarihin katı bir şekilde deterministik olduğu ve bireylerin ve küçük grupların eylemlerinin *hiçbir zaman* önemli, uzun-vadeli etkileri olamayacağı anlamına gelmez. Örneğin, Bering Boğazı’nın geçilebileceği zaman dilimi kısa olsaydı, mesela 50 ya da 100 yıl gibi, bu durumda tek bir avcı-toplayıcı grubun Alaska’ya geçip geçmemek ile ilgili vereceği karar Columbus’un Amerika’yı üzerinde insan ile bulup bulmayacağını değiştirecekti. Fakat Amerika’nın insanlar tarafından kolonizasyonu, bu durumda dahi, geçme kararını veren tek bir grubun bilinçli isteği ile olmuş olmayacaktı. O grubun isteği yalnızca yaşamaya uygun bir habitata doğru gitmek olacaktı ve yaptıkları şeyin iki büyük kıtanın kolonizasyonu ile sonuçlanacağını farkında olmayacaklardı.

B. *Doğal seçim*. Tarihteki “nesnel” faktörleri değerlendirirken akılda tutulması gereken bir kanun benim “doğal seçim” olarak adlandırdığım şeydir: Toplumsal gruplar arasında (iki ya da üç kişiden bütün bir uluslara kadar hangi boyutta olursa olsun) hayatta kalmak ve kendilerini yeniden üretmek için en iyi özelliklere sahip gruplar, en iyi şekilde hayatta kalan ve kendilerini devam ettiren gruplardır. Bu tabii ki açık bir totolojidir ve bize yeni bir şey söylemez. Fakat aksi durumda gözden kaçırabileceğimiz faktörlere dikkat etmemizi sağlar. “Doğal seçimin” bu prensiple bağlantılı olarak kullanıldığına başka bir yerde şahit olmadım,⁴⁰ fakat prensibin kendisi gözden kaçmamıştır. *Encyclopaedia Britannica*’da şunları buluyoruz:

Bu süreçler, toplumsal değişimde bir ‘kanuna’ denk gelmeleri anlamında kaçınılmaz değildir. Fakat gerçekleştikleri yerde yayılma eğilimine

⁴⁰ Bunları yazdıktan sonra Dennett’in (*Çevirenin notu: Alıntılanmış Eserler Listesi ne bakınız.*) kitabının varlığından haberim oldu. Bu kitap doğal seçimin insan kültürlerini şekillendirmedeki etkisinden bahsetmektedir. Dennett’in kitabını okudum.

sahiptirler. Örneğin, tarım devrimi adı verilen değişiklikler dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleştiğinde, dünyanın geri kalanına yayılmaları tahmin edilebilir bir durumdu. Bu yenilikleri kullanan toplumlar boyut olarak büyümüş ve daha güçlü hale gelmişlerdir. Sonuç olarak diğer toplumlara üç seçenek kalmıştır: Daha güçlü bir tarım toplumu tarafından fethedilmek veya absorbe edilmek; bu yenilikleri adapte etmek; yerkürenin marjinal bölgelerine sürülmek. Benzer şeyler Sanayi Devrimi, bürokratikleşme ve daha yıkıcı silahlar gibi diğer güç-artırıcı yenilikler için de söylenebilir.”⁴¹

İnsan grupları arasında geçerli olan “doğal seçim” ile biyolojiden aşına olduğumuz doğal seçim arasında bir fark olduğuna dikkat et. Biyolojide daha başarılı organizmalar basitçe daha az başarılı olanların yerine geçerler ve onlar tarafından taklit edilmezler. Fakat insan ilişkilerinde daha az başarılı gruplar daha başarılı olanları taklit etme eğilimi gösterir. Yani, başarılı olanları başarılı yapan toplumsal biçimleri ya da pratikleri adapte etmeye çalışırlar. Dolayısı ile, belirli toplumsal biçimler ve pratikler yalnızca bu biçimlere ve pratiklere sahip olan grupların diğerlerinin yerine geçmesi ile yayılmazlar; fakat aynı zamanda diğer grupların, yerlerine geçilmesini engellemek için bu biçimleri ve pratikleri adapte etmeleri ile de yayılırlar. Dolayısı ile, doğal seçilimin insan grupları üzerinde değil de toplumsal biçimler ve pratikler üzerinde işlediğini söylemek daha doğrudur.

Doğal seçim prensibi tartışmanın ötesindedir çünkü bir totolojidir. Fakat bu prensip dikkatsiz bir şekilde uygulandığında yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Örneğin prensip, insan iradesini tarihe etki eden faktörlerin dışına a priori olarak itmemektedir.

C. *İnsan iradesi vs. tarihin “nesnel” güçleri*. Batı Avrupa’da yakın zamana kadar savaşçılık -savaş yapma kabiliyeti ve buna hazır olmak-, “doğal seçim” anlamında avantajlı bir özellikti. Askeri olarak başarılı uluslar güçlerini ve arazilerini bu konuda daha az başarılı uluslar hilafla artırmışlardır. Ancak bunun artık geçerli olmadığını düşünüyorum. Çünkü günümüzde Batı Avrupa’da, Batı Avrupa’daki iki ulus arasındaki savaşın kesinlikle kabul edilemez addedildiği güçlü bir konsensüs bulunmaktadır. Böyle bir savaşı başlatan herhangi bir ulus Batı Avrupa’daki diğer tüm uluslar tarafından saldırıya uğrayacak ve feci bir yenilgiye uğ-

⁴¹ *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003 Vol. 27, makale “Social Structure and Change,” p. 369.

ratılacaktır. Dolayısı ile, Batı Avrupa’da savaşçılık (en azından diğer Batı Avrupa uluslarına karşı olan) günümüzde doğal seçim anlamında *olumsuz* bir özelliktir ve bunun sebebi Batı Avrupa’da savaşı önlemek niyetindeki insan iradesidir. Bu, insan iradesinin, insan ilişkilerinde işlerlikte olan “doğal seçim” sürecine dahil olan bir “seçici güç” olabileceğini göstermektedir.⁴²

Ancak (korunmak için ABD’ye dayanmadığı müddetçe) Batı Avrupa bir bütün olarak yine de savaşa hazırlanmak zorundadır. Çünkü Batı Avrupa’nın dışında, başarılı olabileceğini düşünüp Batı Avrupa’ya savaş açabilecek başka bileşenler (uluslar ya da ulusların oluşturduğu gruplar) bulunmaktadır. Eğer Batı Avrupa dışındaki başka bir ulus bir Batı Avrupa ulusuna savaş açarsa ve bu Batı Avrupa ulusu kendini savunamayacak durumda ise, diğer Batı Avrupa ülkeleri saldırganı def etmek konusunda ona yardımcı olur. Böylece Batı Avrupa, kendi *içerisindeki* savaşı önleyip belirli bir birlik kazanarak, savaş durumunda dışarıdaki bir unsura karşı daha güçlü hale gelmiştir.

Batı Avrupa’da gerçekleşen şey binlerce yıldır gerçekleşmekte olan bir sürecin devamından ibarettir. Daha küçük politik unsurlar bir araya gelerek (gönüllü olarak ya da fetihler yolu ile) kendi içlerindeki savaşı önleyen daha büyük bir politik unsur oluştururlar ve böylece diğer politik unsurlara karşı savaşta daha güçlü bir rakip haline gelirler. Büyüklük her zaman hayatta kalmayı garanti etmez (Roma İmparatorluğu’nun parçalanışını düşün), fakat tarih boyunca küçük politik unsurlar daha büyük ve dolayısı ile askeri olarak daha güçlü unsurlar halinde birleşmeye meyilli olmuşlardır ve bu süreç insan isteklerine bağlı değildir ve “doğal seçilimin” bir sonucu olarak gerçekleşmektedir.

Dolayısı ile, tarihe yalnızca yerel bir perspektiften bakıp yalnızca Batı Avrupa’nın son birkaç on senesini değerlendirdiğimizde insan iradesi doğal seçim sürecinde önemli bir faktör gibi gözükmektedir. Fakat daha geniş bir bakış açısı ile tarihin bütününe bakarsak insan iradesi önemsiz gözükmektedir. “Nesnel faktörler,” daha büyük politik unsurların küçüklerin yerlerini almasına neden olmuştur.

Tabii ki, insan iradesinin savaşları bir gün tamamı ile ortadan kaldıracılabileceği düşünülebilir. Bunun için bir dünya hükümeti dahi gerekli olmayabilir. Savaşın kabul edilemez olduğunu söyleyen ve savaşı başlatan her-

⁴² Bknz., Kazcynski, “Appendix Two: Human Will Versus the ‘Objective’ Forces of History, *Technological Slavery: Volume One*, Fitch & Madison Publishers, 2019.

hangi bir ulusun diğerkleri tarafından ezilmesini öngören ve şu anda Batı Avrupa'da geçerli olan konsensüse benzer bir konsensüsün tüm dünya çapında yerleşmesi yeterli olabilir. Savaşçılık bu durumda doğal seçim açısından hayli dezavantajlı bir özellik olacaktır. Ve tüm dünya bu konsensüsün bir parçası olacağı için kendisine karşı savaşa girilecek bir dış rakip kalmayacaktır.

Fakat böyle bir konsensüsün oluşmasının ne kadar zor olduğunu görebilirsin. Savaşları önlemeye çalışan çabalar, en azından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nden beri devam etmektedir ve Batı Avrupa dışında bu konuda ciddi bir mesafe kaydedilememiştir. Üstelik, geleneksel savaş uluslararası bir konsensüs tarafından ortadan kaldırılrsa dahi organize şiddet devam edebilir. Çünkü Dünya'daki her ulusun büyük bir çabayla önlemeye çalışmasına rağmen, bastırılması bir hayli zor olacak organize şiddet biçimleri (gerilla savaşı, terörizm vb.) bulunmaktadır.

Yukarıdaki tartışmanın amacı insan iradesinin hiçbir zaman tarihin akışını değiştiremeyeceğini kanıtlamak değildir. Eğer bunun imkânsız olduğuna inansaydım bu tarz mektuplar yazarak vaktimi boşa harcamazdım. Fakat tarihin “nesnel” faktörlerinin ne kadar güçlü olduğunu ve insan seçiminin ufkunun ne kadar dar olduğunu fark etmek zorundayız. Gerçekçi bir bakış açısı, arzu edilebilir gözükse de fakat gerçekte uygulanması imkânsız olan çözümleri bir kenara bırakmamıza ve belki ideal olandan daha azını ifade eden, ancak en azından bir başarı şansı olan çözümlere dikkatimizi yoğunlaştırmamıza yardım edecektir.

D. “*Nesnel*” güçlerin bir ürünü olarak demokrasi. 27/07/04 tarihli mektubunda, sen ve arkadaşın, “demokrasiyi”, “insan eyleminin” beşeri koşullar üzerinde yarattığı gelişmenin bir örneği olarak sunuyorsunuz. “Demokrasiden” kastınızın temsili demokrasi olduğunu varsayıyorum. Yani insanların kendi yöneticilerini seçtiği bir hükümet sistemi. Ve “insan eyleminden” söz ederken de, temsili demokrasinin modern dünyada hakim hükümet sistemi haline gelmesinin aşağı yukarı şu şekilde gerçekleştiğini söylediğinizi varsayıyorum: Problemin farkına varıldı - çözüm tasarlandı - çözüm uygulandı - problem çözüldü. Eğer kast ettiğiniz bu ise, yanlışlığınızı düşünüyorum.

Politik baskının, binlerce yıldır bir problem olarak algılandığını düşünüyorum. İnsanların politik baskıdan medeniyetin ortaya çıkmasından beri yakınıyor oldukları söylenebilir. Bu, birçok köylü ayaklanmasından ve tarihte kaydedilmiş buna benzer eylemlerden bellidir. Eğer temsili

demokrasi politik baskı sorununun çözümü idi ise, bu durumda çözüm uzun zamandan beri biliniyordu ve bazı zamanlar uygulanmıştı. Temsili demokrasi fikri ve uygulaması, en azından antik Atina'ya kadar uzanmaktadır ve belki de tarih öncesi zamanlara kadar gitmektedir. Güneydoğu Avustralya'nın kimi aborjinleri temsili demokrasiyi uygulamışlardır.⁴³ M.Ö. 550-350 yıllarında "Budizm'in ortaya çıktığı bölgede kabile demokrasisi veya cumhuriyetçilik sistemi hakimdi. Ciddi bir mesele kendisini gösterdiğinde erkekler yapılması gerekenler hakkında ortak bir karara varıyorlar ve sıklıkla geçici bir lider seçiyorlardı."⁴⁴ 16. yüzyıl Kazaklarının "kendine özgü bir demokrasiye sahip askeri bir organizasyonları bulunmaktaydı. Genel bir meclis (*rada*) en yüksek otorite idi ve başkomutan da dahil olmak üzere seçilmiş yetkililer bulunmaktaydı..."⁴⁵ 17. yüzyıl korsanları kendi kaptanlarını seçerlerdi ve bu kaptan, görünürde bir düşman olmadığı durumlarda kendisini seçenler tarafından o konumdan her an indirilebilirdi.⁴⁶ 15. yüzyıl Cenova'sı demokratik bir hükümete sahipti. Ancak bunun tam olarak temsili bir demokrasi olduğu söylenemez çünkü yasama organı tüm yurttaşlardan oluşuyordu.⁴⁷ Tam demokratik sistemlerin yanında yarı demokratik sistemler de bulunmaktaydı. Örneğin Roma Cumhuriyeti'nde kamu yetkilileri halk meclisleri tarafından seçiliyordu; fakat aristokratlardan oluşan Senato, ülkede hakim politik güçtü.⁴⁸

Yani, temsili demokrasi, birçok zaman ve mekanda değişik başarı derecelerinde denenmiştir. Fakat, endüstri öncesi uygar toplumlarda monarşi, oligarşi, aristokrasi ve feodal yapılar egemen hükümet biçimleri olmaya devam etmiştir; temsili demokrasi daha nadir görülen bir fenomen olmuştur. Endüstri öncesi uygarlık koşullarında demokrasinin hayatta kalmak ve kendini devam ettirmek konusunda diğer hükümet biçimleri kadar iyi olmadığı açıktır. Bunun sebebi içsel zayıflıklar (istikrarsızlık, ya da diğer hükümet biçimlerine evrilmek) ya da dışsal zayıflıklar (demokratik

⁴³ "Belirli bir bölgeye sahip her klanın kendi lider ve konseyi vardır. Aynı zamanda tüm bir kabile için büyük bir şef bulunmaktadır. Her bir klanın konsey üyeleri orta yaşlı, yaşlı ve birkaç olağanüstü yeteneğe sahip gencin katıldığı bir toplantı ile seçilir." Coon, *op. cit.*, p. 253.

⁴⁴ *New Encyclopedia Britannica* (2003), Vol. 15, "Buddhism," p. 277.

⁴⁵ *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 28, makale "Ukraine," p. 985.

⁴⁶ Korsanlar kendi liderlerini seçiyorlardı: *Encycl. Britannica*, Vol. 2, makale "bucca-neers," p. 592. Liderlerin görevden alınması ile ilgili 1960'lı yıllarda okuduğum kitaplardan aklımda kalanlara dayanıyorum.

⁴⁷ *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 19, makale "Geneva," p. 743.

⁴⁸ Age., Vol. 20, makale "Greek and Roman Civilizations," p. 294.

bir hükümet, daha otoriter rakipleri ile ekonomik ya da askeri rekabette başarısız olmuş olabilir) olabilir.

Endüstri öncesi demokrasiyi güçsüz yapan ne olursa olsun, durum Sanayi Devrimi'nin gelişi ile birlikte değişmiştir. İnsanlar bir anda, Britanya ve Birleşik Devletler'in (yarı-) demokratik sistemine imrenmeye başlamış ve bu sistemi taklit etmeye yönelik denemeler olmuştur. Eğer Britanya ekonomik olarak fakir ya da askeri olarak zayıf olsaydı, Birleşik Devletler durağan bir geri kalmış ülke olsaydı, bu ülkelerin sistemlerine imrenilir ve bu sistemler taklit edilmeye çalışılır mıydı? Pek mümkün değil! Britanya ekonomik ve askeri olarak Avrupa'daki en başarılı ulustu ve Birleşik Devletler genç, fakat dinamik olarak büyüyen bir ülke idi. Bu sebeple bu iki ülke, diğer ülkelerin mülk sahibi sınıflarının imrenmesine ve taktirine malik olmuşlardır. Demokrasinin yayılmasını sağlayan emekçi sınıflar değil, mülk sahibi sınıflardır. Bu sebeple Marksistler demokratik devrimleri "burjuva devrimleri" olarak adlandırmışlardır.

Demokrasiler, otoriter rejimlerle birçok kez karşı karşıya gelmiş ve çoğunlukla ekonomik ve teknolojik güçleri sayesinde bu rekabetten galip çıkmışlardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda kazanan taraf olmuşlardır ve bunun sebebi askerlerin demokratik bir rejim adına otoriter bir rejime nazaran daha istekli savaşmaları değildir. Hiç kimse Alman ve

Japon askerlerinin cesaretini ve savaşçı ruhunu tartışmamıştır.⁴⁹ Demokrasiler temel olarak endüstriyel güçleri sayesinde galip gelmişlerdir.⁵⁰

Faşizmin, iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, belirli bir dereceye kadar ABD'de⁵¹ dahi popüler olduğuna dikkat et. (Burada faşizm kelimesini yalnızca Mussolini'nin faşistleri için değil genel anlamda kullanıyorum.) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşizm popülaritesini kaybetmiştir. Ne-

⁴⁹ İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği'nin otoriter (hatta totaliter) rejimlerinin askerlerinin İngilizlerden, Amerikalılardan ya da Fransızlardan daha iyi savaşçıları açık gibidir. Almanlar için: Astor, pp. 914, 974. Dyson, p. 4. Jenkins, pp. 680-81, 692-93, 714. Murphy, p. 15. Ulam, p. 585. Wheeler, p. 129 (Crevel'den alıntı). Kane, p. 82, ilginç şeylerden bahsediyor fakat Alman askerlerinin Amerikan askerlerine kıyasla daha iyi bir savaşçı karaktere sahip oldukları tezini yanlışlamıyor. Alman generalleri 1939 yılında askerlerinin savaşçı nitelikleri ile ilgili birbirleri ile çelişen fikirler öne sürmüşlerdir. Bu fikirler için bakınız: Kosthorst, p. 32, Bock, Leeb (olumsuz), Sodenstern (karışık); pp. 49, 169, 173; Rundstedt (olumlu). Fakat genel olarak benim bildiğim kaynaklar Alman savaşçı karakterinin Fransız ve İngilizlerden ve muhtemelen Amerikalılardan da üstün olduğu yönünde fikir beyan etmektedirler. Japonlar için: Astor, pp. 268, 413, 843-44. Dunnigan & Nofi, pp. 300-02, 306; Japon askerleri genelde ölümüne savaşmışlardır; age., pp. 39, 80-81, 119, 145, 151, 152, 191, 303, 317, 318, 338, 458. Jenkins, p. 681 (İngilizlerin Singapur'da teslim olması). NEB (2003), Vol. 29, "World Wars, p. 1002 (aynı). Knox, p. 259. Ruslar: Thurston, p. 215. NEB (2003), Vol. 20, "World War," p. 998. ("izole olmuş Sovyet birlikleri Fransızların sergilemedikleri bir inatla savaşmaya devam etmişlerdir"). Almanların Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerden daha iyi savaşçı savaşmadıkları açık değildir, çünkü İngilizler o savaşta iyi savaşmışlardır. Hitchens, p. 101 (Ludendorff: "bu İngiliz askerleri aslanlar gibi savaşıyor"). Jenkins, p. 681. Liddell Hart, p. 236. Parker, Chapt. 13 W.A. Murray, p. 259 (İngilizler "1914'te adam adama çarpışmada en iyi askerlerdi.") Ancak Almanların Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerden daha kötü savaşçıları doğru ise, bu çok büyük bir farkla böyle değildi. Hitchens, p. 104. Liddell Hart, pp. 188, 234, 476. Parker, Chapt. 14 W.A. Murray, p. 278.

⁵⁰ Rus orduları İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın mağlup edilmesinde Batı ordularından çok daha büyük bir rol oynamışlardır. Fakat Ruslar Amerikan endüstrisinin ürettiği ürünlerden -kamyonlar mesela- oluşan devasa miktarlarda askeri yardım almışlardır. Üstelik İngiliz ve Amerikan fabrikaları Alman şehirlerini yıkan binlerce bombardıman uçağı -bombaları saymıyorum- üretmişlerdir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan stratejik bombalama kampanyalarının faydalı olup olmadığı tartışmalıdır. Bknz. *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 29, article "World Wars," p. 997, 999, 1019; John Keegan, *The Second World War*, Penguin Books, 1990, p. 44 (photo caption), 215, 218, 219, 416, 430, 462; Freeman Dyson, "The Bitter End," *The New York Review*, April 28, 2005, p. 4 ("Alman askerleri sürekli olarak İngiliz ve Amerikalılardan daha iyi savaşmışlardır. Eşit sayılarda savaşçıları her durumda Alman askerleri galip gelmişlerdir...").

⁵¹ Jeffrey Kaplan ve Leonard Weinberg, *The Emergence of a Euro-American Radical Right*, Rutgers University Press, 1998, Chapter II. William E. Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and The New Deal, 1932-1940*, Harper & Row, New York, 1963, pp. 26, 27, 30 & dipnot 43, p. 102 & dipnot 22, pp. 182-83, 221 & dipnot 78, p. 224, 227-77, 279, 288.

den? Çünkü faşistler savaşı kaybetmiştir. Eğer faşistler kazansaydı, şüphe yok ki faşistlere imrenilecek ve faşistler taklit edilecekti.⁵²

Soğuk Savaş boyunca “sosyalizm” Üçüncü Dünya’da moda kelimeydi. Orada yaşayan ve politik bilince sahip çoğu insan için ulaşılması gereken ideal durumu ifade ediyordu. Fakat bu ancak, Sovyetler Birliği ABD’den daha dinamik ve güçlü gözüktüğü müddetçe böyle olmuştur. Sovyetler Birliği’nin ve diğer sosyalist ülkelerin Batı ile ekonomik ve teknolojik olarak rekabet edemeyeceği anlaşıldığında, sosyalizm popülaritesini kaybetmiş ve yeni moda kelimeler “demokrasi” ve “serbest pazar” olmuştur.⁵³

Dolayısı ile demokrasi, birisi daha insani bir hükümet biçimine ihtiyaç duyduğumuza karar verdiği için değil, fakat “nesnel” bir gerçeklik yüzünden, endüstrileşmenin yarattığı koşullar altında demokrasinin diğer sistemlere nazaran teknolojik ve ekonomik olarak daha güçlü olmasından dolayı modern dünyanın egemen politik biçimi haline gelmiştir.⁵⁴

Fakat şunu unutmamak gerekir ki, teknoloji ilerlemeye devam ettikçe, demokrasinin geçerli olmaya ve kendini yeniden üretmeye en elverişli politik sistem olarak kalmaya devam edeceği kesin değildir. Demokrasinin yerini daha başarılı bir politik sistem alabilir. Aslında bunun çoktan gerçekleştiği dahi iddia edilebilir. Makul derecede adil seçimlerin varlığı gibi demokratik biçimlerin devamlılığına rağmen, toplumumuzun, medyayı ve

⁵² NEB (2003), Vol. 25, “Political Parties and Interest Groups,” p. 981: “Müttefiklerin 1945 yılındaki zaferi ve aynı zamanda Nazizmin korkunç katliamlarının ortaya çıkması faşizmin büyümesini durdurmuştur ve çökmesini tetiklemiştir...” Fakat Nazizmin korkunç katliamları yalnızca Naziler savaşı kaybettikleri için önem kazanmıştır. Eğer faşistler kazansaydı, yaptıkları katliamlar, insanların onları taktir ve taklit etmesini engellemeyecekti. Demokrasiler kolonyal imparatorluklarını kurarken bir çok katliam ve mezalim gerçekleştirmişlerdir fakat yine de taktir görmeye ve taklit edilmeye devam etmişlerdir— *çünkü diğer sistemler ile girdikleri mücadelede kendilerini kanıtlamaya devam etmişlerdir*. İdealist humanistler için ne kadar acı verici olsa da, insanların en fazla taktir ettiği ve taklit etmeye çalıştığı şey başarıdır. Bir örnek: Kölecilik karşıtı duygular 19. yüzyılda Britanya’da oldukça güçlüydü (aşağıda 109. Notu bakınız.) Fakat 1861 yılında köleci Güney’in Amerikan İç Savaşı sırasında bağımsızlığını koruyacağı görüntüsü ortaya çıktığında “neredeyse her İngiliz [koyu bir liberal olan Gladstone da dahil olmak üzere] bundan oldukça memnun oldular.” Çünkü Güney’in ABD’den ayrılması, “ABD’nin tehlikeli gücünün bir düşüşü anlamına gelecekti.” “Kölecilik karşıtı duygular ortadan kaybolmuştu.” Adams, pp. 114-15, 165-66. Hatta İngilizler Güney lehinde savaşa müdahale etmeye hazırlardı, fakat Güney’in savaşı kazanamayacağı anlaşılınca bundan vazgeçtiler. NEB (2003), Vol. 29, “United States of America,” pp. 236-37.

⁵³ NEB (2003), Vol. 27, “Socio-Economic Doctrines and Reform Movements,” pp. 399-402.

⁵⁴ 54 Bknz., Kaczynski, “Why Democracy is the Dominant Political Form of the Modern World,” *Technological Slavery: Volume One*, Fitch & Madison Publishers, 2019.

önde gelen siyasi partileri kontrol eden elitler tarafından yönetildiği iddia edilebilir. Seçimlerin, rakip gruplara mensup propagandistler ve image-maker'ların birbiri ile çatıştığı bir mücadeleye indirgendliği söylenebilir.

David Skrbina'ya Mektup, 23 Kasım 2004

III. Durumlar kötü ve daha da kötüye mi gidiyor? Ve bunun baş sorumlusu teknoloji mi?

A. Teknolojinin durumları kötüleştirdiği ve daha kötü yapmaya devam ettiği *Sanayi Toplumu ve Geleceğinde* ve Jacques Ellul, Lewis Mumford, Kirkpatrick Sale ve diğerlerinin yazılarında anlatılmaktadır. Arkadaşın buralardaki argümanlara spesifik bir şekilde değinmemiştir. İşlerin daha iyiye doğru gittiğine yönelik verdiği elle tutulur dört tartışmalı örnek var. Ne benim ne de sorumluluk sahibi herhangi bir yorumcunun teknolojinin *her şeyi* kötü yaptığını iddia etmediğini söyleyerek bu dört örneği reddetmem gayet meşru olurdu—teknolojinin bazı iyi şeyler yaptığını herkes bilmektedir. Bu durumda, teknolojinin sebep olduğu kötülüklerin iyiliklerinin çok üzerinde olduğunu iddia eden argümanlar için arkadaşını *Sanayi Toplumu ve Geleceği'ne*, Ellul'e ve benzerlerine yönlendirip bu argümanları cevaplandırmasını isteyebilirdim; ki arkadaşın şimdiye kadar bu argümanları cevaplandırmayı denememiştir.

Yine de, bu dört örneği ayrıntılı olarak inceleyeceğim. Çünkü faydalı bir tartışma fırsatı sunmaktadırlar. Arkadaşının sorduğu, durumların kötü mü olduğu ve daha da kötüye gidip gitmediği ile ilgili soruyu, *Sanayi Toplumu ve Geleceği* ve diğer yerlerdeki argümanları desteklemek için kullanacağım.

Tabii ki, işlerin kötü olup daha da kötüye gittiğine ve eğer öyle ise ne açıdan kötü olduğuna dair bir karar vermek değer yargılarında bulunmayı gerektirir. Dolayısı ile sorunun cevabı, uygulanan değerler sisteminden bağımsız olarak kanıtlanabilir bir şekilde doğru ya da yanlış olmayacaktır.

Şunu söylemem gerekir ki, fikrime göre, devrimi meşrulaştırmak için durumların daha kötüye gideceğini kanıtlamak gerekmez: “Özgürlük ve onur” olarak adlandırılabilir çok geniş bir kümede toplanabilecek endişeler açısından durumlar *zaten* bir devrimi meşru kılacak kadar kötüdür. Bu başka bir değer yargısıdır ve arkadaşını buna ikna etmenin bir zaman kaybı olacağını düşünüyorum. Yine de, işlerin kötü olup daha da kötüye

gidip gitmediği ile ilgili bir tartışma yürütmenin beyhude bir uğraş olmayacağını düşünüyorum.

İlk olarak, işlerin neden kötüye gittiği ile ilgili temel sebebi ve bunun ne zaman başladığını soran sorularına verdiğim cevapları 12/10/04 tarihli mektubumda bulabileceğini söylememe izin ver.

Arkadaşın, “işlerin insan toplumu için *her zaman* kötü olduğunu ve ölümden bir adım ötede olmaktan başka daha iyi bir şey bekleyemeyeceğimizi” söylüyor. Bu çok karamsar ve hatta yenilgici bir bakış açısıdır. İlkel toplumlar ile ilgili okumalarıma dayanarak söyleyebilirim ki, böyle bir bakış açısının, bu toplumların medeniyet ile temasları sonucu bozulmalarından önce oralarda bulunmasından şaşkına dönerdim. Fakat ölümden bir adım ötede olmaktan başka makul bir beklentimizin olmayacağı fikrine katılıyorum—çünkü yalnızca ölümden bir adım ötede olmak gayet iyidir. Milyonlarca yıl süren evrim sonucunda, hayatta kalmamızın günlük çabalarımızın başarısına bağlı olduğu bir hayat tarzına adapte olduk—zorlayıcı olan ve epey bir yetenek isteyen çabalar. Bu çabalar güç sürecini mükemmel bir şekilde tatmin ediyordu ve bunlar anekdotlara dayalı olmasına rağmen, karşılaştığım bu tarz kanıtlar, insanların, hayatta kalmalarının ciddi çabalara bağlı olduğu sert koşullarda en iyi durumda olduklarını gösteriyor—çabalarının makul derecede başarılı olması ve bu çabaları, boyunduruk altında değil, özgür ve bağımsız bireyler olarak yapmaları şartıyla. Birkaç örnek:

1840’lı yıllarda Rocky Dağları’nda kürk avcısı olarak yaşayan W. A. Ferris “Özgür Adamların” (organize bir kürk firması ile bağlı olmayan kürk avcıları) “kendi vahşi istekleri dışında hiçbir kanuna bağlı olmayan macera ve tehlike dolu bir yaşam sürdüklerini ve arzularını ve isteklerini kendi tüfeklerinin ve tuzaklarının onlara sağlayabileceğinden başka bir şeye bağlamadıklarını” yazmaktadır.

Bu varoluş koşullarının verdiği tüm dezavantajlar ve tehlikeler ile birlikte yokluk, çaba, tehlike ve yalnızlığın; sahip oldukları kanunsuz özgürlük ve yaşam koşullarının ve amaçlarının verdiği heyecanla fazlasıyla telafi edildiğini düşünmektedirler... Bu yaşam tarzına o kadar bağlanırlar ki, çok azı bu yaşam tarzından vazgeçer ve kendilerini şehirlerde ve kasabalarda yaşayanlardan çok daha mutlu addederler...⁵⁵

⁵⁵ Warren Angus Ferris, *Life in the Rocky Mountains*, editör Paul C. Phillips, pp. 4041.

Ferris, dağlarda sürdürdüğü sert ve tehlikeli yaşam boyunca genellikle “kararlı, neşeli ve tatmin olmuş” hissettiğini söylemektedir.⁵⁶

Gontran de Poncins, 1939-1940 yıllarında birlikte yaşadığı Eskimo’lar ile ilgili şunları yazmaktadır:

Eskimo, peşinde açlık duygusu, daima yürüyüş halindedir...⁵⁷

Bu Eskimo’lar bana, mutluluğun belirli bir ruhsal eğilim olduğunu kanıtlamışlardır. Önümde dünyanın en zor ikliminde yaşayan ... kışın sürekli kar fırtınaları ile savaşıyor, günde on beş saat yalnızca gıda bulmak ve hayatta kalmak için didinip duran bir halk var... Depresif, melankolik, yılgın ve intihara meyilli olmaları gerekir. Fakat aksine neşeli, daima gülen ve gülmekten yorulmayan insanlardır.⁵⁸

19. yüzyılda yaşamış Arjantinli düşünür Sarmiento döneminin Gaucho’su hakkında şunları yazıyor:

Moral karakteri, engelleri ve doğanın gücünü aşma alışkanlığının etkilerini gösteriyor. Güçlü, kendinden emin ve enerjiktir... Fakirliğinin ve yokluğunun ortasında mutludur. Çünkü daha büyük keyifleri bilmeyen ve daha fazlasını istememiş birisi olarak, bunları bir eksik olarak değerlendirmez...⁵⁹

Sarmiento Gaucho’yu romantik bir şekilde anlatmamaktadır. Tam tersine, Gaucho’da “barbarlık” olarak adlandırdığı şeyi, “medeniyet” ile değiştirmek istemektedir.⁶⁰

Bu örnekler hiçbir şekilde istisnai değildir. İlgili literatürde, insanların “ölümden bir adım ötede olabilmek” için kendi çabalarını ortaya koymak durumunda olduklarında iyi hissettiklerini gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Bunun tersini gösteren örneğe ise pek rastlamadım.

İlkel insanın psikolojik durumunu modern insan ile karşılaştırmak öğretici olabilirdi. Ancak böyle bir karşılaştırma yapmak zordur; çünkü bilebildiğim kadarı ile ilkel toplumların psikolojik koşulları hakkında, bu toplumların medeniyet ile temas etmeleri sonucu bozulmalarından önce sistematik bir çalışma yapılmamıştır. Benim bildiğim kanıtlar neredeyse tamamı ile anekdotlara dayalı ve(ya) öznelidir.

⁵⁶ Age., p. 289.

⁵⁷ Gontran de Poncins, *Kabloona*, Time-Life Books, 1980, p. 78.

⁵⁸ Age., p. 111.

⁵⁹ Domingo Faustino Sarmiento, *Civilización y Barbarie*, p.74.

⁶⁰ Bknz., Kaczynski, “Appendix Four: Sarmiento and the Gauchos,” *Technological Slavery: Volume One*, Fitch & Madison Publishers, 2019.

1830 ve 1840'lı yıllarda Rocky Dağları'nda yaşamış olan Osborne Russell şunları yazmaktadır:

Burada, 6 erkek 7 kadın ve 8-10 çocuktan oluşan bir Yılan Kızılderilileri grubu bulduk. Bu ücra ve yalnız bölgenin tek sakinleri onlardır. En iyi kalite geyik ve koyun derisi ile giyinmiş ve gayet kendinden memnun ve mutlu gözüküyorlardı... Yaşamımın geri kalanını, mutluluk ve tatminin vahşi bir romantik görkem ile beraber bulunduğu böyle bir yerde geçirmeyi diledim...⁶¹

İkel insanlar ile ilgili bu tarz gözlemler nadir değildir ve değerdirmeye değer. Fakat yalnızca yüzeysel gözlemlerden oluşurlar ve gelip geçen bir gezginin fark edemeyeceği kişisel çatışmaları görmezden gelirler. Afrika Mbuti pigmelerini detaylı bir şekilde inceleyen Colin Turnbull, aralarında birçok tartışma ve kavganın gerçekleştiğini gözlemlemiştir.⁶² Yine de, Mbutilerin toplumsal ve psikolojik yaşamları ile ilgili algısı genel olarak oldukça olumludur. Avcı-toplayıcıların “ilerlemenin sebep olduğu çeşitli nevrozlardan azade” olduklarına inanıyor gibidir.⁶³ Aynı zamanda Mbuti'nin, “ormanda, hayatlarını yalnızca yaşamaktan daha anlamlı hale getiren bir şey bulan bir halk olduğunu” yazmaktadır. “Tüm zorlukları, problemleri ve trajedilerine rağmen, hayatı neşe ve mutluluk dolu ve endişelerden uzak kılan bir şey.”⁶⁴ Turnbull'un *The Forest People* kitabı “romantik” olarak addedilmiştir. Fakat Mbutileri Turnbull'dan birkaç on yıl önce çalışan ve bildiğim kadarı ile hiçbir zaman romantik olmakla suçlanmayan Schebesta, pigmeler ile ilgili benzer bir fikri paylaşmıştır:

Balta girmemiş ormanlarda yaptıkları sayısız yolculuk ve av seferleri sırasında karşılaştıkları tehlikeler ve aynı zamanda tüm bunların verdiği zevk dolu tecrübeler ne kadar fazla ve çeşitli idi!⁶⁵

Böylece pigmeler karşımızda, tamamı ile doğa ile uyumlu bir şekilde ve doğanın benliğine zarar vermeden yaşayan, insan ırklarının en doğallarından birisi olarak duruyor. Bu halleri ile pigmeler alışılmadık yoğunlukta bir doğallık ve samimiyet, görülmedik bir neşe ve endişelerden azadeli durumunu sergilemektedirler.⁶⁶

⁶¹ Osborne Russell, *Journal of a Trapper*, Bison Books, p. 26.

⁶² Colin M. Turnbull, *The Forest People* ve *Wayward Servants*, çeşitli yerler.

⁶³ Colin M. Turnbull, *The Mountain People*, p. 24.

⁶⁴ Colin M. Turnbull, *The Forest People*, Simon & Schuster, 1962, p. 26.

⁶⁵ Paul Schebesta, *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri*, Vol. I, Institut Royal Colonial Belge, 1938, p. 73.

⁶⁶ Age., p. 205. Ayrıca: “Avcı-toplayıcının ekonomik faaliyeti, ne acele ne hız ne de

Bu “endişelerden azade olma” ya da bizim günümüzde söyleyeceğimiz gibi stresten uzak olma durumu, avcı-toplayıcı halkların ya da avcı-toplayıcı ekonomiden çok uzak olmayan halkların genel bir karakteristiği gibi durmaktadır. Poncins’in söyledikleri, beraber yaşadığı Eskimolarda stresin bulunmadığını göstermektedir:

Eskimo, fırtınadan daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır. Denizdeki bir denizci gibi onu sükûnetle karşılamıştır. Fırtına onu etkilememiştir. Fırtınanın ortasında, tam bir sükûnet içindeki Arktığın bu köylüsü, kendi ruhunun sakinliğinin bir parçasını bana vermiştir.⁶⁷

Tabii ki endişelenmeyecekti. Çünkü o bir Eskimo’ydü.⁶⁸

Eskimoların kafası rahattı ve tasasızların uykusunu uyuyorlardı.⁶⁹

Tarihçi James Axtell, kolonyal zamanlarda neden birçok beyazın Kızılderililer ile yaşamayı tercih ettiğini tartışırken, Kızılderililer ile yaşamaya başlayan iki beyazdan şunları aktarıyor: “Kızılderililerde, beyazları sürekli olarak etkileyen o eritici endişeler ve korkular bulunmuyordu.”⁷⁰ Bizim söyleyeceğimiz şekilde stres ve anksiyetenin yokluğu. Axtell, birçok beyazın Kızılderililer ile yaşamayı tercih ettiğini belirtirken, çok az sayıda Kızılderilin tersi bir tercihte bulunduğunu söylüyor.⁷¹ Başka kaynaklardaki bilgiler de, Kızılderili yaşamının beyazlar üzerindeki çekiciliğini doğrulamaktadır.⁷²

Biraz önce anksiyete ve stres için söylediklerim muhtemelen depresyon için de geçerlidir. Tabi burada daha az sağlam bir zemindeyim çünkü ilkel toplumlarda direk olarak depresyon ile ilgili çok az bilgiye rastladım. Robert Wright, kaynağını belirtmeden, “Yeni Gine Kalulilerinde depresyonu çalışmaya giden bir Batılı Antropoloğun, bu vakaya rastlamadığını”⁷³ söylemektedir. Schebesta, binlerce Mbuti pigmesi ile tanışmasına rağmen⁷⁴ yalnızca bir intihar vakası duymuştur -ki bu da muhtemelen depresyon- dan kaynaklanmıyordu- ve herhangi bir akıl hastalığı (Geisteskrankheit)

günlük gerekliliklere ulaşmak ile ilgili bir endişe içeriyordu.” Schebesta, II. Band, I. Teil, p. 18.

⁶⁷ Gontran de Poncins, age., pp. 212-213.

⁶⁸ Age., p. 292.

⁶⁹ Age., p. 273.

⁷⁰ James Axtell, *The Invasion Within*, Oxford University Press, 1985, p. 326-27.

⁷¹ Age.

⁷² Örn., Francis Parkman, *The Conspiracy of Pontiac*, Little, Brown and Company, 1917, Vol. II, p. 237; *The Old Regime in Canada*, aynı yayıncı, 1882, pp. 375-76.

⁷³ Robert Wright, “The Evolution of Despair,” *Time* magazine, August 18, 1995.

⁷⁴ Paul Schebesta, age., p. 228.

vakası ne görmüştür ne de duymuştur. Ancak zeka geriliği yaşayan (schwachsinig) ya da tuhaf (Sonderling) olan üç kişi görmüştür.⁷⁵

Söylemeye gerek yok ki, stres ve depresyon avcı-toplayıcı toplumların tümünde tamamen yok değildi. Poncins'in Eskimolarında, en azından yaşlılarda, depresyon ve strese rastlanabiliyordu.⁷⁶ Ainu halkından insanlar (neredeyse yerleşik hayata geçmiş olan avcı-toplayıcı bir halk)⁷⁷ ritüellerini doğru bir şekilde gerçekleştirmek konusunda öylesine endişeleniyorlardı ki, bu ciddi psikolojik sorunlara sebep olabiliyordu.⁷⁸ Fakat modern insanın psikolojik durumuna bakalım:

Bir çalışmaya göre, Çin'de şehirde yaşayanların yüzde 45'inin stres sebebiyle sağlık riski altında olduğu belirtiliyor.⁷⁹

Ve stres problemi daha “gelişmiş” ülkelerde daha da kötü olabilir.⁸⁰

Anksiyetenin çok yaygın olduğu kesindir. Anksiyete bozukluğu ABD'deki en yaygın psikolojik sorundur. Değişik biçimleri ile birlikte 19 milyon Amerikalı'yı etkilemektedir.⁸¹

Sağlık Bakanlığı'na göre 9 yaşın üzerindeki çocukların yüzde 21'inde depresyon, dikkat eksikliği, hiper aktivite, bipolar bozukluk dahil olmak üzere en az bir psikolojik sorun bulunmaktadır.⁸²

Üniversite öğrencilerinin akıl sağlığı bozulmaya devam etmektedir... Psikolojik durumlarının ortalamanın aşağısında olduğunu belirten ilk sınıf öğrencilerinin sayısı 1985 yılından beri sürekli olarak artmaktadır... Geçen yıl öğrencilerin yüzde 76'sı ‘tükenmiş’ olduğunu söylerken, yüzde 22'si iş göremeyecek kadar depresyonda olduklarını söylemiştir. Üniver-

⁷⁵ Age., pp. 213-14. İntihar vakasının sebebi muhtemelen depresyon değildir, çünkü kişinin felaket olarak gördüğü bir olaya karşılık anlık ve hızlı gelişen bir reaksiyonudur. Schebesta'dan yukarıdaki bilgiyi alıntıladıktan sonra, bu kitabın daha eski versiyonları “klasik Yunan ve Roma'da depresyon ile ilgili hiçbir referansın olmadığını” iddia eden bir kaynağa atıf yapıyordu. Bu kaynak 2. yüzyılda yaşamış Yunan fizyolog Kapadokyalı Aretaeus'un günümüzde manik-depresif bozukluk olarak adlandırdığımız vakayı tasvir ettiğini atlamıştır. Dolayısı ile depresyondan da bahsetmiş olmalıdır. NEB (2003), Vol. I, “affective disorder.” p. 126.

⁷⁶ Gontran de Poncins, age., pp. 169-175, 237.

⁷⁷ Coon, age., pp. 72, 184.

⁷⁸ Age., pp. 372-373.

⁷⁹ Chang, p. 80.

⁸⁰ Örn., *The Denver Post*, Dec. 30, 2003, p. 5A; *USA Today*, Feb. 7, 2013, p. 4D; age., Aug. 5, 2013, pp. 1A, 7A; age., Feb. 11, 2014, p. 3A.

⁸¹ *Time* magazine, June 10, 2002, p. 48.

⁸² *U.S. News & World Report*, March 6, 200, p. 45.

site rehberlik merkezlerinin yüzde 85'i ciddi psikolojik problemlerde son 5 yılda artış olduğunu söylemiştir...⁸³

Majör depresyon oranları gelişmiş ülkelerdeki her yaş grubunda 1940'lardan beri istikrarlı bir artış göstermiştir... Depresyon, mani ve intihar oranları her bir nesil yaşlandıkça artmaya devam etmektedir...⁸⁴

ABD'de 15-24 yaş grubunda intihar oranı 1950 ilâ 1990 yılları arasında üçe katlanmıştır. İntihar bu yaş grubunda üçüncü temel ölüm sebebidir.⁸⁵

Ve Amerika'da intihar oranları günümüzde de artmaya devam etmektedir.⁸⁶

UC Berkeley'de yapılan yeni bir çalışmaya göre, ABD'ye göç eden Meksikalılarda psikolojik rahatsızlık oranı ABD'de doğan Amerikalı Meksikalıların yarısıdır.⁸⁷

Daha bunlar gibi birçok alıntı yapılabilir.

F. Tabii ki psikolojik problemler “işlerin kötü olduğu ve daha kötüye gittiği” yönündeki göstergelerden yalnızca bir tanesidir. Diğer başka bir takım göstergeleri daha sonra tartışacağım. Ancak vurgulamam gerekir ki; psikolojik sorunlar, çevresel zarar ve diğer problemler ile ilgili istatistikler bazı merkezi meselelere değinmemektedir. Pek mümkün olmasa da, sistem bir gün psikolojik sorunların çoğunu ortadan kaldırabilir; çevreyi temizleyebilir ve tüm diğer problemleri çözebilir. Fakat birey olarak insan, sistem ona ne kadar iyi bakarsa baksın, güçsüz ve sisteme bağlı olacaktır. Aşlında sistem ona ne kadar iyi bakarsa sisteme olan bağımlılığı da o oranda artacaktır. Evcilleştirilmiş bir hayvan statüsüne düşürülmüş olacaktır. Bkz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği* ¶ 174 & Not 16. Vicdanlı bir sahip, köpeğini mükemmel bir fiziksel ve psikolojik sıhhatte tutabilir. Ancak çok iyi bakılan bir evcilleştirilmiş hayvan olmak ister misin? Belki arkadaşın böyle bir hayatı kabullenmekte istekli olabilir; fakat ben, ne kadar zor olursa olsun, bağımsız ve otonom bir mevcudiyeti, konforlu bir bağımlılık ve köleliğe tercih ederim.

⁸³ Age., February 18, 2002, p. 56.

⁸⁴ Elliot S. Gershon and Ronald O. Rieder, “Major Disorders of Mind and Brain,” *Scientific American*, September 1992, p. 129.

⁸⁵ *Funk & Wagnalls New Encyclopedia*, 1996, Vol. 24, article “Suicide,” p. 423.

⁸⁶ Örn., *USA Today*, Aug. 13, 2014, p. 2A; *ibid.*, Oct. 10-12, 2014, pp. 1A, 6A. (Fakat bkz., Rosin, p.72.) İntihar vakalarının artmakta olması (örn. *USA Today*, Feb. 7, 2013, p. 4D, col.4), depresyonun aşlında artmadığı yalnızca depresyonu teşhis etme araçlarının iyileştiği yönündeki argümanı çürütmektedir. İntiharın, geçmiş on yıllarda olduğundan daha iyi teşhis edildiği iddia edilemez.

⁸⁷ *Los Angeles Times*, September 15, 1998, p. A1. *L.A. Times*'daki makaleye göre, bu

G. Arkadaşının öne sürdüğü, işler iyiye gitmektedir çünkü “sırf rakamsal açıdan bakıldığında insanlık ‘çoğalmaktadır’” argümanı hiçbir anlam ifade etmemektedir. Teknolojik topluma yapılan temel itirazlardan bir tanesi, besin üretme kapasitesinin dünyanın muazzam bir biçimde kalabalıklaşmasını mümkün kılması olmuştur. Aşırı kalabalığın olumsuz yönlerini anlatmama gerek yok sanırım.

H. Arkadaşının “ortalama maddi yaşam standardının arttığına” yönelik iddiasına gelince: Tekno-endüstriyel sistemin kendisi “yüksek yaşam standartlarının” ne olduğunu kendi sunduğu yaşam biçimi üzerinden kendisi tanımlamaktadır ve daha sonra sistem yaşam standartlarının yüksek ve yükselmekte olduğunu “keşfetmektedir.” Fakat ben ve başka birçokları için, yüksek maddi yaşam standartları arabalar, televizyonlar, bilgisayarlar ya da güzel evlerden değil; geniş arazilerden, vahşi bitki ve hayvanlardan ve temiz akan nehirlerden oluşmaktadır. Bu kriterler ile ölçüldüğünde, maddi yaşam standartlarımız hızlı bir düşüş içerisinde.

IV. Arkadaşın, reformun başarı şansının devrimden daha fazla olduğunu iddia ediyor. “Teknolojiyi kısıtlamak gerekli olduğunda bu yönde harekete geçeceğimizi” ve bunun tarihteki “genel eğilim” olduğunu iddia ediyor. Sen ve arkadaşın bu genel eğilimi örneklendirmek üzere dört örnek veriyorsunuz: “Kölelik”, “politik baskı”, “hijyen ve atık yönetimi” ve “hava ve su kirliliği.”

A. Önce “politik baskıyı” ele alalım.

1. 12/10/04 tarihli mektubumda da söylediğim gibi, temsili demokrasinin otoriter rejimlere üstün gelmesi, insan istekleri ve planlaması neticesinde değil, rasyonel insan kontrolü altında olmayan “nesnel” faktörler sonucunda olmuştur. Dolayısı ile demokrasinin yayılması önerdiğiniz “genel eğilimin” bir örneği değildir.

2. Politik baskının medeniyetin başlangıcından beri, yani birkaç bin yıldır var olduğu söylenebilir. Otoriter politik sistemlerin alternatifi - temsili demokrasi- en azından Antik Atina’dan beri biliniyordu. Fakat en iyimser bakış açısı ile dahi, demokrasinin dünyanın egemen politik biçimi haline geldiği tarih 19. yüzyıldan daha erken bir zaman dilimi olarak gösterilemez. Yani, işe yarayacak bir çözümün varlığı bilinmesine rağmen, politik baskı probleminin (o da tartışmalı olan) çözümü 2000 yıldan daha fazla sürmüştür. Eğer mevcut teknoloji ile alakalı problemlerin çözümü 2000 yıl sürecekse, unut gitsin, çünkü bu çok ama çok geç olacak-

çalışma aşağı yukarı aynı zamanda *Archives of General Psychiatry*’de yayınlanmıştır.

tır. Dolayısı ile politik baskı ile ilgili verdiğiniz örnek teknoloji ile alakalı problemlerin barışçıl ve düzenli bir şekilde ve zaman içinde çözülmesi ile ilgili bir umut vermemektedir.

3. Otoriter sistemlerin demokratik sistemler ile değiştirilmesinin genellikle devrimler yolu ile gerçekleştiğini kabul ediyorsunuz, fakat “pek çok başka örnekte de böyle olmadığını (örnek: İngiltere, İspanya, G. Afrika, Doğu Avrupa komünist bloku) iddia ediyorsunuz. Ancak İngiltere ve G. Afrika konusunda yanılıyorsunuz. Ya da en iyi ihtimalle “devrim”ın çok dar bir teknik tanımında ısrar ederek bu konuda haklı olduğunuzu iddia edebilirsiniz.

İngiltere tam anlamı ile bir demokrasiye 6 buçuk yüzyıl süren bir süreç sonucunda ulaşmıştır. Süreç çok uzun olduğu için devrim olarak adlandırılmaz. Fakat bu sürecin şiddet ve silahlı ayaklanma içerdiği kesindir. İngiltere’de demokrasiye yönelik ilk adım 1225 yıllarında yasalaşan Magna Carta olmuştur. Ve Magna Carta’nın yasalaşması baronların ayaklanması ve beraberinde gelen bir iç savaş (devrim de denebilir) ile mümkün olmuştur.⁸⁸ İngiltere’de demokrasiye yönelik en azından bir diğer adım, 1642-49 yıllarını kapsayan çok şiddetli bir ayaklanmayı gerektirmiştir (yine devrim olarak adlandırılabilir) ve 1688 “devrimi” yalnızca II. James savaşı reddettiği için şiddet içermeyen bir tarzda gerçekleşmiştir.⁸⁹

Güney Afrika’ya gelince, burada *yalnızca beyazlar için* olan demokrasi 19. yüzyıla dayanmaktadır ve barışçı bir şekilde oluşturulmuştur.⁹⁰ Fakat beyazlar hemen hiçbir zaman nüfusun beşte birinden fazlasını teşkil etmemişlerdir.⁹¹ Bu sebeple bu örneği verirken sizin aklınızda olanın, demokrasinin yakın dönemde tüm G. Afrika toplumunu kapsayacak şekilde genişletilmesi olduğunu varsayıyorum. Ancak bu, en azından kısmi olarak, şiddet içeren bir devrimci eylem ile gerçekleşmiştir.⁹² Eğer süreç bir devrim şeklinde gerçekleşmediyse bu, hükümetin durumun daha da kontrolden çıkmasını engellemek adına tüm ırklara demokrasiyi üzerinde uzlaşma sağlanan bir anlaşma ile vermeyi kabul etmesi sebebiyle olmuştur.⁹³

⁸⁸ *The New Encyclopedia Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 29, makale “United Kingdom,” p. 38.

⁸⁹ *Age.*, p. 61-66.

⁹⁰ *Age.*, Vol. 27, makale “Southern Africa,” section “South Africa,” p. 920.

⁹¹ *Age.*, p. 925.

⁹² *Age.*, p. 928-929.

⁹³ *Age.*, p. 925.

Batı Avrupa'nın önde gelen uluslarının çoğunda demokrasi ya devrim ya da savaş yolu ile kurulmuştur: İngiltere'de yukarıda belirtildiği gibi kısmen şiddet içeren bir ayaklanma yolu ile; Fransa'da devrim (1789, 1830, 1848) ve savaş (1870) yolu ile olmuştur; Almanya ve İtalya'da ise demokrasi dışarıdan savaş yolu ile empoze edilmiştir. (İkinci Dünya Savaşı). Büyük Avrupa uluslarından yalnızca İspanya demokrasiye 1970'lerin sonunda, Franco'nun 1975'teki ölümünden sonra barışçıl bir şekilde geçmiştir. Fakat İspanya demokrasisi, Batı Avrupa boyunca diğer yerlerde şiddet ile kurulan demokrasinin oraya bir yansımasından ibarettir. İspanya, sağlam bir şekilde demokratikleşmiş, güçlü ve ekonomik olarak bir hayli başarılı Batı Avrupa'nın ayırık bir parçasıydı ve dolayısı ile İspanya'nın Batı Avrupa'nın kalanını takip edip demokratikleşmesi beklenen bir şeydi. Eğer Batı Avrupa'nın kalanı faşist olsaydı İspanya demokratikleşecek miydi? Muhtemelen hayır. Dolayısı ile İspanya'nın demokratikleşmesini Batı Avrupa boyunca demokrasiyi kuran şiddetten bağımsız olarak düşünemeyiz.

Aynı şey barışçıl bir şekilde demokratikleşmiş "Doğu Avrupa komünist bloku" için de söylenebilir. Polonya⁹⁴ ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler Batı Avrupa'nın hemen eşiğinde bulunmaktadır ve ondan ağır bir şekilde etkilenmişlerdir. Batı Avrupa ile daha az ilişkileri olan Doğu Avrupa ülkelerine baktığımızda, orada demokrasi daha az güvende gözükmektedir. Bildiğim kadarı ile Sırbistan demokratikleşmiştir ancak bu barışçıl bir şekilde olmamıştır. Rusya'da neler olduğunun farkındasındır diye düşünüyorum: "Başkan Putin ülkesini demokrasiden uzağa doğru sürüklemeye devam etmektedir...", vb.⁹⁵ Belarus'a gelince: "Belarus başkanı Alexander Lukashenko, başkanlık dönem sınırlarını aşan bir yetkiyi halkından referandum yolu ile aldığını söylemektedir. Fakat yabancı gözlemciler oy verme sürecinin usulsüzlükler ile malul olduğunu söylemektedirler. Bu durum, ülkeyi 1994 yılından beri yöneten otoriter başkanın 2006 yılında tekrar seçimlere girmesini sağlamıştır."⁹⁶ "Lukashenko sık sık Avrupa'nın

⁹⁴ Polanya'da mevcut olduğu varsayılan demokrasi muhtemelen arızalıdır. Bknz., The Week, Jan. 29, 2016, p. 14, "Poland in the doghouse." Strybel, pp. 1, 4. Napierala-Cowen, p. 3. Szelag, p. 3. Polish-American Journal, Feb. 2016, pp. 1, 4, "Poland Downplays Tensions with Germany." Bokota, p. 2. Stur, pp. 1, 3.

⁹⁵ Newsweek, September 27, 2004, p. 36.

⁹⁶ The Denver Post, October 19, 2004, p. 15A.

son diktatörü olarak adlandırılmaktadır...”⁹⁷ Ukrayna’da demokrasinin geleceği hala belirsizdir.

Dolayısı ile demokrasinin barışçı bir şekilde kurulmasına dair verdiğiniz örnekler pek etkileyici değildir. Hollanda ve İskandinavya ülkelerini örnek verseydiniz daha doğru yapmış olurdunuz.⁹⁸ Hollanda’nın demokrasiye doğru yürüyüşü epey barışçıldır,⁹⁹ ancak 1848 yılında Avrupa’daki diğer yerlerde gerçekleşen şiddet olaylarından etkilenmiş gibidir.¹⁰⁰ İsveç’in demokrasi yolundaki yolculuğu 18. yüzyıl başlarında başlamıştır ve görünüşe göre tamamı ile barışçıldır.¹⁰¹ Norveç’in demokratikleşmesi de aynı şekilde şiddetsiz gerçekleşmiş gibidir.¹⁰² Ancak Norveç, tarihinin büyük diliminde bağımsız bir ulus değildi. Öte yandan Danimarka’da mutlak monarşi yalnızca 1848 devrimleri sonucunda yıkılmıştır. Ancak Danimarka’nın ondan sonraki demokratikleşmesi düzenli bir şekilde olmuştur.¹⁰³ Yukarıdaki ülkelerin, İngiltere ile birlikte, Cermenik ülkeler olduğuna dikkat edin. Temelde Cermenik bir ülke olan İsviçre de demokrasiyi kolay bir şekilde kabul etmiştir,¹⁰⁴ elbette 1848 devrimlerinin de bunda önemli bir payı olmuştur.¹⁰⁵ Bunları, Latin ve Slav ülkelerindeki uzun süre başarısız olmuş demokrasi mücadeleleri ile karşılaştırın. Cermenler, demokrasiyi daha kolay bir şekilde benimsiyor gibi gözüküyor. Bu konu üzerinde daha sonra duracağım. (Almanya’nın kendisinde ilk demokrasi deneyiminin -Weimar Cumhuriyeti- başarısız olduğu doğrudur. Fakat bu, Versailles barışı ve felaket ekonomik problemler gibi alışılmamış zor koşullara atfedilebilir.)

Fakat tek tek ülkelerde ne olduğu konumuzun biraz dışındadır. Dünya çapındaki demokratikleşme sürecini bir bütün olarak inceleyelim: Demokrasi İngiltere’de, oraya özgü ve kısmen şiddet içeren bir gelişme olmuştur. Amerika’da demokrasi şiddet içeren bir ayaklanma ile kurulmuştu. 12/10/04 tarihli mektubumda da söylediğim gibi, demokrasi, demokratik ülkelerin, özellikle de İngilizce konuşan ülkelerin ekonomik ve teknolojik ba-

⁹⁷ Age., October 18, 2004, p. 15A.

⁹⁸ Burada Finlandiya’yı İskandinav ülkelerine dahil etmiyorum.

⁹⁹ *Encyl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 24, article “Netherlands,” pp. 891-94.

¹⁰⁰ Age., p. 894. (“1848 devrimleri patlak verdiğinde ... yeni bir anayasa hazırlandı...”).

¹⁰¹ Age., Vol. 28, makale “Sweden,” pp. 335-38.

¹⁰² Age., Vol. 24, makale, “Norway,” pp. 1092-94.

¹⁰³ Age., Vol. 17, makale, “Denmark,” pp. 240-41.

¹⁰⁴ Age., Vol.28, makale, “Switzerland,” pp. 352-56.

¹⁰⁵ Age., p. 354 (“Birleşik Devletler anayasası model olarak hazırlanan yeni bir anayasa 1848 yılında ilan edildi.”)

şarıları sayesinde dünyanın egemen politik biçimi haline gelmiştir. Ve bu ekonomik ve teknolojik başarı yalnızca o ülkelerdeki endüstrileşme ile değil, fakat aynı zamanda Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki yerli halkların zorla yerlerinden edilmelerini içeren dünya çapında bir yayılma ve diğer yerlerdeki şiddet ile de desteklenen ekonomik sömürü ile gerçekleştirilmiştir. Demokrasiler birçok kez kendilerini otoriter rejimlere karşı savaşmak durumunda bulmuş (özellikle Bir ve İkinci Dünya Savaşları) ve bu savaşları yalnızca inşa ettikleri (bu inşa sürecine dünya çapında yaptıkları zora dayalı fetihler ve sömürü de dahildir) devasa ekonomik ve endüstriyel güçleri sayesinde kazanmışlardır.

Dolayısı ile demokrasi, şiddet içeren ayaklanmalar ve yaygın bir savaş süreci ile dünyanın egemen politik biçimi haline gelmiştir. Bu savaşlara zorla yerlerinden edilen ve sömürülen halklara karşı yapılan yağmacı savaşlar da dahildir.

Demokrasinin, politik bir biçim olarak, izole olarak değerlendirilemeyeceği de söylenmelidir. Sanayileşme ile bağlantılı ve “modernite” olarak adlandırdığımız tüm bir kültürel yapının yalnızca bir bileşenidir. Günümüzdeki biçimi ile demokrasi, yalnızca kültürel olarak modernize edilmiş bir ülkede başarılı ve uzun vadeli olarak inşa edilebilir. (Kosta Rika muhtemel bir istisnadır.¹⁰⁶) 12/10/04 tarihli mektubumda, demokrasinin, sanayileşme şartlarında ekonomik ve teknolojik başarıya en uygun politik biçim olduğu için dünyanın egemen politik sistemi haline geldiğini söylemiştim. Demokrasinin tek başına kendisinin değil, fakat bağlantılı kültürel yapının diğer öğeleri ile birlikte bir bütün olarak ekonomik ve teknolojik başarıdan sorumlu olduğu iddia edilebilir. Singapur demokrasi olmadan ekonomide olağanüstü başarılar elde etmiştir. Birer demokrasi haline gelmeden önce, İspanya gayet iyi, Tayvan ise mükemmel ekonomik başarılar elde etmiştir. Yine de politik bir biçim olarak demokrasinin, sanayileşmiş bir dünyada başarı için gerekli olan kültürel yapının önemli bir bileşeni olduğunu düşünüyorum. Fakat böyle olsun ya da olmasın, demok-

¹⁰⁶ Bu kitabın daha eski versiyonları Hindistan'dan olası bir istisna olarak bahsediyordu, fakat Hindistan'ın işleyen bir demokrasi olup olmadığı oldukça şüphelidir. Bknz., The Week, June 24, 2011, p. 18, “Why the middle class won't vote.” BBC'de yayımlanan “Letters from Delhi” programının Colorado Springs'ten yayın yapan Radio KRCC'de yayınlanan halini 5 Mart 2011 14:30'da dinlemiştim. Bu yayında Mark Tully, Hindistan hükümetinin her yerini sarmış bulunan devasa yolsuzluklardan bahsetmiştir. Hindistan'ın, parlamenter demokrasinin tüm bilinen araçlarına sahip olduğunu söylemiştir. Fakat çok fazla açık konuşmadan, Hindistan'ın gerçekten işleyen bir demokrasi olup olmadığını sorgulamıştır.

rasi tek başına ayrı bir fenomen değildir; bir bütün halinde aktarılma *eğilimine* sahip kültürel yapının bir parçasıdır.

Bir ülke barışçıl bir şekilde demokratikleştiğinde olan şey, ya o ülkenin, önde gelen demokrasilerin başarısı ve hakimiyetine imrenerek demokrasi de dahil olmak üzere başarılı ülkelerin kültürlerini kendi iradesi ile benimsemeye çalışması¹⁰⁷ ya da demokratik ülkelerin, ekonomik egemenliğe sahip olmaları sebebiyle bu bakımdan güçsüz ülkelerin bünyesine modern kültürün sızmasını sağlamaları ve bu ülkelerin ekonomik ve kültürel olarak yeteri kadar asimile olduktan sonra buralarda demokrasiye uygun ortamların ortaya çıkmasıdır. Fakat her iki durumda da, modern zamanlarda (1900'den beri diyelim) herhangi bir ülkede demokrasinin barışçıl bir şekilde yerleşmesinin temel sebebi, demokrasinin de bir parçası olduğu kültürel yapının dünya çapında ekonomik ve teknolojik olarak halihazırda egemen hale gelmiş olmasıdır. Ve yukarıda belirtildiği gibi, demokrasi ve modernitenin bu egemenliği elde etmesi önemli ölçüde şiddet yolu ile olmuştur.

Dolayısı ile demokrasi örneğiniz -politik baskıyı çözmek üzere girişilen *şiddet içermeyen* bir reform olması anlamında- geçerli değildir. Şunu açıkça belirtmem gerekir ki, bu tartışmada amacım demokrasiyi ahlaken suçlamak değildir. Yalnızca sizin örnek verdiğiniz biçimde şiddet içermeyen bir reform olmadığını göstermektir.

B. Demokrasinin yayılması ile ilgili söylediklerimin pek çoğu köleliğin kaldırılması için de söylenebilir. Demokrasi için öne sürdüğüm argümanlar kölelik için de geçerli olduğu için, onlardan kısaca bahsedeceğim. İlk olarak, köleliğe yönelik itirazın, demokrasi ve sanayileşme gibi, “moder-nite” adını verdiğimiz kültürel yapının bir parçası olduğunu söylemem gerekir.

1. Köleliğin (kısmi olarak)¹⁰⁸ ortadan kaldırılmasının, modern dünyada insanları çalıştırmak için daha verimli yöntemler bulunmasından

¹⁰⁷ Bazen bir ülke isteyerek ve hesaplanarak tekno-endüstriyel sisteme ve onun kültürüne asimile edilebilir. Bu, daha önce bahsettiğim, toplumun geleceği ile ilgili insan isteklerinin gerçekleştirilebildiği istisnalardan (12.10.2004 tarihli mektubumdaki (iii) numaralı istisna) bir tanesidir.

¹⁰⁸ “Kölelik karşıtı gruplar, 21. yüzyılın başı itibarı ile, tarihin önceki dönemlerinden daha yüksek bir sayıda, 27 milyon insanın köle olarak bulunduğunu tahmin etmektedirler,” *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 27, article “Slavery,” p. 293. Fakat yine de şu anda köle olarak yaşayan dünya nüfusunun oranının daha önceki zamanlardan daha düşük olduğunu düşünüyorum ve modernleşmiş ülkelerde köleliğin kaldırılması neredeyse tamamı ile gerçekleştirilmiştir.

kaynaklandığı söylenebilir. Başka bir deyişle, sanayileşmiş dünyada köleliğin ortadan kaldırılması temel olarak insan iradesi ile değil, ekonomik verimsizliği sebebi ile, yani “doğal seçim” (12/10/04 tarihli mektubum) yolu ile olmuştur. Köleliğin birçok tezahürünün bilinçli insan çabası ile ortadan kaldırıldığı doğrudur,¹⁰⁹ fakat köleci toplumlar, kölecilik karşıtı çabaların ortaya çıktığı sanayileşmekte olan ülkelerden ekonomik olarak daha verimli olsalar, bu çabalar pek bir başarı elde edemezdi. Yani köleliğin kaldırılmasının temel sebebi, insani değil, ekonomiktir.¹¹⁰

2. Kölelik, modern zamanlarda (kısmi olarak) kaldırılmasından önce binlerce yıl boyunca epey yaygın olmuştur. Yukarıda da belirttiğim gibi, teknolojinin yarattığı problemlerin çözülmesi için binlerce yıl bekleyemeyiz. Dolayısı ile kölelik ile ilgili verdiğiniz örnek, teknoloji ile alakalı problemlerin zamanında ve barışçıl bir şekilde çözülmesi ile ilgili bize herhangi bir umut vermemektedir.

3. Köleliğin ortadan kaldırılması şiddet içermeyen bir şekilde kesinlikle olmamıştır. Haiti’de kölelik kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır.¹¹¹ Köle isyanları en azından bazı köleci toplumlarda sıklıkla görülmüştür¹¹² ve bu ayaklanmalar pek başarılı olamamalarına rağmen, en azından köleli-

¹⁰⁹ “Köleliğin kaderi [Britanya Adalarının dışındaki dünyanın çoğunda] İngiliz abolisyonist hareketine bağlı olmuştur...,” *Encycl. Britannica*, 15th edition, 2003, Vol. 27, article “Slavery,” p. 293.

¹¹⁰ Brezilya örneği öğreticidir. Bir miktar aşırı basitleştirmeye kaçmak pahasına, 1888 yılında Brezilya’da köleliğin kaldırılmasının motivasyonun dört faktörden oluştuğunu söyleyebiliriz (maddeler önem sırasına göre dizilmemiştir): i) Köle isyanlarından duyulan korku (Priore & Venâncio, Chapt. XVIII, pp. 223,225-36, 227; Chapt. XX, p. 246). ii) Daha modern sistemler ile karşılaştırıldığında köle bazı ekonomik sistemlerin verimsizliğinin fark edilmesi (age., Chapt. XVIII, pp. 223-24, 225; Chapt. XXII, p. 269). iii) İngilizlerin yaptığı baskı (age., Chapt. XVIII, pp. 223, 225; Chap. XXI, p. 255). İngilizlerin yaptığı baskının etkili olmasının tek sebebi Britanya’nın ekonomik olarak (ve dolayısı ile askeri olarak da) güçlü olmasıdır. Ve Britanya’nın güçlü olmasının sebeplerinden bir tanesi köleliğe dayanmayan ekonomisinin verimli olmasıdır. iv) İnsani duygular ile köleliğe karşı çıktığı varsayılan “medenileştirici” ya da daha doğru bir tabirle özgürleştirici ve modernleştirici bir hareketin varlığı (genel anlamda özgürleştirici/modernize edici trend, age., muhtelif yerler, örn., Chapt. XVIII, pp. 228-31; özellikle kölelik ile alakalı olarak, Chapt. XVIII, pp. 223-25, 227; Chapt. XXI, pp. 254, 257, 259, 262). Özgürleştirici hareketlerin dünyanın büyük bir bölümünde, tam da Avrupa ve Kuzey Amerika’nın liberal ve yarı-liberal rejimlerinin olağanüstü ekonomik ve teknolojik başarı elde ettikleri ve olağanüstü büyük bir prestij ve güç kazandıkları zamana denk gelmesinin bir tesadüf olmayacağını düşünerek bu insani duyguların samimiyetini sorgulamamıza gerek yoktur. Böylece, Brezilya’da köleliğin kaldırılmasına sebep olan dört faktörden üçü onun köle bazı ekonomisinin verimsizliği ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır.

¹¹¹ NEB (2003), Vol.27, “Slavery,” p. 299.

¹¹² Age., pp. 298-99.

ğin ekonomik verimsizliğine katkıda bulundukları ve böylece daha verimli sistemler tarafından ortadan kaldırılmasına katkı yaptıkları söylenebilir. Üstelik bir köle ayaklanması bastırıldığında, gelecekte gerçekleşecek ayaklanmalardan duyulan korku, ayaklanmanın gerçekleştiği bölgede köleliğin ortadan kaldırılması ile sonuçlanabilirdi.¹¹³ Köleliğin ortadan kaldırılması, genellikle, köleliğin bulunduğu topluma dışarıdan yapılan *şiddetli* bir müdahale ile olmuştur. Örneğin Amerika'nın Güneyinde kölelik, ABD tarihindeki en kanlı çatışma olan İç Savaş ile ortadan kaldırılmıştır. Doğu Afrika'daki Arap köle ticareti ise 1889 yılında kolonyal güçler ile köle tüccarları arasında gerçekleşen savaş ile sonlandırılabilmiştir.¹¹⁴

Yani, kölelik ile ilgili verdiğin örnek, herhangi bir şeyin *barışçıl* bir şekilde çözülmesi ile ilgili hiçbir umut vermemektedir.

C. Verdiğiniz diğer iki örneğe gelmeden önce bir şeyi belirtmem gerekir. Toplumların izole, biçimsel özelliklerine değinerek -hükümetler temsili demokrasi mi değil mi? insanlara bir mülk gibi sahip olunabiliyor mu?- daha önemli konulardan dikkatleri dağıtıyorsunuz: İnsanlar pratikte ne kadar özgürlüğe sahipler ve yaşamları ne kadar tatmin edici?

Eğer belirli bir toplumda yaşamam gerekseydi, köle olarak mı, köle olmayan birisi olarak mı yaşamak isterdim? Tabii ki köle olmayan birisi olarak yaşamak isterdim. Toplumun hükümet biçiminin demokratik mi otoriter mi olmasını isterdim? *Başka her şey eşit olduğunda*, hükümet biçiminin demokratik olmasını tercih ederdim. Mesela İspanya'da yaşamam gerekseydi, İspanya'nın 1980'deki haliyle, demokratikleşmeden sonra orada yaşamayı, 1974 yılında Franco hâlâ hayattayken orada yaşamaya tercih ederdim. M.S. 100 yılında Roma'da yaşamam gerekseydi, köle olmak yerine özgür olarak orada yaşamak isterdim.

Sorular yukarıdaki gibi kurgulandığında, demokrasi ve köleliğin ortadan kaldırılması tartışmasız bir şekilde iyi gözükmektedir. Fakat gördüğümüz gibi, demokrasi ve köleliğin ortadan kaldırılması izole ve bağımsız özellikler olarak değil, fakat "modernite" adını verdiğimiz kültürel yapının bir parçası olarak gerçekleşmişlerdir. Dolayısı ile sormamız gereken gerçek soru şudur: Modern toplumdaki hayatın kalitesi, otoriter yönetimlerin ya

¹¹³ Daha önceden yaşanmış köle ayaklanmalarının tekrar etmesi korkusu Brezilya'da köleliğin kaldırılmasının sebeplerinden birisi olmuştur. Priore & Veâncio, Chapt. XVIII, pp. 225-26. Danimarka Virgin Adaları'nda, "kölelik 1848 yılında, o yıl yaşanan ciddi bir ayaklanmadan sonra kaldırılmıştır." NEB (2003), Vol. 29, "West Indies," p. 777.

¹¹⁴ G.A. Zimmerman, *Das Neunzehnte Jahrhundert, Zweite Hälfte, Zweiter Teil*, Milwaukee, 1902, pp. 30-31.

da köleliğin olası olduğu eski toplumlardaki hayat kalitesi ile karşılaştırıldığında nerede durmaktadır? Burada cevap o kadar açık değildir.

Kölelik birçok biçim almıştır ve bunlardan bazıları herkesin bildiği gibi oldukça korkunçtur. Fakat: “Çeşitli Yunan ve Romalı yazarlar, Etrüsk kölelerinin nasıl iyi giyindiklerini ve nasıl çoğu zaman kendi evlerine sahip olduklarını anlatıyorlar. Kolayca azat edilebiliyorlardı ve azat edildiklerinde statüleri hızlı bir şekilde yükselebiliyordu.”¹¹⁵ Simon Bolivar’ın İspanyol Amerika’sı ile ilgili yaptığı gözlemlere göre, köle sahibi “kölesini kendi keyfinin bir refakatçisi yapıyordu”; “evdeki hizmetçisini aşırı iş altında ezmiyordu, ona bir yoldaş gibi davranıyordu...”¹¹⁶ “Köle, bir ihmalkarlık içinde yaşayıp gidiyordu; yani aylaklığın, efendisinin köşkünün ve özgürlüğün sunduğu nimetlerin tadını çıkarıyordu. Kendisini doğal durumunda, efendisinin ailesinin bir üyesi gibi düşünüyordu...”¹¹⁷ Bu tarz örnekler çok nadir görünen istisnalar değildir.¹¹⁸ Ve insanın aklına, kölelerin bu koşulları düşünülmediğinde, onların modern ücretli çalışanlardan daha iyi şartlara sahip olup olmadığı geliyor. Fakat daha ileri giderek iddia edebilirim ki, köleliğin daha sert koşullarında dahi, köleler ve sertler, modern insandan daha fazla özgürlüğe -gerçekten önemli olan özgürlüğe- sahiptiler. Ancak bu konuyu tartışmanın yeri burası değildir. (10/10/2004 tarihli mektubuma ve J.N.’ye yazdığım mektubun (a), (b), (c) bölümlerine bakabilirsin.)

Daha güçlü bir argüman ise, geçmiş çağların otoriter sistemlerinde yaşayan özgür insanların (köle olmayan, serf olmayan vb.) modern demokra-

¹¹⁵ *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 20, makale “Greek and Roman Civilizations,” p. 277.

¹¹⁶ Simon Bolivar, *Gaceta Real de Jamaica* editörüne mektup, September 1815; Graciela Soriano (ed.) içerisinde, *Simon Bolivar: Escritos politicos*, Madrid, 1975, p. 86.

¹¹⁷ Age., p. 87. Burada Bolívar köleliği meşru göstermeye çalışmıyor, fakat yalnızca kölelerin hiçbir zaman ayaklanmayacaklarını iddia ediyordu. Bknz., age., pp. 87-88. Gerçekte Bolívar tutkulu bir şekilde köleliğe karşıydı. Bknz., Soriano, Bolivar’ın “Discurso de Angostura,” p. 120 ve “Discurso del Libertador al Congreso Constituyente de Bolivia,” pp. 136-37. Bolivar’ın köleliğin rahat koşulları hakkında söyledikleri ve Latin Amerika’da Eylül 1815 yılına kadar gözlemlediği bölgelerde köle ayaklanmalarının imkansız olduğu yönündeki görüşlerinden şüphe duymamı gerektirecek bir sebepten haberdar değilim. Fakat bu koşulların Latin Amerika’nın her bölgesinde ve hatta Bolivar’ın memleketi Venezuela’nın her yerinde geçerli olmadığının vurgulanması gerekir. Örneğin 1795 yılında, Bolivar on iki yaşlarındaiken, Arjantin’de köleler arasında bir rahatsızlık vardı ve Coro Venezuela’da, Bolivar’ın doğduğu Caracas’tan birkaç yüz kilometre uzaklıkta bir köle ayaklanması gerçekleşmişti. Humphreys & Lynch, pp. 19, 101, 107. Başka zamanlarda da Brezilya’da köle ayaklanmaları gerçekleşmişti. Age., p. 232. Priore & Venâncio, Chapt. XVIII, pp. 22526; Chapt. XXI, p. 257.

¹¹⁸ *Encyl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 27, makale “Slavery,” p. 288.

silerin ortalama bir yurttaşına göre daha fazla kişisel özgürlüğe -gerçekten önemli olan özgürlüğe- sahip olduklarıdır. Fakat bu tartışmanın da yeri burası değildir.

Demokrasinin (bu kelimenin modern anlamıyla) şu anlamda boyun eğmenin bir işareti olduğundan bahsetmek istiyorum: Modern bir demokrasi, makul seviyede bir toplumsal düzeni görece bir adem-i merkeziyetçi iktidar yapısı ile ve görece yumuşak fiziksel zorlayıcı araçlar ile sağlayabilmektedir. Bunun sebebi, yeterli sayıda insanın, kurallara az ya da çok gönüllü bir şekilde uymaya rıza göstermesidir. Başka bir deyişle demokrasi, düzenli ve itaatkar bir nüfus ister. Tarihçi Van Laue'nin söylediği gibi, "Endüstriyel toplum, özgürlüklerinin temeli için inanılmaz bir uysallık talep eder."¹¹⁹ Cermenik ülkelerin demokrasiye kolaylıkla uyum sağlama-larının sebebinin bu olduğunu düşünüyorum: Cermenik kültürler, görece olarak daha kuralsız Latin ve Slav kültürlerine göre daha disiplinli, uysal, otoriteye saygı duyan insanlar üretir. Avrupa'nın Latinleri, yalnızca sanayileşmiş yaşam onları yeterli seviyede toplumsal disipline alıştırdığında istikrarlı demokrasiler kurabilmişlerdir. Ve toplumsal disiplin, Slav dünyasının bir bölümünde istikrarlı bir demokrasi için hâlâ yeterli değildir. Toplumsal disiplin; Latin Amerika, Afrika ve Arap ülkelerinde ise daha yetersizdir. Demokrasi Japonya'da çok başarılı olmuştur çünkü Japonlar özellikle uysal, uyumlu ve düzenli insanlardır.

Dolayısı ile modern demokrasinin, özgürlükten çok, daha yüksek seviyede bir toplumsal disipline¹²⁰ boyun eğmeyi temsil ettiği söylenebilir. Eski tip otoriter sistemlere nazaran fiziksel zorlamaya daha az bel bağlayan ve daha çok psikolojik şartlandırmaya dayanan bir disiplin.

Demokrasi bahsini, Nietzsche'den şu pasaja bir yorum yapmanı istemeden bırakamam: "Liberal kurumlar, oluşturulduklarından itibaren liberal olmaktan çıkarlar. O noktadan sonra özgürlüğe liberal kurumlardan daha zararlı olan bir şey yoktur... Uğrunda savaşıldığı müddetçe bu aynı kurumlar çok farklı etkiler doğurur. Bu durumda özgürlüğe büyük katkıları olur... Çünkü özgürlük nedir? Kişinin kendisi ile ilgili sorumluluk alma iradesinin olması... Kişinin zorluklara, çalışmaya, yokluğa, hatta bizzat hayata daha fazla kayıtsız hale gelmesi. Kişinin davası uğruna,

¹¹⁹ Theodore H. von Laue, *Why Lenin? Why Stalin?*, J. B. Lippencott Co., New York, 1971, p. 202.

¹²⁰ Disiplinin kendisinin zorunlu olarak kötü olduğunu söylemek istemiyorum. Tekno-endüstriyel sisteme karşı gelecek başarılı bir devrimci hareketin mükemmel bir disipline sahip olması gerektiğini düşünüyorum.

kendisi de dahil insanları feda etmeye hazır olması.” *Twilight of the Idols* (Götzen-Dammerung), § 38 (tercüme R. J. Hollingdale).¹²¹

D. Şimdi verdiğiniz üçüncü örneğe, “hijyen ve atık yönetimine” bakalım. Neden özellikle bu örneği seçtiğinizi anlayamadım. Bu, geçtiğimiz yüzyıllarda gerçekleştirilen sayısız teknik gelişmeden yalnızca biridir ve bu tip diğer gelişmelerden herhangi birini de örnek olarak seçebilirsiniz. Tabii ki, teknolojinin sorumlu muhaliflerinden hiçbiri, teknolojinin bazı iyi şeylere sebep olduğunu reddetmemiştir; dolayısı ile verdiğiniz örnek bize yeni hiçbir şey söylememektedir.

Kötü hijyen koşulları ve verimsiz atık yönetimi, sistem için ve insanlar için kötüydü; dolayısı ile bu noktada sistemin ve insanların çıkarları örtüşmüştür ve bu sebeple problemin efektif bir çözümünün gerçekleştirileceğini beklemek gayet makûldür. Ancak sistemin çıkarlarının insanların çıkarları ile *örtüştüğü* noktalarda çözümlerin bulunması, sistemin çıkarlarının insanların çıkarları ile *çatıştığı* noktalarda çözümlerin bulunacağı ile ilgili bize umut vermez.

Mesela yetenekli zanaat ustalarının teknik gelişmeler ile faydasız hale getirildiği durumlarda ne olduğunu düşünün. Yakın zamanda profesyonel bir mezar taşı ustasından bunun somut bir örneğini içeren bir mektup aldım. Mezar taşlarını otomatik olarak işleyen lazer-güdümlü bir cihaz tarafından birkaç yıl içinde gereksiz hale getirilen yetenekleri geliştirmek için yıllar boyunca didinmiştir. Şu anda kırklı yaşlarında, bir iş bulamıyor ve beklenebileceği gibi depresyonda. Bu tarz şeyler Sanayi Devrimi’nin başlangıcından beri yaşanıyor ve yaşanmaya devam edecek. Çünkü bu gibi durumlarda sistemin çıkarları insanların çıkarları ile çatışmakta ve insanların çıkarları bir kenara atılmaktadır. Toplumun bu gibi sorunlara bulması gereken çözümler sizin teorinize göre nerededir? Bilebildiğim kadarı ile yalnızca iki çözüm uygulanmıştır: (i) devlet yardımı ve (ii) eğitim programları. Tahminim, organize eğitim programlarının teknoloji tarafından yerlerinden edilen işlerin küçük bir kısmını karşıladığıdır. Her halükarda, bana yazan mezar taşı ustasına bir faydaları dokunmamıştır. Dokunsaydı ne olacaktı? “Peki John, 45 yaşındasın ve mesleğin Birleşik

Mezar Taşı Şirketi’nin yeni lazer güdümlü taş şekillendiricisi tarafından gereksiz hale getirilmiştir. Fakat gülümse ve iyimser ol, çünkü seni bir eğitim programına sokacağız ve sana bir araba yıkama makinesi nasıl

¹²¹ Friedrich Nietzsche, *Twilight of the Idols | The Antichrist*, terc. R. J. Holligdale, Penguin Books, 1990, p. 103.

çalıştırılır onu öğreteceğiz...” Arkadaşın bunun insan onuru ile bağdaştığını düşünebilir, fakat ben öyle olduğunu düşünmüyorum ve eminim ki söz konusu mezar taşı ustası da bunun insan onuru ile bağdaştığını düşünmüyor.

Bu arada, daha iyi hijyen koşullarının da öngörülme- yen olumsuz sonuçları olduğunu söylemek gerekir. Hijyenin, bebek ölümlerinin dünya çapındaki dramatik düşüşünde en önemli faktör olduğuna şüphe yoktur. Bebek ölümlerindeki düşüş ise nüfus patlamasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte daha iyi hijyen koşulları, alerjiler ve bağırsak hastalıkları ve tip 1 diyabet gibi bağışıklık bozukluklarının ortaya çıkmasının sorumlusu olabilir. Üstelik, çocuk felci virüsü ezelden beri ortalıkta olmasına rağmen çocuk felci Sanayi Devrimi öncesine kadar görece olarak nadir görülen bir hastalıktı. Yalnızca sanayileşmeden sonra yüksek sayıda insanı ömür boyu sakat bırakan çocuk felci salgınları yaşanmıştır ve bu salgınlara, iyileştirilen hijyen koşullarının sebep olduğu düşünül- mektedir.¹²²

E. Dördüncü örneğiniz ise “hava ve su kirliliği.” Bu problemin (kısmi) çözümünün “çoğunluk tarafından tanımlandığı” şekli ile kabul edilebilir olduğunu söylüyorsunuz.

1. Çözümün çoğunluk için kabul edilebilir olduğunu kabul etsek dâhi, bu hiç bir anlam ifade etmez. Almanların büyük çoğunluğu Hitler’i “so- nuna kadar” desteklemiştir.¹²³

Çoğunluğun toplumun problemleri ile ilgili fikirleri, en azından iki sebeple büyük oranda irrasyoneldir: (i) çoğunluğun hayata bakışı, ciddi oranda propaganda tarafından şekillendirilir; (ii) çoğu insan toplumun

¹²² Bu paragrafın tamamı için bkzn., Zaccane, Fehervari, et al; Trevelyan, Smallman-Raynor & Cliff; Nathanson & Martin; *U.S. News & World Report*, May 8, 2000, pp. 47-49; *National Geographic*, May 2006, pp. 127, 129; *The Week*, Dec. 11, 2009, p. 26; *USA Today*, Feb. 24, 2011, p. 3A ve March 29, 2011, p. 3D.

¹²³ *Encycl. Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 20, makale “Hitler,” p. 628. Rohtfels, sayfa 230 not 28’de, 1944 yılında Almanların %35 ilâ %40’ının “bilinçli Nazi karşıtları” olduğu yönündeki bir tahmini alıntılamaaktadır. Eğer bu tahmin doğru ise, *Britannica*’nın Almanların çoğunluğunun Hitler’i “sonuna kadar desteklediği” yönündeki ifadesi ciddi manada şüpheli- dir. Çünkü çok sayıda Alman, muhtemelen, Nazi karşıtı duygularını saklamak için büyük bir çaba göstereceklerdi ve bu yüzden bu tahminde yer alan %35 ilâ %40 rakamına dahil olmayacaklardı. Fakat bu tahminin pek sağlam bir zemine dayanmadığı anlaşılmaktadır. Her halükarda, Hitler’e yönelik kamuoyu desteği hangi oranda olursa olsun, kitle politikası hakkında rasyonel gözlemlerde bulunan hiç kimse, herhangi bir ulusun çoğunluğunun ka- muoyunu ilgilendiren önemli olaylar hakkında tutarlı bir şekilde bilgece yargılarda bulun- duklarını iddia etmeyecektir. Bizim mevcut amaçlarımız için önemli olan da budur.

problemlerini düşünmek adına çok az ciddi çaba harcar. Bu “düşünmeyen kitlelere” karşı elitist bir küçümseme değildir. Ortalama bir insanın büyük-ölçekli problemleri düşünmeyi reddetmesi gayet mantıklıdır. Böyle bir düşünce içine girmek kendi açısından faydasızdır, çünkü bu problemlerin çözümü için kendisi şahsi olarak bir şey yapamaz. Hatta bazı psikolog ve doktorlar insanlara, çözemeyecekleri problemler üzerinde düşünmemelerini salık vermektedir; çünkü bu tarz düşünceler yalnızca gereksiz stres ve endişeye sebep olmaktadır. Ancak asıl mesele, çoğunluğun mevcut hava ve su kirliliği seviyelerini kabul edilebilir bulduğu varsayımının konu ile bir alakasının olmamasıdır.

2. Mevcut su ve hava kirliliği seviyelerinin çoğunluk tarafından kabul edilebilir bulunduğunu nereden biliyorsunuz? Anket mi yaptırdınız? Belki de kirlilik ile ilgili kamuoyunda bir hareketlilik olmadığı için bunun böyle olduğunu varsaydınız. “Kabul edilebilir”ın bu bağlamda ne anlama geldiği pek açık olmamakla birlikte, kamuoyunun herhangi bir şeye itiraz seviyesi, insanların o konudaki “kabul edilebilirlik” seviyelerinin bir ölçüsü olarak alınamaz. Aktif ve organize olmuş bir kamuoyu direnişinin ortaya çıkmasının, koşulların en kötü olduğu durumlardan ziyade, direnişin başarı şansına insanların inandığı ya da yeni bir takım hadiselerin veya koşulların onları eyleme sevk ettiği bir atmosferde en olası olduğu konusunda tarihçilerin hem fikir olduklarını düşünüyorum.¹²⁴ Dolayısı ile kamuoyu direnişinin yokluğu çoğunluğun tatmin olması ile ilgili bir gösterge değildir.

3. Sistemin yaptığı şey, çamurlu, kokan nehirler ve duman ile kararmış havayı temizlemek gibi, hava ve su kirliliğinin en göz önünde olan işaretlerini silmek olmuştur. Bu semptomlar ortalama insanın doğrudan tecrübe ettiği şeyler olduğu için, bunların kamuoyunun tatminsizliğine en çok sebep olacak problemler olduğu söylenebilir. Ve kısmi olarak ortadan kaldırılmaları bazı endüstriler için rahatsızlık verici olabilirse de, bir bütün olarak sistemin ilerlemesine pek etki yapmadıkları söylenebilir. Sanayileşmiş ülkelerin en başarılıları, şimdilik, yukarıda bahsedilen bu tarz kirliliğin görünen semptomlarını kontrol edecek kadar ekonomik artıya sa-

¹²⁴ Bknz., örn., *Encycl. Britannica*, 15th ed. 1997, Vol. 26, makale “Propaganda”, p. 175. (“Herhangi bir grup, özellikle de büyük grupların alt kadroları, güvendikleri ve saygı duydukları baba figürüne sahip liderler tarafından cesaretlendirilmeden önce tamamı ile pasif kahlırlar.”); Trotsky, *op. cit.*, Vol. Two, p. vii (“Fakirlik ve yokluk kendi başlarına bir ayaklanmaya sebep olmazlar... Yeni koşulların ve yeni fikirlerin, devrimci çözüme doğru giden yolu açmaları gerekir.”)

hiptirler. Fakat bu, gelişmiş ülkelere yetişmeye çalışan geri kalmış ülkeler için geçerli olmayabilir. Örneğin Çin’de hava kirliliği korkunç derecede kötüdür ve muhtemelen Mısır ve Hindistan’da çok daha kötüdür.¹²⁵

Aslında, EPA tarafından bildirilen şehirlerimizin hava kirliliğindeki iyileşmeler ile ilgili raporların ötesine bakıp dünya çapındaki kirliliği bir bütün olarak değerlendirsek, sistemin problemi azaltmak için yaptığı şeyler göz ardı edilebilir gözükmemektedir. Birazdan anlatacağım da işlerin kötü olduğu ve daha da kötüleştiği argümanını desteklemektedir:

(Hava kirliliğinin bazı biçimlerinden kaynaklanan) asit yağmurları hala ormanlarımıza zarar vermektedir. En azından birkaç yıl öncesine kadar (hatta belki günümüzde de) Ruslar nükleer atıklarını Arktik Okyanusu’na dökmeye devam etmekteydiler. Kamuoyu (ABD’de) fazla balık tüketmenin tehlikeleri konusunda uyarılmıştır, çünkü balıklar ağır metaller ve PCB içermektedir. (Bunun sebebi şüphe yok ki su kirliliğidir). Şimdi söyleyeceklerim için kaynak veremem, hafızamdan yazıyorum. Fakat:

Grönland ve Kanada Arktik’inin yerli halkları, besin kaynaklarını kirlüten, rüzgar ve sularla kuzeye taşınan endüstriyel toksik kimyasallar ile zehirlenmektedirler. 13 Ocak 2004 tarihinde *The Los Angeles Times* okuyucularına, PCB ve 200 diğer zararlı maddeden oluşan kirleticilerin zooplankton yolu ile yerlilerin besin zincirine karıştığını söylemektedir. ‘Arktik halkları ... insan bedeninde dünya çapında bulunabilecek en yüksek konsantrasyonda endüstriyel kimyasal ve pestisit içeren bedenlere sahiptir—o kadar yüksek seviyeler ki, Grönland’da yaşayan annelerin sütleri tehlikeli madde olarak sınıflandırılabilir,’ *The Times*’den Marla Cone’un haberi.¹²⁶

1980’lerin ortalarında kuzey Midwest, Kanada ve İskandinavya’daki bazı araştırmacılar tatlı su balıklarında bulunan yüksek seviye cıva ile ilgili raporlar yazmaya başladılar... Göklerde o kadar fazla cıva bulunmaktadı ki, bu metalin endüstriyel emisyonları yarın dursa dahi, bu madde yeryüzünü gelecek on yıllarda kirlletmeye devam edecektir...¹²⁷

Ölçülebilir seviyelerde kanser yapıcı pestisitler 347 kasaba ve şehrin içme suyunda tespit edilmiştir. Toksik kimyasalların yenilerinin bulunması ve kullanıma girmesi, bu kimyasallara maruz kalmanın güvenli olup olmadığını öğrenebilme kapasitemizden çok daha hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir... Amerikan Çevre Koruma Ajansı, 1972 yılında

¹²⁵ China: Fallows, pp. 21-22; *The Week*, Oct. 8, 2010, p. 15; *USA Today*, Feb. 25, 2014, p. 2A. Egypt: *USA Today*, Nov. 5, 2014, p. 9A. India: *USA Today*, Dec. 8, 2015, p. 3A.

¹²⁶ *Vegetarian Times*, May, 2004, p. 13 (Los Angeles Times January 13, 2004’ten alıntı.)

¹²⁷ *Science News*, February 1, 2003, Vol. 163, p. 72.

mevcut pestisitleri -yalnızca bir sınıfa mensup kimyasallar- test etmekle görevlendirilmiştir; fakat iş günümüzde henüz tamamlanmış değildir ve regülatörler her geçen gün daha da geride kalmaktadırlar.¹²⁸

[Filipinler'deki Amerikan Clark Hava Üssü'nün] yeni sakinleri ... içtikleri ve banyo yaptıkları yeraltı sularının, piring ve patateslerini yetiştirdikleri toprağın ve balık tuttıkları nehirler ve göletlerin ABD'nin orada bulunduğu yarım yüzyıl boyunca oraya atılan toksik maddeler ile kirlendiğinden habersiz olarak su kuyuları kazmaya ve ekin ekmeye devam etmektedirler. Sağlık çalışanları; düşük vakalarında, ölü doğumlarda ve doğum bozukluklarında, kanser ve diğer rahatsızlıklarda birkaç yıl içerisinde bir artış tespit etmeye başlamışlardır... Günümüzde Pentagon, deniz aşırı büyük üsleri kirlettiğini kabul etmektedir. Fakat ABD'nin buraları temizlemek ile ilgili bir yükümlülüğünün olmadığına ısrar etmektedir.¹²⁹

(İyi açıdan bakıldığında: "Hava kirliliği emisyonları 2000 yılından beri %7,8 oranında düşmüştür [hangi kirleticiler maddeler ve nerede ölçüldükleri belirtilmemiş]... Eleştirmenler, su kalitesi ile şikayetlerin düşüşünü yasaların ağır işlemesine bağlamaktadırlar..."¹³⁰)

Medyayı araştırmak isteyen herkes benzer sayısız örnek verebilir. Ve eğer benim gördüklerim bu konuda bir şeye işaret ediyorsa, bulacakları şeyler büyük oranda negatif olacaktır.

Belki de en büyük kirlilik problemi, bilim adamlarının, karbondioksit başta olmak üzere en azından kısmen insanların ürettiği "sera gazlarından" kaynaklandığına hem fikir oldukları küresel ısınmadır.¹³¹ Mesele yalnızca sıcaklıkların birkaç derece yükselmesi değildir, küresel ısınmanın sonuçları oldukça ciddidir. Bunların içinde hastalıkların yayılması;¹³² fırtına, tornado, seller gibi ekstrem hava koşulları;¹³³ kutup ayısı gibi arktik türlerinin muhtemel yok oluşu;¹³⁴ arktiklerde yaşayan insanların hayat tarzlarının bozulması;¹³⁵ dünyanın bir kısmının sular altında kalması ile

¹²⁸ "Kids need more protection from chemicals," *Los Angeles Times*, January 28, 1999, sayfa numarası bulunmuyor.

¹²⁹ *U. S. News & World Report*, January 24, 2000, pp. 30-31.

¹³⁰ *Time* magazine, October 18, 2004, p. 29.

¹³¹ Bu konu hakkında yayın oldukça fazladır. Yalnızca bir örnek vermek gerekirse: *USA Today*, Nov. 3, 2014, p. 3A.

¹³² *Time* magazine, July 1, 2002, p. 57. *U.S. News & World Report*, February 5, 2001, pp. 46, 48, 50.

¹³³ *U.S. News & World Report*, February 5, 2001, pp. 44-46.

¹³⁴ *Time* magazine, November 22, 2004, pp. 72-73.

¹³⁵ *Age.*, October 4, 2004, pp. 68-70.

sonuçlanacak deniz seviyesindeki artış¹³⁶ ve kuraklık¹³⁷ bulunmaktadır. “Dünyanın daha büyük bir kısmı çöle dönmektedir. BM sözcüsü ‘bunun sinsi bir şekilde ilerleyen bir felaket olduğunu’ söylemektedir. Çölleşmenin hızı 1970’den beri ikiye katlanmıştır...”¹³⁸ Ancak küresel ısınma çölleşmenin sebeplerinden yalnızca bir tanesidir.¹³⁹

Arkadaşının önerdiği “genel şema” burada işe yaramamaktadır. Çünkü küresel ısınma gibi bir hadiseyi, yeterli sayıda insanın o konuda endişe duyması ile tersine çeviremezsin. Günümüzde hangi önlem alınırsa alınsın, küresel ısınmanın sonuçları ile (en azından!) yüzyıllar boyunca yüzleşmek zorunda kalacağız. Ki bazı bilim adamları, insanın atmosfere müdahalesinin yakında bir “eşiği aşacağından” ve bunun Dünya ikliminde dramatik, felaket ve geri döndürülemez bir değişimi tetikleyeceğinden endişe etmektedirler.¹⁴⁰

Küresel ısınma ve kirliliği kontrol altında tutmak sistemin çıkarına olduğu için, kesin olarak felaket bir hale gelmeden önce bu problemlere çözümler bulunması ihtimal dahilindedir. Fakat bunun insanlığa maliyeti ne olacaktır? Özellikle de, devamlı olarak sistemin teknik çözümlerinin karşısına çıkan insan özgürlüğü ve onuruna ne olacaktır?

David Skrbina’ya Mektup, 3 Ocak 2005

Birinci nokta (özgürlük.) Ben ve diğer bazı kişiler özgürlüğe çok yüksek bir değer atfediyoruz. Benim bunu yapmamın temel sebebi, benim tanımladığım anlamda özgürlüğün günümüzde çok kısıtlı olmasıdır. Eğer bol miktarda özgürlük bulunan, fakat (örneğin) fiziksel gereklilikler ile ilgili büyük kısıtlamaların bulunduğu bir toplumda büyüseydim, bu durumda özgürlüğümün bir kısmından fiziksel gereklilikler adına feragat etmek isteyebilirdim. Poncins, tanıdığı Eskimoların hapsedilmeyi bir ceza olarak değil bir ödül olarak gördüklerini söylemektedir. Çünkü hapishane de çaba sarf etmelerine gerek kalmadan besleniyorlar ve sıcak tutuluyorlardı.¹⁴¹

¹³⁶ *U.S. News & World Report*, February 5, 2001, pp. 48, 50.

¹³⁷ *Age.*, p. 50.

¹³⁸ *The Denver Post*, June 16, 2004, p. 2A.

¹³⁹ *Age.*

¹⁴⁰ *Christian Science Monitor*, March 8, 2001, p. 20. Elizabeth Kolbert, “Ice Memory,” *The New Yorker*, January 7, 2002, pp. 30-37.

¹⁴¹ Poncins, *op. cit.*, pp. 164-65.

İkinci nokta (otonomi/özgürlük). Orta çağ köylülerinin bugün bizim sahip olduğumuzdan daha fazla özgürlüğe sahip olduklarını doğrudan söyleyemem, fakat gerçekten önemli olan tarzdaki özgürlüğe daha fazla sahip oldukları ile ilgili bir argüman güçlü bir şekilde savunulabilir. (12/10/2004 tarihli mektubuma ve J.N.'ye yazdığım mektubun (a), (b), (c) bölümlerine bakabilirsin.)

Üçüncü nokta (ikâme etkinlikler). İkâme etkinliklerden “vazgeçilmesi gerektiğini” hiç bir zaman söylemedim. Ayrıca, ikâme etkinlikler ve gerçek bir amaca haiz etkinlikler arasında bir ayrım yapmak her zaman o kadar kolay değildir. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 40, 84, 90. Ve ikâme etkinlikler modern topluma has değildir. Fakat modern

topluma özgü olan şey, bu faaliyetlerin modern toplumda olağan olmayan, orantısız ve aşırı bir rol oynamakta olduklarıdır. Her halükârda, ikâme etkinliklere saldırarak bir şey elde edilebileceğini zannetmiyorum. Fakat ikâme etkinlik kavramının modern insanın psikolojisini anlamada önemli olduğunu düşünüyorum.

Dördüncü nokta (devrim). Mevcut tarihsel bağlamda, başarılı bir devrim, tekno-endüstriyel sistemin topyekûn bir şekilde dağıtılmasının gerçekleştirilmesi anlamına gelecektir.

Beşinci nokta (devrimin gerekliliği). Evet, devrim gereklidir. Devrimci bir hareketin barışçı olması gerektiğini ve şiddeti reddetmesi gerektiğini hiç bir zaman söylemedim ve bunun böyle olması gerektiğine kesinlikle inanmıyorum. Yalnızca devrimin şiddet ile ilgili yanlarını tartışmayı reddettim, çünkü yetkililerin seninle olan iletişimimi “şiddeti özendirdiğim için” kesmelerine dair bir bahane sunmak istemiyorum. Devrimci bir hareketin, açık ve kamuoyunu etkileyecek bir şekilde faaliyette bulunabilmesi için, tüm şiddet ve diğer illegal faaliyetlerden uzak durması gereken bir *dahim* olması gerektiğini düşünüyorum. Bir devrime; on, yirmi, elli ya da en fazla yüz kişiden oluşan “küçük bir grubun” liderlik etmesi gerektiğini söylemedim. Devrimci bir hareketin aktif ve efektif bölümünün bütün bir nüfusun çok küçük bir kısmından oluşacağını düşünüyorum. Son olarak, devrime entelektüellerin liderlik etmesi gerektiğini hiç bir zaman söylemedim. Tabii ki bu, “entelektüel” ile neyin kastedildiğine bağlı olacaktır. Sanırım bu kelime en yaygın biçimiyle, üniversitelerin sosyal bilimler fakültelerinde ve bunlara çok yakın işlerde çalışan insanları ve ciddi konular üzerinde yazan profesyonel yazarları ifade etmek için kullanılmaktadır. “Entelektüel” kelimesi bu mânâda anlaşılırsa, günümüz entelektüellerinin çok ama çok az bir kısmı devrimci bir hareketin potansiyel üyeleridir.

Bazı entelektüeller devrimci bir hareketin temelini oluşturacak fikirlerin formüle edilmesinde, ifade edilmesinde ve yayılmasında çok önemli bir rol oynayabilirler. Fakat son birkaç senedeki *The New York Review*, *The London Review* ve *The Times Literary Supplement* okumalarımda, teknoloji problemine yapılan *hiçbir* atıf görmedim. Sanki entelektüeller zamanımızın en kritik konusunu bilerek görmezden geliyor gibidir. Bu sebeple teknoloji problemine ciddi mânâda ilgi duyan en azından iki entelektüel -sen ve ismi gizli arkadaşın- bulmaktan çok mutlu oldum.

Altıncı nokta (gerilim yaratan koşullardan kaçınılması). Şu cümlele kesinlikle katılmıyorum: “Aslında [devrimciler] bu eylemlere KARŞI çıkmalıdır...” Kesinlikle hayır! Azınlık haklarını ele alalım örneğin. Buradaki büyük problem, azınlık hakları ile ilgili çıkarılan gürültünün potansiyel devrimcilerin isyankâr enerjilerini absorbe etmesi ve kritik olan teknoloji meselesinden dikkatleri dağıtmasıdır. Devrimci hareket; beyaz olmayanlar, kadınlar, homoseksüeller vb. için eşit haklara *karşı gelerek* azınlık hakları üzerinde kopartılan gürülüğü yalnızca artırmış olacak ve böylece teknoloji probleminden dikkatleri daha fazla dağıtmış olacaktır. Devrimcilerin yapması gereken şey, azınlık hakları üzerinde kopartılan gürültünün asıl mesele ile alâkasız ve önemsiz olduğunu göstermek olmasıdır.

Devrimcilerin, toplumdaki gerilimleri artırması gerekliliği yalnızca genel gidişat için bir ipucudur ve mekanik olarak uygulanabilecek katı bir kanun değildir. Her özel durum ayrı olarak değerlendirilmelidir. Azınlıklara karşı ayrımcılıktan doğan toplumsal gerilimler devrimci bir bakış açısına göre faydalı mıdır? Elbette hayır! Örneğin siyahlar polisin şiddetine maruz kalıyorsa, bu durumda dikkatleri bu meselenin üzerine yoğunlaşacaktır ve teknoloji problemi ile ilgilenmeye vakitleri olmayacaktır. Yine aynı şekilde azınlık hakları ile ilgili problemler teknoloji probleminden dikkatleri dağıtmaktadır. Dolayısı ile, azınlıklar ile ilgili tüm problemlerin çözümü daha iyi olacaktır; çünkü bu problemler ile bağlantılı gerilimler faydalı *değildir*. Bknz.*Sanayi Toplumu ve Geleceği* 190-92.

Başka bir örnek vermek için, devrimcilerin kirliliği azaltmak ile ilgili politik faaliyete karşı çıktıklarını düşünelim. Bu durumda kirlilik ile ilgili endişe duyan insanlar devrimcilere karşı düşmanlık besleyeceklerdir. Dahası, kirliliğe karşı çıkanlar ile sistem arasındaki gerilim *azalacaktır*; çünkü kirlilik karşıtları, kirliliğin devam etmesinin sorumluluğunun bir kısmını devrimcilere yükleyeceklerdir. Söyleyecekleri şey şu olacaktır: “Problem bu lanet radikaller! Eğer onlar olmasa sistemi düzeltip, kirliliği azaltabili-

riz!” Dolayısı ile devrimciler, kirliliği azaltmak ile ilgili reformist çabalara *karşı çıkmak* yerine şunları vurgulamalıdır: (i) bu çabalar kirlilik problemini asla çözemez, yalnızca sınırlı bir düzeyde azaltabilir; (ii) kirlilik tekno-endüstriyel sistemle bağlantılı büyük problemlerden yalnızca bir tanesidir ve (iii) bu problemlerin hepsine ayrı ayrı ve tek tek saldırmak beyhudedir—tek etkili çözüm sistemin tamamı ile alaşağı edilmesidir.

Faydalı olan gerilimler insanları tekno-endüstriyel sistem ile karşı karşıya getiren gerilimlerdir. Diğer gerilimler -mesela değişik etnik grupları sisteme karşı gelmek yerine birbirine düşüren etnik gerilimler- zararlıdır ve gerçekte sistem üzerindeki gerilimleri azaltırlar; çünkü dikkat dağıtıcı bir fonksiyona sahiptirler. Bakınız: *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 190-92.

* * *

“*Optimum düzeyde* bir teknoloji ve toplumsal düzeni aramamız gerektiğini söylüyorsun.” Bana yazan başka birkaç kişi daha teknolojinin kabul edilebilir ya da optimum düzeyi ile ilgili benzer konulardan bahsettiler. Benim pozisyonum ise *yalnızca iki seçimimiz olduğudur*. Bu yazı tura atmak gibidir. Ya yazı gelir ya tura ve başka söylenecek bir şey yoktur. Benzer şekilde, tarihin bulunduğumuz şu aşamasında küçük bir takım ihtiyatlar haricinde yalnızca iki seçeneğimiz bulunmaktadır: Ya tekno-endüstriyel sistemin mevcut güzergâhında ilerlemesine izin verebiliriz ya da tekno-endüstriyel sistemi alaşağı edebiliriz. Birinci durumda teknoloji sonunda her şeyi yutacaktır. İkinci durumda ise teknoloji, bizim kontrolümüz altında olmayan koşullarda kendi düzeyini bulacaktır. Dolayısı ile teknolojinin “uygun” bir düzeyini bulmak hakkında konuşmak beyhudedir. Teknolojinin “optimum” düzeyi ile ilgili varacağımız herhangi bir sonuç faydasız olacaktır. Çünkü bu sonucu gerçek hayatta uygulayabilmenin imkânı yoktur. Aynı şey toplumsal düzenin herhangi bir “optimum” düzeyi için de geçerlidir.

Jacques Ellul ve Ivan Illich’ten gönderdiğin pasajları okudum. Illich şöyle yazmakta: “Yakın gelecekte insanoğlu, aletlerinin çevreye olan müdahalesine bir sınır çekemezse ve etkili bir doğum kontrol programını gerçekleştiremezse, gelecek nesiller ekolojistler tarafından öngörülen o korkunç kıyameti tecrübe edeceklerdir.”¹⁴² Illich bunu 1973 yılında yazmış ve henüz “kıyameti” yaşamadık. Sistemin *eninde sonunda* çökeceği güvenli

¹⁴² Illich, Chapt 5.

bir şekilde iddia edilebilir -daha önceki medeniyetlerin hepsinin sonunda çökmesi dâhi bu tahmin için yeterlidir- ve bu çöküş gerçekleştiğinde hiç şüphe yok ki korkunç olacaktır. Fakat sistemin şu anda çökmek üzere olduğuna inanmak için herhangi bir sebep göremiyorum. “Ekolojistler” tarafından 30 sene önce yapılan tahminlerin abartılı ya da erken olduğu ortaya çıkmıştır.

Illich’in yazdıklarının büyük bir kısmı bana anlaşılmas geliyor. Mesela sayfa 109’da şunları söylüyor: “İşler normal seyrinde gittiğinde, şirketler ve müşteriler arasındaki prosedürel rekabet genelde ikincilerin birincilere olan bağımlılığının meşruiyetini artırmaktadır.”¹⁴³ Bu cümlelerin ne anlama geldiğini bana açıklayabilir misin? Bana umutsuz bir şekilde belirsiz geliyor.

Ellul’un “Anarchy From Christian Standpoint, 1. What is Anarchy?”¹⁴⁴ de söylediklerine gelirsek, Ellul’un burada tamamı ile yanlış olduğunu düşünüyorum. Hangi noktalarda yanlış olduğunu tam olarak ifade etmem çok zaman alacağından yalnızca birkaç noktaya değineceğim. İlk olarak, şiddetin etkisiz bir taktik olduğunun tarih boyunca ortaya çıktığını söylerken yanılmaktadır. Gerçekte şiddet, her bir özel durumun sahip olduğu tarihsel koşullara bağlı olarak etkili ya da etkisiz olmuştur. Bknz., James F. Kirkham, Sheldon G. Levy, ve Willam J. Crotty, *Assassination and Political Violence: A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence*, Praeger Publishers, New York, 1970, sayfa 4. Yazarlar, tarihteki sistematik suikastlerin “teröristlerin kendilerinin kısa vadeli kariyerleri ve hedefleri için olmasa da, uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkili oldukları”¹⁴⁵ sonucuna varmışlardır. Yazarlar bu konuda benim gideceğimden daha ileri gitmektedirler.

İkinci olarak Ellul şöyle yazmaktadır: “[İnsanların] iki büyük karakteristik özelliği, eğitimlerinden ya da toplumlarından bağımsız olarak, kıskançlık ve güce yönelik bir arzudur. Bu nitelikleri her zamanda ve her yerde görüyoruz.” Ellul’un “kıskançlık” ile ne kastettiği benim için tam olarak net değildir. Fakat kıskançlığın “hiçbir zaman dindirilemeyeceğini ve tatmin edilemeyeceğini, çünkü bir şey elde edildikten sonra kıskançlığın dikkatini başka bir şey üzerinde yoğunlaştırdığını” söylemektedir. Dolayısı ile Ellul’un aklında olan şeyin sınırsız bir şekilde mal biriktirmek olduğu

¹⁴³ Age.

¹⁴⁴ Bu, Ellul’un *Anarşi ve Hristiyanlık* çalışmasıdır.

¹⁴⁵ Kirkham, Levy & Crotty, p. 4.

söylenbilir. Eğer söylediği şeyin anlamı ile ilgili yorumum doğru ise, Ellul kıskançlık hakkında tamamen yanılmaktadır. Mülk biriktirme arzusunun olmadığı birçok toplum olmuştur. Örnek: Hepsi olmasa da, göçebe avcı-toplayıcı toplumların çoğunluğu. Somut bir örnek vermek gerekirse Mbuti pigmeleri: Schebesta'ya göre, "Sahip olmak ile ilgili hiçbir istek onlarda yok gibidir." "Mbuti'de mal biriktirmek ya da zenginlik biriktirmek gibi bir istek yoktur."¹⁴⁶

Güce duyulan istek hiç şüphe yok ki evrenseldir. Fakat bunun, Ellul'un varsayıyor gözüktüğü gibi, diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma biçiminde kendini ifade etmesi zorunlu değildir. İnsanlarda, özellikle erkeklerde, içkin bir egemenlik kurma itkisinin olduğu doğru olabilir; fakat bana kalırsa Ellul bu itkinin gücünü abartmaktadır. Üstelik, egemenlik kurmaya yönelik herhangi bir itkinin kontrol altında tutulduğu toplumlar olmuştur: Richard Lee tarafından çalışılan Bushmen'de, hiç kimsenin kendisini diğerlerinin üzerinde konumlandırılmasına izin verilmemiştir.¹⁴⁷ Aynı şey Mbuti Pigmeleri için de geçerlidir.¹⁴⁸ Schebesta'ya göre Mbutilerde egemenlik kurmaya yönelik bir eğilim yoktur.¹⁴⁹

David Skrbina'ya Mektub, 17 Mart 2005

I. REFORM NEDEN BAŞARISIZLIĞA MAHKUMDUR

Sen ve arkadaşın birbiri ile bağlantılı bir seri iddiada bulunuyorsunuz: "İhtiyaç duyuldukça teknolojiyi kısıtlamak üzere harekete geçeceğiz." "Gelecekte insanlar, kendi refahlarına büyük ölçekte zarar vermeye başlayan teknolojik gelişmeleri ya da onların etkilerini yok etmek üzere harekete geçeceklerdir." "Teknoloji kaynaklı sorunların ortadan kaldırılmasında" başarı devrim ile değil reform ile sağlanacaktır. Genel bir şema söz konusudur: "Teknik bir problem ortaya çıkar ve ... [sonunda] ... zararı 'genel olarak kabul edilebilir' bir seviyeye indiren uzlaşmaya dayalı bir çözüm bulunur."

23/11/2004 tarihli mektubumda bu iddialara kısmi olarak yanıt vermiştim. "Genel şema" adını verdiğin şeyi örnekleyen dört durumun üze-

¹⁴⁶ Paul Schebesta, *Die Bambuti-Pygmaen vom Ituri, II. Band, I. Teil*, Institut Royal Colonile Belge, Brussels, 1941, p. 8, 18.

¹⁴⁷ Nancy Bonvillain, *Women and Men*, Prentice-Hall, 1998, p. 20-21.

¹⁴⁸ Colin Turnbull, *Wayward Servants*, Natural History Press, 1965, pp. 27, 28, 42, 178-181, 183, 187, 228, 256, 274, 294, 300; *The Forest People*, p. 110, 125.

¹⁴⁹ Schebesta, II. Band, I. Teil, p.8.

rinde durarak, problemlere getirilen çözümler uygun olsa dahi (ki dört durumun üçünde bunlar en azından tartışmalı idi): (i) “Çözümler” genellikle “objektif” faktörlerin işlerliği sonucu ve insan iradesinden bağımsız olarak gerçekleşmişlerdir. (ii) Dört durumun ikisinde ise (politik baskı ve kölelik) çözümler, önemli bir oranda, savaş ve şiddet içeren devrimler yolu ile gerçekleşmişlerdir ve dolayısı ile reform olarak adlandırılmazlar. (iii) Bu dört durumun aynı ikisinde çözümlere problemlerin ortaya çıkmasından binlerce yıl sonra ulaşılabilmiştir. Başka bir deyişle çözümler onlara ihtiyaç duyduğumuz zaman değil, objektif faktörler şans eseri onlar için uygun hâle geldiği zaman ortaya çıkmışlardır.

I. A. Yukarıdakiler ile ilgili en önemli nokta şudur:

1. Tarihin akışı, önemli ölçüde, insanların yaptıkları seçimler ile değil, “objektif faktörler” ile, özellikle de 12/10/2004 tarihli mektubumda bahsettiğim “doğal seçim” ile belirlenir. Dolayısı ile, büyük toplumsal problemlere, yalnızca belirli semptomları düzeltmek için tasarlanmış yüzeysel dokunuşlarla uzun vadeli çözümler getirilemez. Çözüm varsa dahi, ancak mevcut durumdan sorumlu “objektif” faktörlerin değiştirilmesinin bir yolunun bulunması ile mümkün olabilir.

Teknolojik toplumun problemlerinin çözümüne, sen ve arkadaşının önerdiği uzlaşma ve reformdan oluşan “genel şema” ile ulaşamayacak olmasının başka bir takım sebepleri daha bulunmaktadır.

2. Genel olarak konuşmak gerekirse reform, sistemin çıkarlarının insanların çıkarları ile uyduğu noktalarda mümkündür. Sistemin çıkarlarının insanların çıkarları ile ters düştüğü noktalarda anlamlı bir reform mümkün değildir.¹⁵⁰ Örneğin hijyen, salgınları önlemek sistemin çıkarına olduğu için iyileşmiştir. Fakat modern çalışmanın tatminsizlik yaratan yönlerini düzeltmek için hiçbir şey yapılmamıştır. Çünkü çoğu insan, sistemin birer dişlisi olarak değil, bağımsız bir zanaatkâr olarak çalışırsa sistemin ekonomik verimliliği dramatik bir şekilde düşecektir.

Burada işleyen “doğal seçimdir” “İnsani değerler” için kendi gücünden ve verimliliğinden feragât eden sistemler güç ve verimliliği öne koyan

¹⁵⁰ Burada gri bir alanın olduğunu kabul etmek gerekir. Bazen reformun sistem için yararlı hale gelmesinin tek sebebi, insanların kendilerini çok fazla zorlayan koşullara karşı direnmeleri ve sistemin bu direnişi ortadan kaldırmak için koşulları iyileştirmek zorunda kalmasıdır. Örnek: Amerikan hükümetinin siyahlar üzerindeki adaletsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çabaları, 1950 ve 60’lı yıllarda siyah Amerikalılar isyan edip (“yurttaş hakları hareketi”) hükümeti etkili önlemler almaya zorlayana kadar tamamı ile gönülsüz ve etkisiz olmuştur. Fakat isyanın güçlü liderler ortaya çıkmadan başlamadığına dikkat et.

sistemlere karşı rekabet açısından dezavantajlı bir konuma düşerler. Doğayı ile ikinciler yayılırken diğerleri geriye düşerler.

3. İnsanların, “refahlarını ciddi mánada olumsuz etkileyen problemler ile ilgili” harekete geçeceklerini söylüyorsunuz. Fakat genelde bir problem insanların refahını ciddi manada olumsuz etkilemeye başladığında, artık bu problemi çözmek için çok geçtir. Ya da problem çözülebilse dâhi, bu çözümün maliyeti kabul edilemeyecek kadar yüksektir. Mesela sera gazı (küresel ısınma) problemini çözmek için artık çok geçtir. Şu anda ne yapılırsa yapılsın, bunun sonuçları gelecek yüzyıllar boyunca hissedilmeye devam edecektir. Bu problemin “çözümü” ile ilgili tek umudumuz, sorunun sebep olacağı etkileri belirli sınırlar altında tutmak olabilir. Ki bunun da, enerji tüketiminde ekonomik açıdan kabul edilemez sonuçlara sebep olacak dramatik kesintilere gidilmeden gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği açık değildir.

Görünüşe göre nükleer silahlar tarafından temsil edilen tehdit, bu silahların ortadan kaldırılmasına yol açacak kadar insanların refahını tehdit etmemektedir. Eğer büyük bir nükleer savaş gerçekleşirse, insanların refahı epey sarsılacaktır; fakat bunun için çok geç olacaktır.

Biyo-teknisyenler günümüzde ateşle oynamaktadırlar. Laboratuvarı suni olarak oluşturulmuş bir organizmanın ya da genetik bir malzemenin doğaya kaçması felaket sonuçlara yol açabilir. Fakat biyo-teknisyenleri kısıtlamak için hiçbir şey yapılmamaktadır. Eğer büyük çapta bir biyolojik felaket gerçekleşirse insanların refahı muazzam zararlar görecektir, fakat bu problemi düzeltmek için çok geç olacaktır. Mesela “katil arı” adı verilen arılar, Güney Amerika ve Afrika arılarının bir melezidir ve Güney Amerika’daki bir araştırma merkezinden kaçmışlardır. Arılar bir kez kaçtıktan sonra onları durdurmak ile ilgili tüm çabalar beyhude olmuştur. Güney Amerika’nın çoğu bölgesine ve ABD’ye yayılmışlar ve yüzlerce insanı öldürmüşlerdir.¹⁵¹ Biyo-teknoloji ile ilgili şu anda devam etmekte olan deneyler sebebi ile bundan çok daha kötü bir hadise yaşanabilir.

4. Kötü bir durum, genellikle, bu durumu yaratan spesifik sebep bilinmediği için düzeltilemez. 23/11/2004 tarihli mektubumda tartıştığım, ruhsal bozuklukların sürekli bir artış içerisinde olmasını düşün mesela. Bu durumun teknolojik gelişmenin bir yan etkisi olduğu kesin gibi görülmektedir. Çünkü modern insanın yaşam tarzı temel olarak teknoloji

¹⁵¹ NEB (2003), Vol. 2, “bee,” p. 42. Blau, özellikle pp. 16-18. USA Today, Oct. 9, 2014, p. 5A; Oct. 10, 2014, p. 4A.

tarafından belirlenmektedir. Fakat ruhsal bozuklukların oranının *spesifik* olarak neden yükseldiğini hiç kimse bilmemektedir. Benim kişisel fikrime göre, depresyon vakalarında görülen yüksek oran güç sürecini yaşayamamaktan ileri gelmektedir.¹⁵² Fakat bu konuda haklı olsam dahi yine de bir çok şey cevapsız kalıyor, örneğin mania ve anksiyete bozuklukları gibi.

Kansere bağlı ölümlerin 19'uncu yüzyıldan beri *on kat* arttığına inanılmaktadır¹⁵³ ve bunun tek sebebi nüfusun yaşlanması değildir. Bu da kesinlikle bir şekilde tekno-endüstriyel yaşam tarzının bir sonucudur. Ancak bazı kanser türlerinin sebepleri biliniyorken, bu hastalıktaki genel devasa yükselişin sebebi hâlâ meçhuldür.

5. Bir problemin çözümü bulunsa dâhi, bu çözümün kendisi insan onurunu ayaklar altına alıyor olabilir. Örneğin; depresyonun, maninin ve dikkat-bozukluğu rahatsızlıklarının sebepleri bilinmediğinden ya da sisteme çok büyük bir maliyeti olmadan ortadan kaldırılmadıklarından, bu problemler hastalara ilaçlar verilerek "çözülür." Yani sistem, insanları insanoglu için uygun olmayan şartlarda yaşamaya zorlayarak hasta etmekte ve daha sonra onlara uyuşturucular vererek iş görmelerini sağlamaktadır. Bu bana göre insan onuruna yönelik büyük bir hakarettir.

6. Bir problemin uzun süreli varlığı, o problemin insanlar tarafından fark edilmesini engelleyebilir; çünkü insanların daha iyi bir durumdan haberi yoktur. Örneğin, Montana'nın dağlarında uzun bir süre yaşadıkten sonra şehre tekrar döndüğümde fark ettim ki, dağlara kaçana kadar tüm bir yaşamım boyunca kronik stres yaşamışım. Elbette bu, *görece olarak* düşük bir stres seviyesiydi. Şehir yaşamına alışmış insanlar bu stresin farkına varmazlar, çünkü bu tarz bir strese ömürleri boyunca maruz kalırlar ve bu stresten azade olmanın nasıl bir his olduğunu bilemezler. Yalnızca dağlardaki tecrübelerim sonrasında kronik stresten tamamı ile azade ol-

¹⁵² 12/10/2004 tarihli mektubum; *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 44, 58, 145.

¹⁵³ Mel Greaves, *Cancer: The Evolutionary Legacy*, Oxford University Press, 2000, p. 16. Greaves aslında şöyle yazmaktadır: "yaş *sebepli* kanser kaynaklı ölümler, ortalama olarak, yirminci yüzyılın sonunda Batı toplumunda muhtemelen on dokuzuncu yüzyılın sonunda olduğundan on kat daha fazladır." Bunun, kanser kaynaklı ölümlerin *herhangi bir yaş grubunda* on kat arttığı anlamına geldiğini varsayıyorum. Denge olması açısından: "yeni kanser vakalarının ve ölümlerinin ortalaması ABD'de 1991 yılından beri peyderpey düşmektedir...", University of California, Berkeley, *Wellnes Letter*, September 2004, p. 8. "ABD'deki kanser kaynaklı ölümler son yirmi yılda erkeklerde yüzde 23 ve kadınlarda yüzde 15 oranında düşmüştür." *The Week*, Jan. 20, 2012, p. 18. Diğer yandan, "Kanser vakaları dünya çapında büyük bir hızla artmaktadır... Küresel bazda kanser vakalarının önümüzdeki yirmi yılda 2012 yılındaki 14 milyondan yıllık 22 milyon vakaya yükseleceği tahmin edilmektedir..." *USA Today*, Feb. 5, 2014, p. 3A.

manın nasıl mükemmel bir duygu olduğunu anlayabildim. Kardeşim de gölde uzun süre yalnız kalmasından sonra benzer bir duyguyu tecrübe ettiğini söylemişti.

7. Bazı problemler tam da modern teknolojinin doğası yüzünden çözülmez niteliktedir. Örneğin gücün bireylerden ve küçük gruplardan büyük organizasyonlara transfer edilmesi teknolojik bir toplumda çeşitle sebepler nedeniyle kaçınılmazdır. Bu sebeplerden bir tanesi, teknolojik toplumun işlerliği için olmazsa olmaz nitelikteki birçok işlevin yalnızca büyük organizasyonlar tarafından yerine getirilebilir olmasıdır. Mesela petrol büyük miktarlarda rafine edilmezse benzin üretmek oldukça zor ve maliyetli hale gelir ve otomobilleri taşıma için kullanmak bu yüksek maliyet sebebiyle mümkün olmaz.

8. Bu mektubun birinci sayfasında alıntılandığı hali ile formülasyonlarınız, “refah”, “karşıtlık”, ve “zararın genel kabul edilebilir seviyesi” gibi terimlere dayanmaktadır. Bu terimler çeşitli yorumlara açık olabilir; fakat benim anladığım şekli ile bunlar ile ifade etmeye çalıştığımız şey, koşullar insanları yeteri kadar rahatsız ettiğinde insanların bu rahatsızlıkları kabul edilebilir bir düzeye indirmek için harekete geçecekleridir. Bunun doğruluğunu kabul etmiyorum; fakat doğru olsa dahi bu, problemi benim gördüğüm şekli ile çözmeyecektir.

Tekno-endüstriyel sistemin en tehlikeli yönlerinden biri, tam olarak, insanları memnun olmamaları gereken koşullarda (örneğin insan onuruna uygun olmayan veya milyonlarca yılda Dünya’da evrimleşmiş hayatı ortadan kaldıran ya da gelecekte bir felakete yol açabilecek koşullar) dahi memnun edebilme gücüdür. (Ya da en azından memnuniyetsizliklerini kabul edilebilir bir seviyede tutabilmesidir.) İlaçlar (biraz önce I. A. 5’te tartıştığım gibi) depresyon ve dikkat bozukluğunun yarattığı rahatsızlıkları azaltabilir, propaganda insanların çoğunu çevrenin yok edilmesine ikna edebilir ve eğlence endüstrisi insanları unutkan yaparak onların nükleer silahlar konusunda endişe duymalarının ya da birkaç on yıl içinde bilgisayarların kendilerinin yerini alacak olmasından korkmalarının önüne geçebilir.

Dolayısı ile konfor asıl mesele değildir. Tam tersine, en önemli endişelerimizden bir tanesi, insanların her durumda, korkunç olarak tanımlayacağımız durumlarda dahi kendilerini iyi hissetmelerinin sağlanması ihtimali olmalıdır. Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya’sını* okumuştur. *Cesur Yeni Dünya’da* neredeyse herkes aşırı derecede konforludur. Fakat

Huxley bu vizyonu, böyle bir yaşam tarzı insan onuru ile bağdaşmadığı için, insanları bu tarz bir dünyadan iğrendirmek üzere yazmıştı.

9. Gerçekleşen şey, toplumsal normların ve insanların kendilerinin de, toplumdaki değişimler uyarınca zaman içinde peyderpey değişimleridir. Bu değişim bir bölümü ile spontane bir adaptasyon süreci ile olurken, bir bölüme ile de propaganda ve eğitim teknikleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Gelecekte biyo-teknoloji de insanların değiştirilmesinde kullanılabilir. Sonuçta olan şey, insanların, daha önceki nesillerin özgürlükle bağdaşmadığını ya da insan onuruna yönelik büyük bir hakaret olduğunu düşündükleri koşulları kabul edecek bir noktaya gelmeleridir.

Örneğin, bir hakarete karşı koyamamak ya da bunu sineye çekmek geleneksel olarak büyük bir utanç kaynağı olarak görülürdü. Romalılar için, “kendisine yapılan yanlışlara uysalca boyun eğmek rezilliğin en dip aşamasını” temsil ediyordu.¹⁵⁴ 17. yüzyılda yaşayan İspanyollar için, kendisine yanlış yapılan bir adam hakarete uğramış olurdu ve ancak intikam alarak bunu telafi edebilirdi.¹⁵⁵ O yıllarda benzer değerlerin tüm Batı Avrupa’da yaygın olduğu varsayılabilir ve aynı tavır -bir yanlış maruz kalmanın utanç verici bir şey olması ve yalnızca intikam yolu ile temizlenebilmesi- Orta Doğu’da hâlâ geçerlidir.¹⁵⁶ Birleşik Devletler’de 19. yüzyılın başlarına kadar “onur” meseleleri yüzünden düellolar yapılıyordu. (Aaron Burr’un Alexander Hamilton’u öldürdüğü o meşhur düelloyu hepimiz biliyoruz ve hafızam beni yanıltmıyorsa Andrew Jackson Başkan

¹⁵⁴ Sallust tarafından Gaius Memnius’a atfedilen bir konuşmadan, *Jugurthine War*, Book 31, Bölüm 16’nın içerisinde. Romalı tarihçiler önemli tarihsel kişilere konuşmalar atfetmişlerdir; fakat alıntı Memnius tarafından gerçekten söylenmeyip Sallust tarafından yazılmış olsa da, Romalıların genel anlayışını yansıtmaktadır.

¹⁵⁵ Calderón dela Barca, *Jornada Primera, Escena Cuarta*, p. 25 (“hombre que está agraviado es infame...,” etc.) Cervantes, “Novela de la Gitanilla,” pp. 79-89 (Cervantes de dahil olmak üzere neredeyse herkesin onayladığı bir şekilde bir soylu, bir askeri yüzüne vurduğu için öldürmüştür). Yaralanmış onur uğruna gerçekleştirilen intikam üzerine Calderón’un ve diğer 17. yüzyıl İspanyollarının tavırları için bkz., Barja, pp. 337-347, 523, 533-34.

¹⁵⁶ Bknz. Danner, p. 45. “[Iraklı] genç adam yüzünü yüzüme yaklaştırıp yavaşça ve tutuklu bir şekilde şunları söyledi: “Yabancıların kapılarını kırması onlar için bir *utançtır*. Yabancıların karılarını durdurması ve onları araması onlar için bir *utançtır*. Yabancıların kafalarına çuval geçirmesi ve onları yerde yatırması ve enselerine ayakbılabı ile basması onlar için bir *utançtır*. Bu tüm bir aşiret için büyük bir *utançtır*. O adamın ve o aşiretin *görevi*, o askerden intikam almaktır—o askeri öldürmektir. *Utancı silmek* için onlara saldırmak görevleridir.

olmadan önce bir adamı düelloda öldürmüştü.¹⁵⁷ Avrupa’da da ünlü ve seçkin kişiler 19. Yüzyıl boyunca düellolara girmişlerdir.¹⁵⁸)

Ancak bugün “intikam” kötü bir kelimedir. Düello yapmak ya da şahsi olarak intikam almak yalnızca illegal değildir, aynı zamanda iyi toplum-sallaşmış kişiler tarafından ahlâk dışı olarak görülür. Kendimize yapılan bir yanlış ya da hakarete, bunun mahkemeler yolu ile telâfi edilmesinin bir imkânı yoksa, uysal bir şekilde boyun eğmemiz beklenir. Ve bu tela-filer yalnızca -o da mümkünse-, saati birkaç yüz dolar tutan avukatları kiralayabilecek kadar zengin olanlar için geçerlidir. Modern toplumun toplumsal düzen ihtiyacının kişisel intikamı ve düelloyu bastırmayı neden bir gereklilik hâline getirdiğini görmek kolaydır.

İngiltere ve Amerika’da sanayi devriminden önce polis kuvvetleri öz-gürlüğe yönelik bir tehdit olarak görüldükleri için kasıtlı olarak zayıf tutulmuşlardır. İnsanlar güvenlikleri için temelde polise değil; kendilerine, ailelerine ve arkadaşlarına güvenmişlerdir. Etkili bir kanun gücü, ancak Sanayi Devriminin getirdiği toplumsal değişiklikler ile arzulanabilir gör-ülmeye başlanmıştır.¹⁵⁹ Söylemeye gerek yok ki, günümüzde güçlü bir polis gücünün varlığını özgürlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılayan saygıdeğer bir orta-sınıf mensubu yok gibidir.

Seni polis gücünü ortadan kaldırmaya çalışan için ya da düello ve kişisel intikamı kabul etmek üzere ikna etmeye çalışmıyorum. Burada vurgulamaya çalıştığım şey, insan onuru ve özgürlüğü ile neyin bağdaşıp bağdaşmadığı ile ilgili görüşlerin geçmişte sistemin ihtiyaçları doğrultu-sunda değiştiği ve gelecekte de yine sistemin ihtiyaçları doğrultusunda değişmeye devam edeceğidir. Yani gelecek nesiller, toplumsal problemleri

¹⁵⁷ Burr & Hamilton: NEB (2003), Vol. 2, “Burr, Aaron,” p. 664. Jakson: Kunhardt, Kunhardt & Kunhardt, p. 350. ABD’de 19. Yüzyıldaki düellolar ile ilgili daha fazla bilgi için: Jack Lynch, p. 77. Sanborn, p. 240. Livingston, p. 177.

¹⁵⁸ Waterloo savaşının galibi Wellington, İngiltere’de kralın kendisinin onayladığı bir düelloya (1829 yılında) katılmıştır. Churchill, *Great Democracies*, p. 30. Fransa’da, genç ve parlak matematikçi Évariste Galois bir düelloda öldürülmüştür (1832). NEB (2007), Vol. 5, “Galois, Évariste,” pp. 95-96. Almanya’da Bismarck, geleceğin demir şansölyesi, önemli bir antropolog olan Rudolf Virchow’u düelloya davet etmiştir (1865)—Virchow akıllı bir şekilde bu teklifi reddetmiştir. NEB (2003), Vol. 12, “Virchow, Rudolf (Carl),” p. 386. 1888 gibi geç bir tarihte, Fransız general ve politikacı Georges Boulanger ülkesinin Başbakanı ile girdiği bir düelloda ciddi bir şekilde yaralanmıştır, Charles Floquet. Age., Vol. 2, “Boulanger, Georges,” p. 421.

¹⁵⁹ Hugh Davis Graham and Ted Robert Gurr, *op. cit.*; Chapter 12, by Roger Lane. *The New Encyclopedia Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 25, makale “Police,” p. 959-960. Ortega y Gasset, p. 124.

kendi insan onuru ve özgürlük anlayışlarına uygun olduğunu düşündükleri bir tarzda çözmeyi başaracak olsalar dahi, buldukları çözümler gelecek nesiller için isteyeceklerimiz ile tamamen zıt olabilir.

10. Bir problem, çözümünü konusunda anlamlı bir ilerleme kaydedilmeden varlığını uzun süre sürdürürse, çoğu kişi bu sorunu çözmekten vazgeçer ve ona karşı ilgisiz hâle gelir. (“Öğrenilmiş çaresizlik” ile ilgili bağlantıya dikkatini çekerim.) Tabii ki bu, yukarıda anlatıldığı gibi, insanları geçmişte kabul edilemez gördükleri hakaretleri kabul etmeye hazırlayan mekanizmalardan birisidir.

Örneğin 50’li yılların sonunda ve 60’lı yılların başında Vance Packard, *The Hidden Persuaders* isiminde, reklamcıların tüketicilere ürün satmak ya da oy verenleri çeşitli adaylara oy vermek konusunda ikna etmek için kullandıkları manipülatif teknikleri ortaya seren bir kitap yayınlamıştı. Kitap ilk yayınlandığında çok büyük bir ilgi gördü ve hatırladığım kadarıyla entelektüeller ve diğer düşünen insanlar arasındaki en yaygın tepki şöyleydi: “Bu bir skandal! İnsanların davranışları, oy verme tercihleri ve satın alma alışkanlıkları birkaç yetenekli profesyonel propagandacı tarafından değiştirilebilecekse dünyamız nasıl bir yer olacaktır?” O zamanlar ergenliğimin sonlarındaydım ve Packard’ın kitabının ve uyandırdığı ilginin bir sonucu olarak manipülatif reklamcılık hakkında bir önlem alınacağına inanacak kadar saftım. Tabii ki bu konu hakkında hiçbir şey yapılmadı ve günümüzde birisi manipülatif reklamcılık hakkında bir kitap yayınlamak olsa bu kimsenin ilgisini çekmez. Bilgi sahibi çoğu insanın tepkisi şu şekilde olacaktır: “Evet, tabi, tüm bunları biliyoruz. Çok kötü... fakat ne yapabiliriz?” Daha sonra bu rahatsız edici konuyu bir tarafa bırakacaklar ve başka bir şey hakkında konuşup düşüneceklerdir. Edilgen bir boş vermişliğe düşeceklerdir.

Elbette manipülatif reklamcılık hakkında hiçbir şey yapılmayacaktır. Çünkü bu konu hakkında bir şey yapmak sistem için çok maliyetli olacaktır. İnsan onuru için ne kadar büyük bir hakaret olursa olsun, sistemin propagandaya ihtiyacı vardır ve sistemin ihtiyaçlarının insan onuru ile karşı karşıya geldiği her durumda olduğu gibi, sistemin ihtiyaçları öncelikli olmaktadır. (Bknz., yukarıda I. A. 2.)

11. Bir de “ortakların problemi” söz konusudur. Herkesin belirli bir davranış içerisinde bulunması herkesin çıkarına olabilir, fakat tek tek bireylerin bunun *tersi yönde* davranması da o bireyin çıkarına olabilir. Örneğin modern toplumda herkesin devletlerin faaliyetlerini desteklemek için kazancından belirli bir miktarı ödemesi herkesin faydasıdır; fakat ma-

aşının tümünü kendine saklaması da tek tek bireylerin çıkarınadır. (Bu sebeple vergi ödenmesi kişinin inisiyatifine bırakılmaz ve zorunlu tutulur.)

Benzer şekilde, teknolojik toplumun korkunç olduğunu, otomobilin bir bela olduğunu ve hiç kimse modern teknoloji kullanmazsa her şeyin daha iyi olacağını düşünen insanlar tanıyorum. Yine de kendileri araba kullanırlar ve teknolojinin sağladığı kolaylıklardan faydalanırlar. Neden yapmasınlar? Eğer X kişisi araba sürmeyi reddederse, teknolojik sistem eskisi gibi devam edecektir ve X'in araba sürmeyi reddetmesi hiçbir şeyi değiştirmedigi gibi ona epey bir rahatsızlık çıkaracaktır. Aynı sebeplerle X kişisi, çoğu durumda, teknolojik sistemin yarattığı bazı problemleri telafi etmek üzere kurulacak bir hareketi oluşturmak ile ilgili bir çabaya girmeyecektir. Çünkü böyle bir çaba içerisinde bulunması onun zaman ve enerjisine mal olacaktır ve kendi şahsi çabalarının hareketin başarı ya da başarısızlığı konusunda minimum bir etkisi olacaktır. İnsanlar toplumsal problemler konusunda, en önemlilerinde bile, yalnızca belirli bazı durumlarda harekete geçerler.¹⁶⁰

12. Çoğu insan, çoğu zaman ileri görüşlü değildir ve gelecek on yıllarda gerçekleşebilecek toplumsal tehlikeler ile ilgili çok az kafa yorar. Bu sebeple önleyici tedbirler çok geç olana kadar ertelenir.

Hafızam beni yanıltmıyorsa, İsveçli kimyacı Svante Arrhenius, Sera Etkisi'ni 1896 yılında tahmin etmiştir¹⁶¹ ve 1960'lı yıllarda küresel ısınma tehlikesi kamuoyunda tartışılan bir konu haline gelmiştir. Fakat hiç kimse, yakın bir zamana kadar, yani bu problemin sebep olacağı birçok sonuç ile ilgili bir şey yapmanın artık çok geç olduğu bir tarihe kadar, bu konu hakkında hiçbir şey yapmamıştır.

Nükleer atıklar ile ne yapılacağı problemi on yıllar önce ilk nükleer güç istasyonları devreye girdiğinde açık bir şekilde göz önüne gelmiştir. Hiç kimse atığın güvenli bir şekilde nasıl halledileceğini bilmiyordu, fakat çözümün bir şekilde bulunacağı varsayıldı ve nükleer güç istasyonlarının geliştirilmesine devam edildi. Daha da kötüsü, nükleer enerji üretimi, "Barış İçin Atom" programı ile birlikte üçüncü dünya ülkelerine yaygınlaştırıldı. Fakat hiç kimse bu ülkelerin küçük sorumsuz hükümetlerinin nükleer atıklar ile ne yapacağı ya da bu ülkelerin, enerji üretimi tekno-

¹⁶⁰ Not 124'e bakınız.

¹⁶¹ Arrhenies, Alıntılanmış Eserler Listesinde belirtildiği şekli ile. Görünüşe göre Arrhenius sera gazı etkisini öngören tek kişi değildir. Fakat öngörünün ortaya çıkmasının daha detaylı bir tartışması bu kitabın kapsamının dışındadır.

lojisini nükleer silah üretiminde kullanıp kullanmayacağı gibi gayet açık soruları kendisine sormadı.

Günümüzde ABD’de nükleer atıklar birikmeye devam etmektedir ve sonsuza kadar birikmeye devam edeceğini düşünmek için her türlü sebep mevcuttur. Ve binlerce yıl boyunca tehlikeli olmaya devam edecek bu atıkların güvenli bir şekilde nasıl halledileceğine yönelik genel olarak kabul edilmiş bir çözüm hâlâ bulunmamaktadır. Nevada Yucca Dağı’nda bulunan atık merkezinin güvenli olduğu iddia edilmektedir, fakat bu oldukça tartışmalıdır. Tecrübe tekrar ve tekrar göstermiştir ki, çok küçük çaplı yenilikler dışında teknolojik çözümlerin güvenilir olması için önceden test edilmeleri gerekir. Genellikle bir deneme yanılma süreci ile düzeltildikten sonra işler hâle gelirler. Nevada atık merkezi, sonuçları binlerce yıl sonra ortaya çıkacak bir deneydir—yani çok geç olduğunda. *Denenmemiş* teknolojik çözümlerin defalarca ortaya çıkan başarısızlıklarına dayanarak, Nevada atık merkezinin de başarısız olacağı ile ilgili bir tahminde bulunabilirim.

Tabii ki çoğu kişi, elektrğin şu andaki tedarikinde yaşanacak büyük bir dönüş yerine, gelecek nesillerin nükleer atıkların yönetimi gibi zor ve belki de çözümsüz bir problem ile uğraşmalarını yeğleyecektir.

Eğer ABD’deki nükleer atık problemi endişe verici ise, sorumsuz küçük üçüncü dünya ülkelerinin nükleer atıkları ile neler yaptıklarını hayal edebilirsin. Bazılarının nükleer silahlar yaptıklarını ya da yapmaya çalıştıklarını söylememe gerek yok. Birkaç on yıl önce nükleer enerji üretiminin yayılmasını sağlayan ve zeki oldukları varsayılan insanların ön görüşü ile ilgili söyleyeceklerim bu kadar.

13. Teknolojinin tehlikeli yönleri, genellikle, çekici yönleri ile bir denge oluşturur. Ve insanlar bir kez kendilerini tehlikeli fakat çekici bir teknolojik yeniliğe kaptırdıklarında bundan geriye dönüş yoktur—teknolojik medeniyetin yıkılmasından başka. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 129. Biyo-teknoloji tarımsal üretimi artırabilir ve yeni ilaçlar sunabilir. Belki de gelecekte genetik hastalıkların önlenmesine ve ebeveynlerin çocuklarına istedikleri özellikleri vermelerine yardım edecektir. Bilgisayarlar hızlandıkça ve geliştikçe, insanlara aksi durumda sahip olamayacakları daha büyük güçler vereceklerdir. Elektronik eğlence endüstrisinin son ürünleri insanlara yeni heyecanlar sunmaktadır.

İnsanların problemleri bu problemler onları yeteri kadar rahatsız ettiğinde çözeceklerine yönelik iddianız doğru kabul edilse dahi, bu iddia bu gibi durumlarda geçerli olmayacaktır. Teknik gelişmeler insanları bazı

durumlarda mutlu ederken, diğer bazı durumlarda rahatsız etmektedir ve mutlu ettiği yönler doğrudan ve açık iken, rahatsızlığa sebep olduğu yönler dolaylıdır ve o kadar açık değildir. Teknoloji ve yarattığı problem arasındaki bağlantının farkına varmak ve bunu kanıtlamak zor ya da imkânsız olabilir. Örneğin insanlar bilgisayarlardan ve elektronik eğlence endüstrisinden aldıkları eğlenceyi doğrudan tecrübe etmektedirler, fakat çocukların bilgisayara ve elektronik oyunlara maruz kalmalarının dikkat bozukluğunun sebebi olma ihtimali açık değildir. Bazı araştırmalar böyle bir etkiyi göstermektedir, fakat bu etkinin gerçek olup olmadığı tam olarak cevaplanmamış bir soru olarak kalmaya devam etmektedir.

14. Çoğu insan çoğu zaman en kolay yolu seçer. Yani, şu anda ve yakın gelecekte onları rahat hissettirecek şeyi yaparlar. İnsanların bu eğilimi, modern hayattaki rahatsızlıkların temeli olan sebepleri hedef almalarını engeller.

Temel sebeplere saldırmak zordur ve bu sebepler ancak belirli bir bedel karşılığında düzeltilebilirler. Dolayısı ile insanların çoğu kolay yolu tercih ederler ve rahatsızlıklarını kolay bir şekilde telafi edebilecekleri kaçış noktalarından birine yönelirler. Eğlence endüstrisinin sunduğu zevklere dalmakla tatmin olmayanlar için ikâme etkinlikler, dinler ve psikolojik ihtiyaçları dinler ile aynı şekilde tatmin eden ideolojiler vardır. Güçsüzlük hissi ile acı çekenler için, sistem içinde bir iktidar pozisyonu adına mücadele etmek, sistemin kendisini değiştirmeye çalışmaktan daha etkili olacaktır. Ve sisteme karşı mücadele edenlere gelince, makûl bir başarı şansının bulunduğu bir ya da birkaç sınırlı soruna odaklanmak, rahatsızlıkların gerçek kaynaklarını oluşturan zor problemleri adreslemekten çok daha kolay ve daha ödüllendirici olacaktır.

Son yıllarda ciddi bir politik güç haline gelen, Hristiyanlığın kaçık versiyonunu düşün mesela. Dünyanın 40 yıl içinde sona ereceğine ve benzeri şeylere inanan insanlardan bahsediyorum. (Ekte gönderdiğim Bill Moyers'in makalesine bakabilirsin.)¹⁶² Bu insanların modern hayatın yarattığı endişelerden ve tatminsizliklerden kaçmak için kendi fantezi dünyalarına çekildikleri kesin gibidir. Dünya yakında sona erecekse ve tüm hakiki inançlılar cennete gidecekse, nükleer savaş ya da çevre ile ilgili sorunlar yüzünden endişelenmeye ne gerek var? Geleneksel ahlâkın çürümesinden rahatsız olanlar için, kürtaj ve gay evliliğine karşı savaşmak, hızlı teknolojik değişimin kaçınılmaz olarak toplumsal değerlerde hızlı de-

¹⁶² Bill Moyers, "Welcome to Doomsday," *New York Review*, 24/03/2005, pp. 8, 10.

gişimler getirdiğini kabul etmekten çok daha kolaydır. Solcuların kendilerini adadıkları “davalar” da benzer bir kaçış mekanizması sunmaktadırlar. Bknz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği* 219-222 ve “Sistemin En Temiz Numarası” isimli makalem. İnsanlar bu tarz değişik kaçış mekanizmalarına başvurarak, rahatsızlıklarının gerçek kaynaklarını adreslemekten kaçınırlar.

15. Teknolojik gelişme hızla birçok problem getirir. Herhangi bir problemin reform yolu ile çözülebileceği gibi çok iyimser bir varsayımda bulunsak dahi, en önemli problemlerin *hepsinin* reform yolu ile ve zamanında çözülebileceğini söylemek gerçekçi değildir. Problemlerin kısmi bir listesi şu şekildedir: Savaş (modern silahlar ile yapılan ve geçmişteki savaşlar ile karşılaştırılamayacak nitelikte olan savaşlar), nükleer silahlar, nükleer atıkların birikmesi, diğer birçok çeşitli kirlilik problemi, küresel ısınma, ozon tabakasının gördüğü zarar, bazı doğal kaynakların tükenmesi, aşırı nüfus ve kalabalık, doğal seçilimin rahatlaması sebebi ile insanların genetiğinin bozulması, türlerin yok olma oranının anormal derecedeki yüksekliği, biyo-teknolojik müdahalelerin yarattığı felaket riski, akıllı makinelerin muhtemel olarak insanların yerini alacak olması, insanların biyolojik olarak tasarlanması (insan onuruna yönelik büyük bir hakaret),¹⁶³ büyük organizasyonların egemenliği ve bireylerin güçsüzlüğü, bireyleri büyük organizasyonların gücüne daha fazla bağımlı kılan gözetleme teknolojileri,¹⁶⁴ propaganda ve diğer psikolojik manipülatif teknikler, psiko-aktif ilaçlar,¹⁶⁵ modern hayatın zihinsel problemleri; bunlara, diğer başka şeylerle birlikte stres, depresyon, mani, endişe bozuklukları, dikkat bozukluğu, bağımlılık sorunları, ev içi şiddet ve genelleştirilmiş yetkinsizlik dahildir.

¹⁶³ Bazılarımız şunu ekleyecektir: Diğer organizmaların biyolojik mühendisliğe tabi tutulması (yaşamın haysiyetine yapılmış bir hakaret.)

¹⁶⁴ *National Geographic*, November 2003, pp. 4-12. Burada gözetleme teknolojileri ile alâkalı mükemmel bir makale var. (Örnek: “Kameralar her yere öylesine yayılmaktadır ki, İngilizlerin tümü dışarıdaki davranışlarının tamamının kaydedildiğini varsaymak durumundadırlar... Makineler yüzlerimizi ve parmak izlerimizi ayırt edebilecektir. Kırmızı ışığı ihlal edenleri ve otoyolda hız yapanları yakalayacaklardır.”) Gözetleme ile ilgili diğer korkutucu şeyler için bknz.: *Denver Post*, 13/07/2004, p. 2A. (“Meksika, bazı savcılarının derilerinin altına mikro çip takmalarını güvenlik gerekçesi ile zorunlu tutmuştur.”); *Time Bonus Section*, Oct. 2003, p. A8-A16; *Time*, 12/01/2004, “Beyond the Sixth Sense.”

¹⁶⁵ Buradaki iddia, hükümet ya da şirketlerin psiko-aktif ilaçları insanları kontrol etmek adına doğrudan kullanacakları değildir; fakat insanların, sistemin kendilerinden talep ettiklerini karşılamak adına kendilerini (depresyon için) ya da çocuklarını (hiper aktivite ya da dikkat bozukluğu için) gönüllü olarak “uyuşturacaklardır.”

Yukarıdaki problemlerden herhangi *birisinin* çözümü (o da tabi mümkünse) uzun ve zor bir mücadeleyi gerektirecektir. Eğer arkadaşın bu problemlerin *tümünün*, hepsi tek tek ele alınarak zamanında çözülebileceğini düşünüyorsa, rüya görüyor demektir. Tek çözüm, tüm bu problemlerin temel kaynağına saldırmaktır ve o da tekno-endüstriyel sistemin kendisidir.

16. Modern endüstriyel toplum gibi karmaşık ve yüksek seviyede organize olmuş bir sistemde yalnızca bir şeyi değiştiremezsin. Her şey birbiri ile bağlantılıdır ve tüm sistemi değiştirmeden herhangi bir bileşende büyük bir değişiklik yapamazsın. Bu durum yalnızca sistemin fiziksel bileşenleri için geçerli değildir; aynı zamanda tüm bir düşünce tarzı, teknolojik toplumu karakterize eden tüm bir değerler ve öncelikler sistemi için de geçerlidir.

Eğer meseleleri, her problemi ayrı şekilde değerlendirip çözmeye çalışırsanız, yapacağınız reformlar herhangi bir problemin çözülmesine yetecek kadar ileri gidemez. Çünkü X problemini çözecek kadar ileriye giden bir değişiklik yaparsanız, bu değişiklikler sistemin başka bölümlerinde kabul edilemez sonuçlara sebep olacaktırlar. *Sanayi Toplumu ve Geleceği* 121-24'te belirtildiği gibi, teknolojinin kötü yanlarından kurtulup yalnızca iyi yanlarını elinizde tutamazsınız.

Örneğin manipülatif reklamcılık ve genel olarak propaganda konusunu ele alalım. Manipülatif reklamcılığa yönelik herhangi ciddi bir kısıtlama, reklamcıların Anayasal hakkı olan ifade özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir; dolayısı ile Anayasa'nın ifade özgürlüğünü düzenleyen maddelerinde ciddi bir yeniden düzenlemenin yapılması gerekecektir. Haber medyası reklamcılık ile ayakta durur. Eğer reklamlarda ciddi bir düşüş gerçekleşirse, dünyanın dört bir tarafından bilgileri toplayıp onları televizyon seyircisine ve gazete okuyucusuna sunacak devasa ağı kim destekleyecektir? Belki de devlet bunu yapar; fakat bu durumda devlet bize hangi haberlerin ulaşacağını kontrol etmiş olur ve bunun ne anlama geleceğini bilirsin. Daha da önemlisi, manipülatif reklamcılığın sona ermesi ile tüketimde de büyük bir düşüş yaşanacaktır ve böylece ekonomi de mahvolacaktır. Bunun sonuçlarının neler olacağını hayal edebilirsin.

Problemler ayrı ayrı çözülemeyeceği için, tüm bir düşünce tarzı ve onunla bağlantılı değerler de dahil olmak üzere topyekûn sistemin değişmesi perspektifinden meseleye bakman gerekir.

17. Olmasını beklediğiniz şeyin tarihte bir benzeri yaşanmamıştır. Toplumlar bazen, görece olarak sınırlı bir kapsama sahip problemlere çözüm

bulabilirler. Örneğin askeri bir yenilgiye maruz kalan bir ülke, ordusunu yeni prensipler doğrultusunda yeniden organize edebilir ve bir sonraki savaşı kazanabilir. Fakat tarihsel olarak, tüm bir toplumsal yapının tamamı ile değiştirilmesi haricinde (yani bir devrim), toplumların bugün karşılaştığımız tarzdaki derin problemleri çözmesi imkânsız olmuştur. Sen ve arkadaşını, tarihten, yukarıda bahsedilen (bknz. I. A. 5) sayıda ve ciddilikte problemi, kısmi reformlar ile çözmüş bir tane toplum örneği göstermeye davet ediyorum.

I. B. Yukarıda söylenenlere rağmen reformun hâlâ işe yarayacağını düşünüyorsan geçmiş tecrübemize bakabilirsin. En belirgin birkaç örnekten bahsetmek gerekirse:

1. *Doğanın tahrip edilmesi.* İnsanlar çevrelerini avcı-toplayıcı düzende dahi belirli düzeyde tahrip etmişlerdir. Ormanlar, ya umursamazlıktan ya da yakılmış ormanların toprakları avcı-toplayıcılar için daha fazla besin ürettiği için yakılmıştır.¹⁶⁶ Erken dönem avcılar bazı büyük av hayvanlarının soyunu tüketmiş olabilirler.¹⁶⁷ Teknoloji insanın gücünü artırdıkça çevrenin tahrip edilmesi daha ciddi bir hal almıştır. Örneğin Akdeniz bölgesinin ormanlarının modern öncesi toplumlar tarafından büyük oranda yok edildiği iyi bilinen bir gerçektir.¹⁶⁸ Fakat ormanlar resmin yalnızca bir kısmıdır: Endüstri öncesi toplumların radyoaktif atıkları, kimyasal fabrikaları, dizel motorları yoktu ve çevreye verdikleri zarar bugün yapıları kıyasla oldukça küçüktü. Şu anda alınmakta olan küçük bir takım geçici önleme rağmen, genel resim açıktır: İnsanların çevreye verdikleri zarar binlerce yıldır sürekli olarak artmaktadır. Reforma gelince—çevreci bir hareket *mevcuttur*; fakat başardıkları, problemin büyüklüğü karşısında oldukça küçüktür.

2. *Savaş.* Göçebe avcı-toplayıcılarda savaş bulunmaktaydı ve çok çirkin bir hâl alabilirdi.¹⁶⁹ Fakat medeniyet ve askeri teknoloji geliştikçe, savaş gittikçe daha yıkıcı bir hal almıştır. 20. yüzyılda ise tek kelime ile korkunç bir hale gelmiştir. Winston Churchill'in söylediği gibi: “Bir zamanlar şanlı ve acımasız olan savaş, artık rezil ve acımasız hale gelmiş-

¹⁶⁶ Julio Mercader (ed.), *Under the Canopy: The Archaeology of Tropical Rain Forests*, Rutgers University Press, 2003, pp. 235, 238, 239, 241, 282. Carleton S. Coon, *The Hunting Peoples*, Little, Brown and Co., 1971, p. 6.

¹⁶⁷ Örn.: Mercader, *op. cit.*, p. 233.

¹⁶⁸ *Encyclopedia Britannica*, 15th ed., 2003, Vol. 14, makale “Biosphere,” p. 1190, 1202. *Age.*, Vol. 19, makale “Forestry and Wood Production,” p. 410.

¹⁶⁹ Örn., Coon, *op. cit.*, pp. 243-44.

tir.”¹⁷⁰ Savaşı sona erdirmeye yönelik özel çabalar en geç 1790 gibi erken bir zamana dayanmaktadır¹⁷¹ ve hükümetlerin bu yöndeki çabaları ise en geç Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Milletler Cemiyeti ile başlamıştır. Ne kadar az bir başarı elde edildiğini görebilirsin.

3. *Modern hayat ile bağlantılı psikolojik problemler.* Bunları 23/11/2004 tarihli mektubumda tartışmışım. Fakat bu tür problemlerin varlığı, sanattaki nevrotik eğilimler ile 20. yüzyılın başında ayyuka çıkması ile bariz bir hâl almıştı. Geçenlerde İspanyol edebiyatının tarihi ile ilgili bir kitap okurken, tarihinin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçtiği sırada nevrozun bir anda ortaya çıkması beni müthiş şaşırtmıştı. Örnek: “Damaso Alonso’nun [1898 yılında doğmuştur] şiiri ... bir ağıt ... acı ve kızgınlıktır; kendi zavalılığına ve çevresindeki dünyanın acısına karşı çaresiz bir sinir patlamasıdır.”¹⁷² Bu tarz sanatçılar, kendilerine has psikolojik problemleri olan bireyler olarak bir kenara bırakılamazlar. Çünkü eserlerinin entelektüeller tarafından takdir edilmesi ve kabul görmesi nevrozun epey yaygın olduğunun bir göstergesidir. Ve modern zamanların psikolojik problemleri ile ilgili ne yapılmıştır? İlaçlar, psiko-terapi—ki bana göre bunlar insan onuruna yönelik birer hakarettir. Teorine göre problemleri çözecek olan reform hareketi nerededir?

4. *Propaganda.* Yukarıda bahsettiğim gibi (bknz. I. A. 10), propaganda ile ilgili problem 1960’lı yıllarda Vance Packard tarafından geniş bir şekilde duyurulmuştu ve bundan çok daha önce başkaları (örn.: Harold Lasswell) tarafından fark edildiği ise kesindir. İnsan onuruna hakaret anlamına gelen bu konu hakkında ne yapılmıştır? Hiçbir şey.

5. *Yaşamlarımızın büyük organizasyonların egemenliğine girmesi.* Bu çok büyük öneme haiz bir konudur ve problemi telafi etmek için hiçbir şey

¹⁷⁰ Churchill, *My Early Life*, p. 79.

¹⁷¹ Neil J. Smelser, *Theory of Collective Behavior*, The Macmillan Company, New York, 1971, p. 273. (“Barış hareketi, Napolyon savaşlarının başlangıcından beri İngiltere’de bulunan genel bir toplumsal harekettir.”). Savaşın 1945 yılından beri niceliksel açıdan azaldığı doğrudur, fakat bunun barış hareketinin çabaları ile bir ilgisi yoktur. Doğrudan büyük güçler arasındaki savaş yalnızca takip eden sebepler yüzünden azalmıştır: i) nükleer silahların varlığı savaşı aşırı derecede tehlikeli hale getirmiştir; ve ii) nükleer silahları denklemden çıkarsak dahi, modern savaşın doğası onu hem ekonomik hem de sosyolojik açılarından aşırı derecede pahalı hale getirmiştir. Fakat büyük ölçekli savaşın tekrar başlaması tehlikesi hâlâ mevcuttur ve eğer bir üçüncü dünya savaşı gerçekleşirse -nükleer silahlar kullanılmasa dahi- medeniyetin tarihinde daha önce görülmemiş bir felakete sebep olacaktır.

¹⁷² J. Garcia López, *Historia de la literatura Española*, 5th ed., Las Americas Publishing Co., New York, 1959, p. 567.

yapılmamıştır. Daha önce de belirttiğim gibi (bknz. I. A. 7), teknolojik toplum bağlamında bu problem ile ilgili hiç bir şey *yapılamaz*.

6. *Nükleer silahlar*. Belki de bu en gösterişli örnektir. Teknoloji bağlantılı tüm problemlerimiz arasında, nükleer silahlar ile ilgili problem reform yolu ile çözülebilecek en kolay problem olmalıdır. Bu silahların oluşturduğu tehlike çok kolay bir şekilde fark edilebilecek niteliktedir—normal bir IQ'ya sahip olan herkes için gayet açıktır. Genetik mühendisliği ve süper-zeka makineler gibi teknolojiler söz konusu olduğunda, bunların zararları yönlerini telafi edecek faydaları olduğu iddia edilse de, nükleer silahların hiçbir faydası yoktur—sundukları şey yalnızca ölüm ve yıkımdır. Nükleer silahların kendi güçlerini artırdığını düşünebilecek olan ve çok küçük bir azınlığı oluşturan diktatörler, askerler ve politikacılar dışında, neredeyse düşünebilen her insan bu silahların bulunmadığı bir dünyanın daha iyi olacağı konusunda hem fikirdir. Fakat nükleer silahlar 1945 yılından beri ortalıktadır ve onlardan kurtulmak konusunda neredeyse hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Tam tersine bu silahlar daha da yayılmıştır: ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa; sonra Çin, İsrail, Hindistan, Pakistan; ve şimdi Kuzey Kore ve belki de birkaç yıl sonra İran...

Reform, nükleer silahlar problemini çözemedi ise modern teknolojinin sebep olduğu ve fark edilmesi ve çözümünü çok daha zor olan problemleri nasıl çözebilir?

Dolayısı ile reformun işe yaramadığı açıktır ve ileride işe yarayacağını düşünmek için hiç bir sebep yoktur. Başka bir şey denemenin zamanının geldiği açıktır.

II. DEVRİM NEDEN BAŞARILI OLABİLİR

II. A. Reformun başarılı olamadığı yerlerde devrimin başarı kazanabilecek olmasının birkaç sebebi bulunmaktadır.

1. 1980'li yıllara kadar, çoğunlukla insanların düşüncesizliği ve pasifliği ve en kolay yolu seçme eğilimleri yüzünden durumun umutsuz olduğunu düşünüyordum. (Bknz. yukarıda I. A. 6, 8-14) O zamana kadar tarih hakkında çok fazla okuma yapmamıştım. Fakat sonra Thomas Carlye'nin *Fransız Devrimi Tarihini* okudum ve böylece, devrimci zamanlarda genel kuralların geçerli olmadığı gerçeğini fark ettim. Bu zamanlarda insanlar farklı davranıyorlardı. Devrimler hakkındaki daha sonraki okumalarım, özellikle de Fransız ve Rus Devrimleri, vardığım bu sonucu doğruladı. Devrimci ateş bir kez bir ülkeyi ele geçirdiğinde, insanlar pasifiklerini bir kenara bırakıyor ve devrimlerinin başarısı için çok büyük çabalarda bulunmaya ve olağanüstü zorluklara katlanmaya hazır oluyorlardı. Bu gibi

durumlarda nüfusun yalnızca küçük bir azınlığı devrimci ateşe kapılmış olabilir, fakat bu azınlık ülkedeki egemen güç haline gelecek kadar büyük ve enerjiktir. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 142.

2. Bu büyük ve egemen devrimci azınlığın ortaya çıkmasından çok önce, yani devrimin gerçekte başlamasından çok önce, devrimci bir hareket çok daha küçük bir azınlığı içinde bulunduğu boş vermişlik ve öğrenilmiş çaresizlikten çıkarabilir ve onları mütevazı ve “makûl” bir reform umudunun yapamayacağı tarzda tutkulu bir adanmışlığa ve kendini feda-ya ikna edebilir. Bknz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 141. Daha sonra bu küçük azınlık, devrime giden yolu hazırlama konusunda olağanüstü bir dayanıklılık ve uzun süreli bir kararlılık gösterebilir. Rus devrimci hareketinin 1917 yılına kadarki seyri bunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır.

3. Devrimlerin genellikle azınlıklar tarafından hazırlanması ve gerçekleştirilmesi önemlidir. Çünkü sistemin propaganda teknikleri, hemen hemen her zaman için, çoğunluğun davranışlarını ve düşüncelerini sistemin temel ihtiyaçlarını tehdit etmeyecek sınırlar içerisinde tutar. Toplum olağan demokratik süreçler ile yönetildiği müddetçe -seçimler, kamuoyu araştırmaları ve çoğunluğun tercihlerini gösteren diğer birçok sayısal gösterge- sistemin temel ihtiyaçların tehdit eden hiçbir reform hareketi başarılı olamaz.¹⁷³ Çünkü sistem her zaman çoğunluğu yanında tutmaya muvaffak olur. Öylesine oy veren bir %51, ne kadar kararlı ve adanmış olursa olsun %49'u daima mağlup eder. Fakat devrim sırasında bir azınlık, eğer yeterli düzeyde enerjik ve kararlı ise, görece olarak hareketsiz çoğunluğa galebe çalabilir.

4. Reformcuların aksine devrimciler, olumsuz sonuçların yaratacağı korkular ile kısıtlanmazlar (yukarıda I. A. 5'e bakınız). Sera gazlarının salınımını ve(ya) elektrik üretimi ile bağlantılı olan nükleer atıkları düşünebilirsin. Bir kişinin dahi elektriksiz bir hayat sürmesi düşünülemez olduğundan, reformcuların elleri kolları bağlanmış. Yalnızca teknolojik bir çözümün zamanında bulunmasını umabilirler. Fakat devrimciler, sonuçları ne olursa olsun, elektrik santrallerini kapatmaya hazır olacaktırlardır.

5. Yukarıda da söylendiği gibi (bknz. I.A.15) reformcular birbirinden bağımsız farklı savaşlar vermeye mahkûm olacaktırlar ve bunların bir tanesinin dahi kaybedilmesi fiziksel bir felakete ya da insan onuru için hoş

¹⁷³ Eğer devasa ve uzun süreli bir propaganda kampanyasını ulusal düzeyde yürütecek kadar zengin değilse—bu değerlendirilmesi gereksiz olan çok düşük bir ihtimaldir.

görülmesi imkânsız koşulların oluşmasına yol açabilir. Tekno-endüstriyel sistemin yıkılması için mücadele veren devrimcilerin savaşıacak ve kazanacak yalnızca *bir* savaşları bulunmaktadır.

6. Daha önce de söylediğim gibi (bknz. I. A.1), tarih “nesnel” koşullara göre ilerler. Eğer tarihin akışını değiştirmek istiyorsak, “nesnel” koşulları bu amaca yönelik olarak değiştirmemiz gerekir. Günümüz dünyasındaki “egemen” nesnel koşullar tekno-endüstriyel sistemin oluşturduğu koşullardır. Eğer devrimci bir örgüt tekno-endüstriyel sistemin çöküşünü gerçekleştirebilirse, bu kesinlikle “nesnel” koşulların dramatik bir şekilde değiştirilmesi anlamına gelecektir.

7. Daha önce de belirttiğim gibi (bknz. I. A.17), önermiş olduğunuz reform yolu ile peyderpey çözümün tarihte bir örneği bulunmamaktadır. Fakat mevcut bir toplumun devrim yolu ile ortadan kaldırılmasının birçok örneği bulunmaktadır. Belki de bizim durumumuza en benzer öncül Rus Devrimi’dir. Bu devrimde, devrimci bir organizasyon devrime giden yolu on yıllar boyunca sistematik olarak hazırlamış ve zamanı geldiğinde son hamleyi yapmak için hazır olmuştur.

8. Uygun reformların mümkün olduğunu düşünüyorsan dahi, etkili bir devrimci organizasyonun kurulmasını yine de istemen gerekir. Gerekli reformların -eğer öyle bir şey mümkünse tabi- şu anda yerine getirilmediği kesindir. Sistemin gerekli reformları yerine getirmeye başlaması için, genellikle, sert bir darbeye ihtiyacı vardır ve devrimci bir hareket bu darbeyi ona sunabilir.

Dahası, devrime kalkışmak bir hata ise -yani gerekli reformlar mümkünse- bu durumda yanlış kendi kendini düzeltercektir. Sistem gerekli reformları yerine getirir getirmez devrimci hareketin peşinde koşacağı bir dava kalmayacaktır. Böylece desteğini kaybedecek ve sönüp gidecektir. Örneğin 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Batı Avrupa’da emek hareketi devrimci bir niteliğe sahipti. Fakat işçi sınıfının devrimci arzuları, işçilerin koşullarının yapılan reformlar ile iyileştirilmesi sonucunda sonraki yıllarda sönmüştür.¹⁷⁴ Bu Rusya’da olanların tersidir, orada çar rejiminin inatçı reform karşıtlığı devrime yol açmıştır.

II. B. Şu şekilde yazıyorsun: “İçinde bulunduğumuz teknolojik rotadan çıkmak adına somut eylemler üzerinde odaklanmak, potansiyel destekçileri harekete geçirdiği kadar daha fazla insanı da bu davadan yabancı-

¹⁷⁴ Bu meselenin aşırı basitleştirilmiş bir halidir. Fakat bizim amacımız için bir örnek oluşturması bakımından yeterince doğrudur. Bknz., NEB (2003), Vol. 29, “Work and Employment,” pp. 953-56.

laştıracak ‘devrim’ gibi yüklü kelimeler kullanmaktan muhtemelen daha faydalı olacaktır.”

1. Eğer birisi tekno-endüstriyel sistemin ortadan kaldırılmasının gerekliliği ile ilgili bir karara varmışsa, “devrim” kelimesini kullanmaktan çekinmek için hiçbir sebebi yoktur. Eğer bir kişi, tekno-endüstriyel sistemi ortadan kaldırmak gibi oldukça radikal bir eyleme hazırsa, “devrim” kelimesi ile bu meseleye yabancılaşması pek olası değildir.

Üstelik böylesine radikal bir hedefe kendini adanmış bir hareket kurmak istiyorsan, bunu yumuşak insanlarla yapamazsın. Tutkulu bir şekilde kendini adanmış insanlara ihtiyacın vardır. Ve kuracağın hareketin, çevre meseleleri ve benzerleri yüzünden bu meseleye ilgi duyan, fakat radikal önlemleri almaktan çekinecek iyi niyetlilerin akınına uğramaması için çok dikkatli olmalısın. Dolayısı ile yumuşak iyi niyetlileri yabancılaştırmak, *isteyeceğin* bir şeydir. Bu tip insanları hareketinden uzak tutman gerekir.

Çoğu insanın yaptığı bir hata, bir harekete ne kadar fazla insan devşirirlerse bunun o kadar iyi olacağını düşünmektir. Eğer bir seçim kazanmak istiyorsan bu doğrudur. Bir oy bir oydur ve bu, o oyu kullanan kişinin derin bir şekilde davaya bağımlı olmasından ya da oy vermeye öylesine gitmesinden bağımsızdır. Fakat devrimci bir hareket kurmaya çalışıyorsan, sahip olduğun insan sayısı, o insanların niteliğinden ve davaya olan bağlılıklarından çok daha az önemlidir. Yumuşak karaktere sahip ya da diğer yönlerden uygun olmayan çok sayıda kişinin harekete katılması hareketin mahvına sebep olacaktır. Daha önceki bir mektubumda da belirttiğim gibi, Rus Devrimi’nin 1917’deki başlangıcında Sosyal Devrimci parti sayı olarak dominantti çünkü devrime bir şekilde sıcak bakan herkesin katılabildiği, herkesi kabul eden bir partiydi.¹⁷⁵ Daha radikal olan Bolşevikler sayıca çok daha az idiler fakat hareketlerine derin bir bağlılıkları vardı ve açık hedeflere sahiptilerdi. Sosyal Devrimciler’in etkisiz oldukları ortaya çıkmıştır ve sonunda kazanan Bolşevikler olmuştur.

2. Bu değerlendirme beni, göçebe avcı-toplayıcı toplumun (GAT) ideal olarak alınması halinde potansiyel devrimciler havuzunun çok dar olacağı yönündeki argümanına getirmektedir. Sen kendin (aynı mektubun aynı sayfasında) buna yönelik muhtemel cevabı veriyorsun, yani GAT idealin yalnızca “en adanmış aktivistleri kendine çekebileceğini” söylüyorsun. Ve bu da temelde benim vereceğim cevaptır. Söylediğim gibi, bağlılığın derecesi sayılardan çok daha önemlidir. Fakat şunu da eklemek isterim ki,

¹⁷⁵ Trotsky, *op. cit.*, Vol. One, p. 223. Ayrıca 29/08/2004 tarihli mektubum.

biyolojik olarak modern insanların oluşturduğu tüm toplum biçimleri arasında göçebe avcı-toplayıcı toplumlar modern toplumun sebep olduğu çevresel yıkım, tehlikeli teknolojik güçler, büyük organizasyonların bireyler ve küçük gruplar üzerinde egemenliği gibi problemlerden en az mustarip toplumlar olmuşlardır. Bu gerçek kesinlikle GAT idealinin yararına bir ağırlık oluşturmaktadır. Üstelik böyle bir idealin peşinden gidebilecek potansiyel devrimcilerin sayısını çok fazla küçümsüyorsun. Bundan başka bir mektupta daha uzun bahsedebilirim.

III. DEVRİMİN GEREKLİLİĞİ

“Durumun çok acil olduğunu ve devrimci bir eylemi gerçekten gerektirdiğini” ispatlamamı istiyorsun ve şöyle yazıyorsun: “Durum senin bahsettiğin kadar acil ise, aynı sonuca ulaşan başka düşünürler de olacaktır. Bu gerçekliği gören ve devrimin tek seçenek olduğu sonucuna varan diğer zeki sesler nerede?” Fakat burada iki farklı durum söz konusudur: Durumun ciddiyeti ve ivediliği başka bir konudur, devrim çağrısı yapmak ise ayrı bir konudur.

III. A. Durumun ivediliği ve ciddiyeti ile ilgili sana kanıt sunmak zorunda olmamalıyım. Çünkü başkaları bunu çoktan yapmıştır. Bill Joy’un makalesini biliyorsun. Jared Diamond ve Richard Posner (ABD Devre Mahkemesi yargıcı, muhafazakar ve hükümet yanlısı) felaket riski ile ilgili kitaplar yazmışlardır.¹⁷⁶ İngiliz kraliyet astronomu Sir Martin Rees’e göre “mevcut medeniyetin içinde bulunduğumuz yüzyılın sonuna kadar ayakta kalıp kalamayacağı yüzde elli ihtimaldir.” Başka korkunç ihtimallerle birlikte, parçacık hızlandırıcılarında yapılan çok yüksek enerji seviyelerindeki deneyler tüm gezegeni anında yutabilecek ve sonunda tüm bir evreni kapsayacak bir felaketi tetikleyebilir.¹⁷⁷ Sanırım arkadaşın yukarıdaki insanları “saçmalayan anarşistler” olarak görmeyecektir.

Yukarıdaki paragrafta adı geçen insanlar bu tehlikelerin önüne geçilebilir umudu ile bunlardan bahsediyorlar. Durumu umutsuz olarak gören ve felaketin kaçınılmaz olduğuna inanan başka birçokları da bulunmaktadır. Birkaç yıl önce birisi bana, “Planet of Weeds”¹⁷⁸ (Otlar Gezegeni) isimli, ciddi görünen bir makale gönderdi. Makalenin tamamını okudum, yalnızca şöyle bir göz gezdirdim. Sanırım savunduğu tez, medeniyetimizin Dünya üzerindeki yaşamın büyük bir bölümünün sonunu getire-

¹⁷⁶ Clifford Geertz, pp. 4-6.

¹⁷⁷ Rees, pp. 1-2, 8, 121-24.

¹⁷⁸ David Quammen, “Planet of Weeds,” *Harper’s Magazine*, October 1998, p. 57-69.

ceği ve medeniyetimiz insan türü ile beraber ortadan kalktığında hayatta kalacak organizmaların zor koşullarda hayatta kalıp çabucak çoğalan ot benzeri organizmalar olacağı idi. Earth First!’ün orijinal üyelerinin çoğu -solcular tarafından ele geçirilmeden önce- politik muhafazakârlardan oluşuyordu ve arkadaşının onları “saçmalayan anarşistler” olarak bir kenara itebileceğini sanmıyorum. Savundukları görüş, çevresel bir felaket yolu ile endüstriyel medeniyetin çöküşünün görece yakın bir zamanda kaçınılmaz olduğu idi. Felaketi önlemenin imkânsız olduğunu düşünüyorlardı ve amaçları endüstriyel toplumun çöküşünden sonra yaşamın yeniden canlanması için “tohum” işlevi görececek vahşi doğa kalıntılarını korumaktı.¹⁷⁹

Dolayısı ile meselenin benim düşündüğümünden daha acil ve ciddi olduğunu düşünen önemli sayıda rasyonel ve zeki insan bulunmaktadır. Şu ana kadar andığım insanlar temel olarak fiziksel felaket riski ile ilgilenmişlerdir. Ellul ve başka bazıları insan onuru ile ilgilenmişlerdir ve Ellul’ün *Autopsy of Revolution* kitabı ile ilgili hatırladıklarım doğru ise, Ellul insan onurunun ve özgürlüğünün topyekûn ve ezeli kaybının önlenmesinin çok küçük bir ihtimal olduğunu düşünmüştür. Dolayısı ile Ellul’un de meseleye bakışı benimkinden daha karamsardır.

III. B. Peki neden devrimin rasyonel bir şekilde savunulması bu kadar nadirdir? Bunun, durumun ciddiliği ve ivediyeti ile ilgisi olmayan birkaç sebebi bulunmaktadır.

1. Günümüz Amerikan toplumunun ana-akımında devrimi savunmak toplumsal olarak kabul edilemez addedilmektedir. Bu riski alan bir kimse, sadece devrimi savunduğu için, “saçmalayan bir anarşist” olarak damgalanma riskini taşımaktadır.

2. Birçok kişi devrimi savunmaktan bir devrim gerçekleştiğinde karşı karşıya kalacakları fiziksel riskler sebebi ile kaçınmaktadır. Devrim sonrasına canlı çıksalar dahi, fiziksel zorluklara katlanmaları gerekecektir. Çoğu insanın ölüm ve zorluklardan, geçmiş toplumlarda yaşamış insanlara göre çok daha fazla korktukları yumuşak bir toplumda yaşıyoruz. (Antropolog Turnbull geleneksel Afrikalıların modern insanın acı ve ölüm karşısında sergiledikleri zayıflığı ne kadar hor gördüklerinden bahsetmektedir.¹⁸⁰)

3. Çoğu insan alıştıkları hayat biçiminde köklü değişiklikler gerçekleşmesini kabul etmeye yanaşmaz. Alışılmış yaşam tarzlarına, bu yaşam tar-

¹⁷⁹ Earth First! ile ilgili yaptığım yorumlar genelde Martha F. Lee’nin kitabından hatırladıklarına dayanmaktadır. *Earth First! Environmental Apocalypse*.

¹⁸⁰ Colin Turnbull, *The Mbuti Pygmies: Change and Adaptation*, Harcourt Brace College Publishers, 1983, p. 89-90, 92.

zının elli sene sonra felakete gideceği kesin olsa da sarılmak isterler. Hatta kırk, yirmi ya da on yıl sonra. Turnbull, “hayatta kalmak buna bağlı olsa dahi aramızdan pek az kişinin modern ‘başarılardan’ vazgeçmeye hazır olduğu” gözleminde bulunmaktadır.¹⁸¹ Burada “başarılar” yerine “alışılmış yaşam şekilleri” ifadesini kullanması gerekirdi. Jared Diamond, bunu yapmanın maliyeti ölüm dahi olsa toplumların inatçı bir şekilde yerleşmiş yaşam biçimlerine sarıldıklarını söylemektedir.¹⁸² Bu bile devrim çağrılarının neden en radikal çevreler dışında pek duyulmadığını açıklamak için yeterlidir.

4. Başka bir durumda hayatlarında gerçekleşecek radikal bir değişimi kabul edebilecek insanlar dahi, kendilerini bağımlı hissettikleri teknolojik aletlerin olmadığı bir gelecekte korkuyor olabilirler. Mesela Michigan’ın Üst Yarımadasında yaşayan ve teknolojik sistemden tutkulu bir şekilde nefret eden ve bu sistemin çökmesini isteyen bir kadın tanıyorum. 19 Ağustos 2004 tarihinde bana gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır: “30 Temmuz tarihinde düşen bir yıldırım, kabindeki güç kaynağımızı bozdu. Üç hafta boyunca elektriksiz yaşadım... Ne kadar bağımlı olduğumun farkına vardım. Geceden nefret etmeye başladım. Bana kalırsa insanlar elektrik tesisatlarını korumak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır...”

5. Çoğu insan (yukarıda III. A’da bahsettiğim orijinal Earth First! üyeleri mesela) sistemin yakın bir zamanda zaten çökeceğini düşünmektedirler, bu durumda devrim gerekli değildir.

6. Son olarak umutsuzluk ve boş vermişlik söz konusudur. Sistem o kadar güçlü ve kendisine zarar verilemeyecek gibi gözükmektedir ki, ona karşı hiçbir şey yapılamaz. İmkânsız olan bir devrimi savunmanın mantığı yoktur. Devrimin gereksiz ya da çok radikal olduğundan ziyade bazı insanlardan duyduğum itiraz budur. Aslında devrimin imkânsız olduğunun düşünülmesi tam da devrimi imkânsız kılan şeydir. Eğer yeteri kadar insan devrimin mümkün olduğuna *ikna* edilirse, bu durumda devrim *mümkün* hâle gelebilir. Doğmakta olan devrimci bir örgütün ilk görevlerinden bir tanesi kendisinin ciddiye alınmasını sağlamak olmalıdır.

III. C. Arkadaşın, “devrime yönelik çağrının gerekliliğinin *tüm şüphelerin ötesinde* ispat edilmesi gerektiğini, çünkü bu çağrının oldukça radikal ve ciddi olduğunu söylemektedir.” Buna katılmıyorum. Teknolojik gelişme-

¹⁸¹ Age., p. 11.

¹⁸² Diamond, muhtelif yerler, örn., p. 275.

nin devam etmesinin olası ya da muhtemel sonuçlarından bazıları; insan ırkının, hatta dünya üzerindeki tüm karmaşık yaşam formlarının ortadan kalkması; insanların yerini akıllı makinelerin alması ya da insan ırkının, özgürlük ve onurun geleneksel anlamda tanımlandığı şekli ile tamamen ortadan kalkacağı bir tarzda değişime uğratılmasıdır. Bu sonuçlar devrimin yaratacağı sonuçlara göre çok daha radikal ve ciddidir. Dolayısı ile devrimin buna degecek kadar gerekli olacağından emin olmak için %100 hatta %90 oranında dâhi emin olmamıza gerek yoktur.¹⁸³

Her halükârda, arkadaşının devrimin meşruluk kazanabilmesi için koyduğu kriter (“tüm şüphelerin ötesinde olması”) imkânsız derecede yüksektir. Büyük savaşlarda en az devrimler kadar tehlikeli ve yıkıcı olduğu için arkadaşın aynı standardı savaşlara da uygulamalıdır. Mesela arkadaşın Batı Demokrasilerinin İkinci Dünya Savaş’ında savaşmasının gayrimeşru olduğunu mu düşünüyor? Eğer meşru olduğunu düşünüyorsa bu, “tüm şüphelerin üzerindeki” bir standartla nasıl uyumlu oluyor?

III. D. Günümüzde, devrimin gelecekte gerekli ya da meşru olacağını bilemeyeceğimizi varsaysak dahi, devrimci bir hareket kurmaya başlamanın zamanı şimdidir. Eğer uzun süre beklersek ve devrimin gerekli *olduğu* ortaya çıkarsa bunun için artık çok geç olduğunun farkına varabiliriz.

Devrimler kendiliğinden gerçekleşebilir. (Mesela Fransız Devrimi’nin önceden hazırlanmadan ortaya çıkması gibi.) Fakat bu bir şans meselesidir. Eğer yalnızca şansımızın yaver gitmesini ummak istemiyorsak, zamanı geldiğinde hazır olabilmek için Rus devrimcilerin yaptığı gibi devrime giden yolu on yıllar öncesinden hazırlamalıyız.

Zaman geçtikçe sistemin devrimi öngörme ve bastırma araçlarının git-tikçe güçlendiğini söyleyebilirim. Mesela devrimin, bilgisayarların zeka anlamında insanları geride bıraktığı bir zamana kaldığını düşünelim. Bu durumda en zeki bilgisayarların şirketler ve devletler gibi büyük organizasyonların elinde olacağı varsayılabilir. Böyle bir durumda devrim imkânsız hâle gelmiş olabilir çünkü devletin bilgisayarları, her adımda devrimcileri alt edebileceklerdir.

Devrimin başarısı genellikle devrimcilerin polis ya da orduda yeterli desteğe sahip olmasına ve böylece bu kurumların en azından bazı bileşenlerinin tarafsız kalmasına ya da devrimcilere yardım etmelerine bağlıdır. Askerlerin devrimci sempatilerinin Fransız ve Rus devrimlerinde önemli

¹⁸³ Özgürlük ve haysiyet açısından durumun *şimdiden* devrimi gerektirecek kadar kötü olduğunu düşünüyorum, fakat bu argümana başvurmama gerek yok.

bir rol oynadığı kesindir. Fakat geleceğin ordu ya da polis güçleri, yoldan çıkarılması imkânsız robotlardan oluşabilir.

Bu bilim kurgu değildir. “Uzmanlar 2011 ile 2015 yılları arasında her evde temizlik ve çamaşır gibi işleri yapacak robotların olacağından bahsetmektedir.”¹⁸⁴ [Bu, uzmanların aşırı iyimser tahminlerinin örneklerinden bir tanesidir. Mart 2016 itibarı ile bu tahmin gerçekleşmemiştir. Fakat ilerlemekte olduğumuz genel yönü göstermektedir. Örneğin sürücüsüz arabalar, robotlar konusunda uzman olan çoğu kişinin on yıl öncesine kadar bunun imkansız olduğunu söylemesine rağmen günümüzde (2016) bir gerçek haline gelmişlerdir.¹⁸⁵] Honda şirketi şimdiden, “makineler bünyesinde daha önce görülmemiş insani yetilere sahip bir robotları olduğunu iddia etmektedir. ASIMO ileri ve geri yürüyebilmekte, köşeleri dönmekte ve merdivenleri kolay bir şekilde çıkıp inmektedir... Bu teknolojinin geleceği çok daha parlaktır. ASIMO’nun basit sesli komutlara cevap verebilme ve yüz tanıyabilme potansiyeli bulunmaktadır... Bir gün ASIMO çok önemli görevlerde çok faydalı işler yapabilir. Yaşlılara yardım etmek ve hatta ev işlerini yapmak gibi. Temel olarak ASIMO, yardıma ihtiyacı olan her türlü insan için üçüncü bir göz, kulak ve bacak olabilir.”¹⁸⁶ Robotların askeri ve polisiye alanlarda kullanılmalarının ikinci adımı teşkil edeceği gayet açıktır. ABD ordusu şimdiden çatışma durumlarında kullanılmak üzere robotlaştırılmış makineler geliştirmektedir.¹⁸⁷

Dolayısı ile bir devrim yapacaksak bunu teknoloji onu imkânsız hale getirmeden yapsak daha iyi olur. Eğer “hiç bir şüphenin kalmadığı” bir zamana kadar beklersek bu fırsatı ilelebet kaçırmış olabiliriz.

III. E. Arkadaşını şunu düşünmeye davet ediyorum: Toplumumuzun geleceği ile ilgili her şeyin olumlu gerçekleştiği ve bunun tekno-endüstriyel sistemin devrim ya da başka bir yoldan çokmeden gerçekleştiği mantıklı bir senaryo çizmek. Tabii ki neyin “olumlu” olduğuna dair bir anlaşmazlık olabilir. Fakat her halükârda arkadaşın başka şeylerle birlikte şunları açıklamalıdır: (1) İnsanlardan daha zeki bilgisayarların geliştirilmesini nasıl önleyecektir ya da geliştirildikleri taktirde bunların insanların yerine geçmesini nasıl engelleyecektir? (2) Biyo-teknolojik gelişmelerin içerdiği bi-

¹⁸⁴ *Denver Post*, 25/01/2005, p. 11A.

¹⁸⁵ Webster, p. 9A, col. 2.

¹⁸⁶ Honda’nın *National Geographic*’teki reklamı, February 2005 (numarasız sayfa)

¹⁸⁷ *The Denver Post*, 18/02/2005, p. 28A-29A. *The Economist*, April 2, 2011, p. 65. Milstein, pp. 40-47. Whittle, pp. 28-33. Markoff, “Pentagon Offers Robotics Prize,” p. B4. *National Geographic*, Aug. 2011, pp. 82-83. *Time*, Jan. 9, 2012, p. 30.

yolojik felaket riskini nasıl önleyecektir? (3) Sanayi Devrimi'nin başından beri gördüğümüz, insan onuru ile ilgili standartların sürekli olarak düşmesini nasıl önleyecektir? (4) Nükleer silahların kontrol altına alınmasını nasıl sağlayacaktır? Yukarıda bahsettiğim gibi (bknz. I. B. 6), teknoloji bağlantılı problemlerimizden nükleer silahlar ile ilgili olanı çözülmesi en kolay olanıdır. Dolayısı ile arkadaşın (4) numaralı soruya yerinde ve ikna edici bir cevap veremezse -insanlığın ışığı göreceği ve tüm nükleer silahları evrensel bir kardeşlik ve barış ortamında ortadan kaldıracacağı gibi batıl bir inanç dışında- bu durumda reform fikrini bir kenara bırakabiliriz.

David Skrbina'ya Mektup, 5 Nisan 2005

İlk olarak, bilgisayarların insanlara zeka bakımından 2029 yılında yetiyeceği ihtimaline değinelim. Sanırım bu tarih Ray Kurzweil'in tahminine dayanmaktadır. Tahminim bunun, 2029'dan çok daha geç bir tarihten önce gerçekleşmeyeceğidir. Bu konu hakkında bir fikir verebilecek teknik uzmanlığa sahip değilim. Tahminim, teknik uzmanların köklü değişimlerin gerçekleşme zamanlarını olduğundan daha erken tahmin etme eğilimlerine dayanmaktadır. 1970 yılında bilgisayar uzmanları 15 yıl içerisinde bilgisayarların insan zekasını geçeceğini tahmin etmişlerdi.¹⁸⁸ Bunun gerçekleşmediği gayet açıktır.

Makinelerin insan zekasını *eninde sonunda* geçmesinin çok yüksek bir ihtimal olduğunu düşünüyorum. İnsan beyninin yalnızca fizik ve kimya kurallarına bağlı olarak işlediğine inanacak kadar materyalistim. Yani başka bir deyişle beyin, belirli anlamda bir makinedir ve onun faaliyetlerini yapay olarak kopyalamak mümkündür. Ve beyin yapay olarak inşa edilebiliyorsa, bu daha fazla geliştirilebileceği anlamına da gelmektedir.

İkincisi, teknolojik sistemin *sonunda* fiziksel bir felakete doğru gitmesinin çok yüksek bir olasılık olduğunu düşünsem de, önümüzdeki birkaç on yıl içinde devasa ve dünya çapında bir fiziksel felaketin bazı insanların inandığı gibi yüksek bir ihtimal olduğunu düşünmüyorum. Bu fikrimi kanıtlayabileceğim teknik bir uzmanlığa sahip değilim. Fakat 1960'lı yıllarda yakın gelecek ile ilgili çok karamsar tahminlerde bulunan ve nitelikli oldukları kabul edilen insanlar bulunmaktaydı. Mesela *Population Bomb* isimli kitabı ile Paul Ehrlich gibi. Tahminleri tamamı ile gerçeklerden kopuk değildi. Mesela Sera Etkisi'ni tahmin etmişlerdi. Salgın hastalık-

¹⁸⁸ Darrach, p. 58.

ların olacağını söylediler ve şu anda AIDS'i görüyoruz. Fakat bir bütün olarak baktığımızda, aşırı nüfusun ve dünyanın kaynaklarının düşünce-sizce tüketilmesinin sonuçları, bu insanların tahmin ettikleri kadar yıkıcı olmamıştır.

Diğer bir açıdan, 1960'lı yılların felaket tellalları ile Bill Joy ve Martin Rees gibi insanlar arasında bazı farklar vardır. Paul Ehrlich ve muhtemelen 1960'lı yılların diğer felaket tellalları solcu tiplerdi ve bildiğimiz gibi solcular, mevcut topluma karşı gelmek için her türlü bahaneyi kullanırlar. Dolayısı ile yaptıkları eleştiriler aşırı derecede abartılmış olur. Fakat bilebildiğim kadarı ile Bill Joy ve Martin Rees solcu tipler değildir. Hatta adanmış birer teknoperverdiler. Ve adanmış teknoperverlerin, teknolojinin tehlikelerini abartmaya yönelik bir motivasyonlarının olması pek olası değildir. Dolayısı ile fiziksel felaket riskinin Joy ve Rees'in düşündüğünden daha az olduğuna inanarak naiflik yapıyor olabilirim.

Bu cümleler 12/03/2015 tarihli mektubumda tartıştığım bazı konuların aydınlatılması içindi. Şimdi mektubunda bahsettiğin bazı noktalara özel olarak değinmek istiyorum.

I. Şöyle yazıyorsun: "Sanat, müzik, edebiyat ve (çoğunlukla) din insanların çoğunun doğru olarak kabul ettiği ve insanlığın gerçekleştirdiği büyük başarılar olarak gördükleri şeylerdir... Bu tarz başarılarla hiç değer vermiyor gibisin ve hatta bir anlamda bunların hepsinin çöpe atılmasını savunuyorsun... Sanat ve edebiyat 'isyankâr duyguların zararsız bir şekilde ifade edilebileceği bir alan sunmaktadır.' diyorsun."

I. A. "Ahlak ve Devrim'de şunları yazmıştım: "Sanat, edebiyat ve benzerleri isyankâr duyguların tatmini için zararsız bir alan oluşturmaktadır..." (Sanırım Ellul'de bir yerlerde buna çok benzer bir şey söylemektedir.) Fakat sanat ve edebiyatın yalnızca *bundan* ibaret olduğunu söylemedim. Her halükârda, sanat ve edebiyatın "çöpe atılmasını" *savunmuyorum*. Sanat ve edebiyatın çoğunun yok olmasının tekno-endüstriyel sistemin çöküşünün sonuçlarından biri olacağını kabul ediyorum, fakat sanat ve edebiyattan kurtulmak bir *hedef* değildir.

I. B. Sanatın modern toplumda kötü bir durumda olduğu ve ilkel toplumların birçoğunda günümüz modern toplumlarında olduğundan çok daha iyi bir durumda olduğu iddia edilebilir. Toplumumuzda sanatın "insanlarının çoğunun doğru kabul ettiği ve insanlığın gerçekleştirdiği büyük başarılar olarak görüldüklerini" söylüyorsun. Fakat çoğu insan hangi sıklıkla bir sanat müzesini ziyaret eder, klasik müzik dinler ya da ciddi edebiyat eserlerini okur? Bana kalırsa çok nadiren. Üstelik ticari grafik

sanatları, televizyonu, hafif romanları ve benzerlerini sanata dahil etsek dahi, günümüzde yalnızca çok küçük bir azınlık, ister profesyonel ister amatör anlamda olsun, sanata *aktif* olarak katılır. İnsanların büyük çoğunluğunun sanat ile olan ilişkisi sanatın izleyicisi ya da tüketicisi olmaktadır.

İlkelerin de bazı sanatlarda uzmanlaşmış kişileri olabiliirdi, fakat onlarda sanata aktif katılım modern dünya ile karşılaştırıldığında çok daha yaygın idi. Örneğin Afrika pigmelerinde dans ve şarkılara *herkes* katılırdı. Mbuti pigmelerinin danslarını -“angeborene Schauspielkunst” (doğuştan elde ettikleri dramatik bir sanat)- ve müziklerini anlattıktan sonra, Schebesta şöyle yazmaktadır: “Burada Mbuti sanatı hakkında daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim, çünkü yalnızca tüm bunların Mbutilerin gündelik hayatlarında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermek istedim. Burada ilkelerin yaşam enerjilerini besleyen ve diğer açılardan çok zor olan orman yaşamlarını aydınlatan ve süsleyen bir kaynak açılıyor. Mbutilerin bu zevklere bu kadar bağlı olmalarının sebebi bu olabilir.”¹⁸⁹ Bunu, insanların sanata katılımlarının Hollywood filmleri izlemek, popüler dergiler ya da hafif romanlar okumak ve kulaklarında aslında dinlemedikleri yüksek sesli bir müzikle gezmekten ibaret olduğu endüstriyel toplum ile karşılaştır.

İkel sanatın çoğunun kaba olduğu doğrudur, fakat bu hepsi için doğru değildir. Batı Avrupa’daki mağara duvarlarına çizilmiş muhteşem resimlerin kopyalarını görmüşsündür ve Afrika pigmelerinin müziklerinin çok sesliliği, müzik teorisi ile ciddi anlamda ilgilenenler tarafından takdir edilmektedir.¹⁹⁰ Tabii ki, modern öncesi toplumlardan hiç birisi, günümüz sanayi toplumunun sanatındaki ince gelişmişlik düzeyine ve sanatın sahip olduğu alanın genişliğine erişemez ve bunların çoğu sistemin çöküşü ile birlikte kaybedilecektir. Fakat benim burada kullanacağım argüman şudur:

I. C. *Maymun ve fıstık*. Küçükken babam maymunları yakalamak için kullanılan ve bir yerlerde okuduğu bir numaradan bahsetmişti. Maymunun sıkılmış yumruğu dar yerinden geçemeyecek fakat açık elini şişenin içinde sıkabileceği genişlikte bir cam şişe alır ve içerisine bir yem, mesela bir fıstık bırakılır. Maymun şişenin içine elini uzatır, fıstığı küçük avucunun içine alır, fakat elini şişenin dışına çıkaramadığını fark eder.

¹⁸⁹ Paul Schebesta, *Die Bambuti-Pygmaen vom Ituri*, Institut Royal Colonial Belge, Brussels, II. Band, I. Teil, 1941, p. 261.

¹⁹⁰ Bknz., Louis Sarno, *The Song from the Forest*.

Fıstığı bırakamayacak kadar aç gözlüdür, dolayısı ile rahatça gidip onu yakalayabilirsin. Böylece maymun fıstığı bırakmak istemediği için her şeyi kaybeder.

Şu anda içinde bulunduğumuz rotada ilerlemeye devam edersek, bilgisayarlar eninde sonunda yerimize geçecek. Makinelerin sanat, edebiyat ve müzik ile alâkalarının ne olacağını zannediyorsun? Bilgisayarlar yerimizi almasa bile, köklü bir şekilde değişikliğe uğratılacağımız kesindir. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 178. Geleceğin insanların geçmişin sanatına, edebiyatına ve müziğine değer vermeye devam edeceklerini neye dayanarak düşünüyorsun? Geçmişin sanatların yerini çoktan, eski eserlerin sıkıcı gözlükmesine sebep olan ve daha yoğun eğlenceler sunan popüler medya almıştır. Shakespeare ve Cervantes, Vermeer ve Frans Hals,¹⁹¹ elit ve azınlık bir entelektüeller grubu için değil, normal insanlar için yazıp çizmişlerdir. Fakat günümüzde kaç kişi, bunu yapmak üniversitede bir ders için zorunlu değilse Shakespeare ya da Cervantes okumaktadır? Kaç kişi Eski Ustaların eserlerinin kopyalarını duvarlarına asmaktadır? Bundan 200 yıl sonra insan ırkı var olmaya devam etse dahi, sanatın, edebiyatın ve müziğin klasiklerini taktir eden *birisi* olmaya devam edecek mi? Bununla ilgili ciddi şüphelerim var. Dolayısı ile mevcut rotamızda devam edersek, Batı medeniyetinin sanat geleneğini zaten kaybedeceğiz ve bunun haricinde çok daha fazla şey kaybedeceğimiz de kesindir.

Belki de her şeyi kaybetmektense fıstıktan vazgeçmek daha iyidir. Özellikle fıstığın hepsinden vazgeçmek zorunda değilsek. Eğer sistem çok geç olmadan çökerse insanlığımızı ve sanattan, edebiyattan ve müzikten zevk alma kabiliyetimizi koruyacağız. Böyle bir durumda, insanların geçmişte her zaman yaptıkları gibi sanat, edebiyat ve müzik üretmeye devam edecekleri ve yüksek kalite eserlerin zaman zaman ortaya çıkacağı varsayılabilir.

I. D. Sanat, edebiyat ve müzikle birlikte dinden de bahsediyorsun. Dinin modern toplumun yok olması ile ortadan kalkacak bir şey olmasını düşünmen beni epey şaşırttı doğrusu. Çünkü modern toplum aşırı derecede seküler olması ile tanınır. Etnograf ve kaşif Vilhjalmur Stefansson şöyle yazıyor: “Herhangi bir dine sahip olmayacak kadar aşağı bir halkın henüz bulunmadığı çok sık söylenir. Bu kesinlikle doğrudur, fakat buradan çıkartılan yorum genellikle yanlıştır. Bir dine sahip olamayacak kadar aşağı bir halkın olmadığı doğrudur, fakat aynı zamanda insan kül-

¹⁹¹ *Encyclopedia Britannica*, Vol. 24, makale, “The Netherlands,” p. 891.

tür düzeyinde ne kadar aşağı inerseniz o kadar fazla din bulacağınız da doğrudur...’’¹⁹²

Aslında Stefansson’un yorumunun tamamı ile doğru olduğu söylene-
mez. Fakat ilkel toplumların çoğunda dinin modern toplumda olduğundan
çok daha büyük bir rol oynadığı da bir gerçektir. Colin Turnbull, Mbuti
pigmelerinin günlük yaşamında dini duyguların ne kadar büyük bir yer
tuttuğunu gözler önüne sermektedir.¹⁹³ Kuzey Amerika yerlilerinin de,
günlük yaşamları ile iç içe geçen buna benzer bir dini yaşamları vardır.¹⁹⁴
Bunu günümüzdeki modern insanların çoğunun dini yaşamı ile karşılaştır:
Teolojik sofistikasyonları neredeyse sıfırdır. Pazar günleri kiliseye gidiyor
olabilirler, fakat haftanın geri kalanında davranışlarını tamamı ile seküler
normlara göre şekillendirirler.

Fakat burada bir çekince eklemek zorunludur: Modern dünyada dinin
bir canlanış yaşaması mümkündür. Son mektubumla birlikte gönderdi-
ğim Bill Moyers’in makalesine bakabilirsin.¹⁹⁵ Fakat Moyers’in bahset-
tiği saçma dinin, arkadaşının sistem çöktüğünde ortadan kalkmasından
üzüntü duyacağı din olmamasını *umut* ederim. Başka şeylerle birlikte, bu
tarz bir din irrasyonel, toleranslı olmayan ve hatta nefret dolu bir din-
dir. Hinduizmde de böyle bir akımın ortaya çıktığını söylemek gerekir.
(Ekteki makaleye bakabilirsin.)¹⁹⁶ İslam’da neler olduğunu ise hepimiz
biliyoruz. Bunların hiçbirisi bizi şaşırtmamalıdır. Dünyanın tüm büyük
dinleri doğruya yalnızca kendilerinin sahip olduğunu iddia eder ve ortaya
çıkılmalarından beri dinler çatışmaların ve genellikle oldukça şiddetli ça-
tışmaların kaynağı ya da aracıdır. İlkel dinler ise genellikle hoşgörü
sahibi, eklektik ya da her iki özelliği de sahiptirler.¹⁹⁷ İlkelerde yaşanmış
herhangi bir dini savaşın varlığından haberdar değilim.

¹⁹² Vilhjalmur Stefansson, *My Life with Eskimo*, Macmillan, 1951, p. 38.

¹⁹³ Colin Turnbull, *The Forest People*, Simon and Schuster, 1962, pp. 92-93, 145; *Wardward Servants*, The Natural History Press, 1965, pp. 19, 23-47, 252-53, 271, 278. Turn-
bull’un Mbuti dini hakkında söylediği şeyler Schebesta’nın söyledikleri ile tam anlamıyla
bir uyum içerisinde değildir. Fakat Schebesta, II Band, III Teil’da Mbuti’nin dini inancının
günlük yaşamları ile sıkı bir bağlantı içinde olduğunu ve onlar için büyük bir önem arz et-
tiğini açıklamaktadır; örnek: pp. 6-8, 11, 85, 96, 159-160, 179, 214-15, 222-23.

¹⁹⁴ Örn., Clark Wissler, *Indians of the United States, Revised Edition*, Anchor Book,
1989, pp. 179-182, 304-09.

¹⁹⁵ Bill Moyers, “Welcome to Doomsday,” *New York Review*, 24/03/2005, p. 8, 10.

¹⁹⁶ William Dalrymple, “India: The War Over History,” *New York Review*, April 7,
2005, p. 62-65.

¹⁹⁷ Bknz., Axtell, muhtelif yerler, örnek: pp. 4, 19, 278, 285-86.

Dolayısı ile arkadaşın sistemin çökmesi ile birlikte modern dinlerin ortadan kalkacağına inanıyorsa (bana göre maalesef oldukça şüpheli olan bir varsayım) neden bundan üzüntü duyması gerektiğini anlayamıyorum.

II. Benim “reformun alternatif bir çözüm olduğu aşamayı geçtiğimizi” düşündüğümü söylüyorsun. Fakat benim görüşüm bu değildir. Reformun zaten hiçbir zaman olası bir çözüm olmadığını düşünüyorum. Sanayi Devrimi ve onu takip eden gelişmeler “nesnel” tarihsel güçlerin işlerliği ile gerçekleşmişlerdir. (12/10/2004 tarihli mektubum.) Bunları ne reform ne de bir (karşı)devrim engelleyebilirdi. Fakat şimdi tekno-endüstriyel sistemi “öldürmenin” mümkün olduğu bir fırsat aralığına geliyor olabiliriz.

Hidra gibi basit ve *merkezi olmayan* bir organizmayı öldürmek oldukça güçtür. Hidrayı parçalara ayırabilirsin ve her bir parça yeni bir hidra olmak üzere hayatına devam eder. Bir memeli gibi karmaşık ve *merkezi* bir organizmayı ise öldürmek kolaydır. Hayati bir organa yönelik bir darbe, vücut sıcaklığının yeteri kadar düşmesi ya da başka birçok farklı faktör bir memeliyi öldürebilir.

18. yüzyıldaki Kuzeybatı Avrupa, Sanayi Devriminin gerçekleşeceği bir yapıda idi. Fakat ekonomik yapısı henüz, tıpkı bir hidra gibi, görece olarak basit ve *merkezi olmayan* bir yapıda idi. Bir savaşın ya da devrimin toplumun yarısını öldürmesi ya da altyapıyı çökertmesi gibi nadir olarak gerçekleşebilecek bir durumda dahi, hayatta kalmayı başaranlar parçaları toplayıp ekonomiyi tekrar hayata döndürebilirlerdi. Dolayısı ile bu durumda Sanayi Devrimi ancak birkaç on yıl gecikirdi.

Fakat günümüzde tekno-endüstriyel sistem gitgide daha fazla tek, *merkezi* ve her bir parçanın diğeri ile etkileşim halinde olduğu dünya çapında bir organizmaya benzemektedir. Başka bir deyişle, sistem gittikçe artan bir ölçüde öldürmesi kolay olan, karmaşık, memeli benzeri bir canlıya dönüşmektedir. Eğer sistem bir kez yeteri kadar zarar görürse “ölecektir” ve tekrar inşa edilmesi olağanüstü zor olacaktır. Bknz. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, ¶ 207212. Bazıları tekrar inşa edilmesini imkânsız olarak görmektedir. Bu (örneğin) saygın astronom Fred Hoyle’un görüşüdür.¹⁹⁸

Dolayısı ile, fikrime göre yalnızca şu anda tekno-endüstriyel gelişmenin yönünü değiştirmenin gerçek bir imkânı önümüzde bulunmaktadır.

¹⁹⁸ Hoyle, p. 62.

David Skrbina'ya Mektup, 10 Temmuz 2005

Oynanmış genler ile ilgili raporlara gelince—evet, beyin üzerinde oyunlar oynamanın (ciddi manada) yeni yolları hakkında raporlar hiç de seyrek değil. Ve bu mesele hakkında endişelenmek için çok sayıda sebep mevcut. Yalnızca işverenlerin çalışanlarını işkoliklere çevirmek için onları gen terapisine zorunlu bırakacak olmaları sebebi ile değil (ki bunun pek olası olduğunu düşünmüyorum), fakat ondan daha da fazla, beynin anlaşılmasında katedilen mesafenin, en hafif tabiri ile insan onuruna bir hakaret anlamına gelecek çözümleri mümkün kılacak olmasından dolayı. Bknz., *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 143-145, 149-156.

Ray Kurzweil'in "*Promise and Peril*" isimli makalesi hakkında şöyle yazıyorsun: "Bahsettiği 'umutların' mı yoksa 'tehlikelerin' mi daha rahatsız edici olduğu konusunda kararsızım." Bu konuda seninle aynı hislere sahibim. Bana kalırsa bahsettiklerinin hepsi birer tehlike. Kurzweil'in tahminleri hakkında şüpheciyim. Söylediklerinin çoğunun gerçekleşmeyeceği hakkında iddiaya girebilirim. Geçmişte teknolojinin geleceği ile ilgili gerçekleşmeyen birçok kendinden emin tahminler yapıldı. Burada teknolojik tehlikelerin büyüklüğünü küçük göstermeye çalışmıyorum kesinlikle. Fakat Kurzweil'in geleceği tahmin edebilme kabiliyetini sorguluyorum. Tahmin ettiği her şey gerçekleşirse çok büyük şaşkınlık yaşarım, ancak Kurzweil ya da başka birisinin kesinlikle tahmin etmediği korkunç başka şeyler gerçekleşirse bu beni hiç şaşırtmaz.

Kurzweil'in makalasindeki bazı spesifik konulara değinmek gerekirse: Şöyle soruyor: "Kanser ve diğer yıkıcı hastalıklar sebebi ile ıstırap çeken milyonlarca insana, biyo-mühendislik tedavi yöntemleri ile ilgili tüm araştırmaların, bunlar gelecekte kötü bir takım amaçlar için kullanılabilir diye durdurulduğunu nasıl söyleyebiliriz?" Kurzweil'in burada gözden kaçırdığı şey, kanserin büyük oranda modern yaşam kaynaklı ortaya çıktığıdır. (12/03/2005 tarihli mektubum.) Bu diğer "yıkıcı hastalıklar" için de geçerlidir. Mesela AIDS. AIDS modern toplumun yokluğunda ortaya çıkmış olsaydı dahi, hastalığı her yere yayan modern ulaşım imkanlarının yokluğunda yerel bir hastalık olarak kalacaktı. Her halükârda, şu anda söz konusu olan tüm dünyanın kaderi ile ilgili temel meselelerdir. "Yıkıcı hastalıklar" sebebi ile ıstırap çeken insanların yaşamlarını yapay bir şekilde uzatmak pahasına felaketi göze almak hiç mantıklı olmayacaktır.

Makale boyunca Kurzweil teknolojik yaşam tarzını romantize ederken, sanayi öncesi yaşam hakkında da yanıltıcı ve kötü bir tablo çizmektedir. 23/11/2004 tarihli mektubumda ilkel yaşamın neden modern yaşamdan daha iyi değerlendirilebileceğinin bazı sebeplerinden bahsetmiştim. Kurzweil'in ortalama ömür ile ilgili söylediklerine gelirsek—sanayi öncesinde yaşamış İsveç kadınları için 35 ve erkekler için 33 yıl gibi bir ömürden bahsediyor. Farkı bir kenara bırakalım ve ortalama olarak 34'ü alalım. Bu rakam doğrudur¹⁹⁹²⁰⁰ ancak yanıltıcıdır. Çünkü çok az sayıda kişinin otuzlu yaşlarının ortasının üzerini gördüğü gibi yanlış bir izlenim yaratmaktadır. Gerçekte, sanayi öncesi toplumların ortalama yaşam ömrü istatistiklerinin düşük olmasının nedeni bu toplumlarda yüksek seviyede görülen bebek ve erken çocuk ölümleridir. 17. yüzyıl İsveç'inde, canlı doğan bebeklerin %32,5'inin beş yaşına gelmeden önce öldüğü anlaşılmaktadır. Fakat zor geçen ilk beş yılı aşanların kabaca %60'ı en az 50 yaşına kadar, %36'sı en az 65 yaşına kadar ve %18'i en az 75 yaşına kadar yaşıyordu.²⁰¹ Bu, daha fazla açıklama yapmadan yalnızca ortalama yaş olarak 34 rakamını ortaya atmanın ne kadar yanıltıcı olduğunu gösteriyor. Gurven & Kaplan tarafından yayınlanan avcı-toplayıcılar ile ilgili hayatta kalma eğrisinin 18. yüzyıl İsveç'inden çok farklı olmadığını da söylemek gerekir.²⁰² Ve Kalahari Bushmen (avcı-toplayıcılar) nüfusunun %8'i 60 ilâ 80 yaş arasındaki insanlardan oluşuyordu.²⁰³ Hatırladığı kadarıyla, 1970 nüfus sayımına göre Amerikan nüfusunun %10'u 65 yaş ve üzeri idi. Bu rakam aklımda kalmış çünkü bu rakamı, Bushmen ile ilgili istatistiği okuduktan kısa bir süre sonra okumuştum.

Kurzweil yalnızca teknolojik gelişmenin değil aynı zamanda biyolojik evrimin de eksponansiyel olarak ilerlediğini söylemektedir. Bu ifadenin doğru olup olmaması “gelişme” ya da “evrimi” ölçmekte kullandığınız nicel ölçüye bağlıdır. Fakat Kurzweil öylece, hiçbir açıklama yapmadan şunları söylemektedir: “Eksponansiyel büyüme evrimsel sürecin bir karakteristiğidir...” Bu tarz bir aşırı öz güven makalesinin başka yerlerinde de göze çarpmaktadır ve (daha önceki bir mektubumda da bahsettiğim) Kurzweil'in

¹⁹⁹ Alıntılanmış Eserler Listesi'nde Kurzweil'e bakınız. Dr. Skrbina bana bu makalenin bir kopyasını göndermiştir.

²⁰⁰ Gurven & Kaplan, p. 327, Table 2.

²⁰¹ Bu istatistikler oldukça kabadır ve yalnızca age. Sayfa 328'deki d grafiği kullanılarak tahmin edilmişlerdir.

²⁰² Age.

²⁰³ R.B. Lee, p. 54.

ciddi bir düşünürden çok bir şovmen olduğu yönündeki şüphelerimi daha da kuvvetlendirmektedir.

Tekrar söylemek gerekirse, teknolojinin bizi sürekli olarak hızlanmakta olan aşırı tehlikeli bir şekilde ileriye taşıdığına ben kendim inanmaktayım. Bu noktada Ray Kurzweil ile tamamı ile hem fikirim. Fakat onun sorumlu, dengeli ve güvenilir bir yorumcu olup olmadığını sorguluyorum.

Kurzweil, insani ve etik değerlerin hayatta kalmasını “kesinlikle sağlamanın” mümkün olamayabileceğini kabul etmektedir. Fakat onların hayatta kalması için yapabileceğimiz birçok şey olduğuna inanıyor gibidir. Ve makalesi boyunca insanların teknolojik gelişmenin alacağı yönü büyük ölçüde kontrol edebileceği yönündeki inancını sergilemektedir. Bu konuda kesinlikle yanlış olduğumu iddia ediyorum. Tarih, toplumların gelişimini kontrol etmek ile ilgili çabaların beyhude olduğunu göstermiştir ve değişimin hızının -Kurzweil’in kendisinin söylediği gibi- sonsuza dek artacağını düşünürsek, bu tarz çabaların beyhudeliği gelecekte daha büyük bir kesinliğe sahip olacaktır. Dolayısı ile Kurzweil’in teknolojik gelişmenin tehlikeli yönlerinin sınırlandırılması ile ilgili fikirleri tamamı ile gerçek dışıdır. Bu bağlamda “doğal seçim” ile ilgili yorumlarıma bakabilirsin. (12/10/2004 tarihli mektubum.) Örneğin insani değerler, ancak hayatta kalmaya “en uygun” değerler ise uzun vadede varlıklarını sürdürebileceklerdir. Ve şu ana kadar var olmuş dünyadan tamamı ile farklı olacak geleceğin dünyasında en uygun değerler olarak kalmaya devam etmeleri pek olası değildir.

Bu çığınca teknolojik gelişmeye katkı sağlayanlar ile ilgili şu sorular sorulmalı— araştırmaları yapanlar ve bu araştırmalar için kaynak sağlayanlar, bunlar birer suçlu mudur ve cezalandırılmaları gerekir mi?

Britanya’da geçenlerde gerçekleşen terörist eylemlerle ilgili: Herhangi bir İnsanî endişeden bağımsız olarak, radikal İslamcıların stratejileri mantıksız gözükmektedir. ABD ya da Britanya gibi ülkelerde yaşayan insanların tümüne bir bütün olarak düşmanca bir tavır sergilemektedirler ve hiçbir ayırım yapmadan bu ülkelerin sıradan insanlarını öldürmektedirler. Böyle yaparak söz konusu ülkeleri güçlendirmektedirler. Çünkü politikacılar en çok ihtiyaç duydukları şeyi sunmaktadırlar: İnsanları liderlerinin arkasında birleştirecek korku duyulan bir dış düşman. İslamcılar “böl ve yönet” prensibini unutmış gibidirler. Yapacakları en iyi şey; Amerikan, İngiliz vb. *halklara* yönelik dostluk mesajları vermek, düşmanca tavırlarını bu ülkelerin elit gruplarına yöneltmek ve sıradan insanları bu elitlerin kurbanları olarak göstermek olmalıdır. (Bunun, ABD’nin düşman ülkelere karşı devamlı olarak uyguladığı bir taktik olduğuna dikkat et.)

Dolayısı ile teröristlerin yaptıkları kitle katliamları aptalca gözükmedir. Fakat eylemlerinin aptallıktan başka bir açıklaması da olabilir: Radikal İslamcı liderler eylemlerinin ABD ya da Britanya’da yarattığı etkidenden çok İslam dünyasında yarattığı etki ile ilgileniyor olabilirler. Liderlerin temel hedefi güçlü ve fanatik bir İslami hareket kurmak olabilir ve bu amaç için görkemli kitlesel yıkım eylemlerinin, ne kadar önemli olurlarsa olsunlar tek tek bazı bireylere yönelik yapılacak suikastlerden daha etkili olduğunu düşünüyor olabilirler. Bu hipotezi destekler nitelikte bazı şeyler buldum:

İnancın radikal bir şekilde yeniden oluşturulması, Bin Ladin ve takipçilerinin amaçlarından bir tanesidir. Amerika ve müttefiklerine saldırmak yalnızca bir taktiktir. Bu saldırıların amacı, iddia ettikleri kötü koşullara karşı Müslümanları alarına geçirecek güçte bir tepki uyandırmak ve inançlarını bu inancın esasına yabancı unsurlardan temizlemelerini sağlayacak bir şekilde onları harekete geçirmektir. Medeniyetler arası bir savaş tetiklemek yalnızca birinci aşamadır. Radikallerin gördüğü hali ile daha zor olan şey, Müslümanları modern dünyayı tamamı ile reddetmeye (demokrasi gibi rezillikler de buna dahil olmak üzere), onları yavaş yavaş sekülerize eden Quisling hükümetlerini yıkmaya ve hak yola dönmeye ikna etmektir.²⁰⁴

Alıntılanmış Eserler Listesi

Abel, Theodore, “The Pattern of a Successful Political Movement,” *American Sociological Review*, Vol. 2, No. 3, June 1937, pp. 347-352.

Adams, Henry Brooks, *The Education of Henry Adams: An Autobiography*, Marine Books, Houghton Mifflin Co., Boston, 2000.

Arrhenius, Svante, “On the Influence of Carbonic Acid in the Air upon the Temperature of the Ground,” *London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science (Fifth Series)*, Vol. 41, No. 251, April 1896, pp. 237-276

Astor, Gerald, *The Greatest War: Americans in Combat 1941-1945*, Presidio Press, Novato, California, 1999.

Axtell, James, *The Invasion Within: The Contest of Cultures in Colonial North America*, Oxford University Press, New York, 1986.

²⁰⁴ Max Rodenbeck, “Islam Confronts its Demons,” *New York Review*, April 29, 2004, p. 16.

Barja, César, *Libros y Autores Clásicos*, Vermont Printing Company, Brattleboro, Vermont, 1922.

Blau, Melinde, *Killer Bees*, Steck-Vaughn Publishers, Austin, Texas, 1992.

Bokota, Stanislaw, "PiS: Savior or Ruin of Poland?," *Polish American Journal*, April 2016

Bolívar. See Soriano.

Bonvillian, Nancy, *Women and Men: Cultural Constructs of Gender*, Second Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 1998.

Corillo, Santiago, *Eurocomunismo y Estado*, Editorial Crítica, Grupo Editorial Grijalbo, Barcelona, 1977.

Cashdan, Elizabeth, "Hunters and Gatherers: Economic Behavior in Bands," in Plattner, pp. 21-48.

Chang, Leslie T., "Gilded Age, Gilded Cage," *National Geographic*, May 2008.

Churchill, Winston, *My Early Life: A Roving Commission*, Thornton Butterworth, London, 1930.

Coon, Carleton S., *The Hunting Peoples*, Little, Brown and Co., Boston, 1971.

Dalrymple, William, "India: The War Over History," *New York Review*, April 7, 2005.

Danner, Mark, "Torture and Truth," *New York Review*, June 10, 2004.

Darrach Brad, "Meet Shaky, the first electronic person," *Life*, Nov.20, 1970.

Dennett, Daniel C., *Darwin's Dangerous Idea*, Simon & Schuster, New York, 1995.

Diamond Jared, *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*, Penguin Books, New York, 2011.

Dunnigan, James F., and Albert A. Nofi, *The Pacific War Encyclopedia*, Checkmark Books, an imprint of Facts on File, Inc., 1998.

Dyson, Freeman, "The Bitter End," *New York Review*, April 28, 2005.

Fallows, James, "Survivor: China," *The Atlantic*, Nov. 2009.

Ferris, Warren Angus, *Life in the Rocky Mountains*, edited by Paul C. Phillips, published by F.A. Rosenstock, Old West Publishing Co., Denver, 1940.

García López, J., *Historia de la Literatura Española*, Quint edición, Las Américas Publishing Co., New York, 1959.

Geertz, Clifford, "Very Bad News," *New York Review*, March 24, 2005.

- Gershon, Elliot S., and Ronald Ob Rieder, "Major Disorders of Mind and Brain," *Scientific American*, Sept. 1992.
- Gilbert, Martin, *The European Powers: 1900-1945*, Phoenix Press, London, 2022.
- Goodman, Paul, *Growing Up Absurd*, Random House, New York, 1960.
- Grandin, Temple, and Catherine Johnson, *Animals Make Us Human*, Houghton Mifflin Boston, 2009.
- Greaves, Mel, *Cancer: The Evolutionary Legacy*, Oxford University Press, 2000.
- Curven, Micheal, and Hillard Kaplan, "Longevity Among Hunter-Gatherers," *Population and Development Review*, Vol. 33, No. 2, June 2007, pp. 321-365.
- Haraszti, Zoltán, *John Adams & the Prophets of Progress*, The Universal Library, Grosset & Dunlap, New York, 1964.
- Hitchens, Christopher, "The Pity of War," *The Atlantic*, Nov. 2009.
- Hoffer, Eric, *The True Believer*, Harper Perennial, Harper Collins, New York, 1989.
- Hoyle, Fred, *Of Men and Galaxies*, University of Washington Press, Seattle, 1964.
- Humphreys, R.A., and John Lynch (eds.), *The Origins of the Latin American Revolutions, 1808-1826*, First Edition, Alfred A. Knopf, New York, fourth printing, 1968.
- Illich Ivan, *Tools for Conviviality*, Harper & Row, New York, 1973.
- Jenkins, Roy, *Churchill: A Biography*, Plume, a member of Penguin Putnam, Inc., New York, 2002
- Kaczynski, Theodore John, *Technological Slavery*, Feral House, Port Townsend, Washington, 2010.
- Kane, Tim, "Why Our Best Officers Are Leaving," *The Atlantic*, Jan./Feb. 2011.
- Kaplan, Jeffrey, and Leonard Weinberg, *The Emergence of a Euro-American Radical Right*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1998.
- Kavanaugh, J.L., "Behavior of captive white-footed mice," *Science*, Vol. 155, 1967, pp. 1523-1539.
- Keniston, Kenneth, *The Uncommitted*, Harcourt, Brace & World, New York, 1995.

Keyfitz Nathan, review of Piel, only one World, in *Scientific American*, Feb. 1993.

Kirkham, James F., Sheldon G. Levy, and William J. Crotty, *Assassination and Political Violence. A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence*, Praeger Publishers, New York, 1970

Knox, Donald, *The Korean War*, Vol. I, Harcourt, San Diego, 1987.

Kolbert, Elizabeth, "Crash Course: Can a seventeen-mile-long collider unlock the universe?," *The New Yorker*, May 14, 2007.

Kosthorst, Erich, *Die Deutsche Opposition gegen Hitler zwischen Polen und Frankreichfeldzug*, 2. Bearbeitete Auflage, Schriftenreihe der bundeszentrale für Heimatdienst, Heft 8, Bonn, 1957.

Kunhardt, Philip B., Jr., Philip B. Kuhhardt III, and Peter W. Kunhardt, *The American President: The Human Drama of Our Nation's Highest Office*, Paperback Edition, River head Books, New York, 2000.

Kurzweil, Ray, "The Promise and Peril," *Interactive Week*, Vol. 7, No. 43, Oct. 23, 2000.

Laue, Theodore H. von, *Why Lenin? Why Stalin?*, J.B. Lippicott Co., New York, 1971.

Lee Martha F., *Earth First!: Environmental Apocalypse*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1995.

Lee, Richard B., "Kung Bushman Subsistence," in Vayda, pp. 47-79.

Leuchtenburg, William E., Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940, Harper & Row, New York, 1963.

Liddell Hart, B.H., *The Real War: 1914-1918*, Little, Brown and Co., Boston, 1964.

Lynch, Jack, "Felled on the Field of Honor," *Colonial Williamsburg*, Autumn, 2005.

Markoff, John, "Pentagon Offers a Robotics Price," *New York Times*, New York Edition, Oct. 29, 2012.

Mercader, Julio (ed.), *Under the Canopy: The Archaeology of Tropical Rain Forests*, Ruthers University Press, New Brunswick, New Jersey, 2003.

Milstein, Michael, "Pilot not included," *Air & Space*, June/July 2011.

Morris, Desmond, *The Human Zoo*, Kodansha America, Inc. New York, 1996.

Moyers, Bill, "Welcome to Doomsday," *New York Review*, March 24, 2005.

Murphy, Audie, *To Hell and Back*, Owl Books, Henry Holt and Co., New York, 2002.

NEB = *The New Encyclopaedia Britannica*, Fifteenth Edition

Napierala-Cowen, Agnieszka, "A Different View of Poland," *Polish American Journal*, Feb. 2016.

Nathanson, Neal, and John R. Martin, "The Epidemiology of Poliomyelitis: Enigmas Surrounding its Appearance, Epidemicity, and Disappearance," *American Journal of Epidemiology*, Vol. 110, No. 6, 1979, pp. 672ff.

Nietzsche, Friedrich, *Twilight of the Idols/The Antichrist*, trans. By R.J. Hollingdale, Penguin Books, 1990.

Parker, Geoffrey (ed.), *The Cambridge History of Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 2008.

Parkman, Francis, *The Old Regime in Canada*, Little, Brown and Co., Boston, 1882.

Patterson, James, T., *America in the Twentieth Century: A History*, Fifth Edition, Harcourt Colge Publishers, Fort Worth, Texas, 2000.

Plattner, Stuart (ed.), *Economic Anthropology*, Stanford University Press, Stanford, California, 1989.

Poncins, Gontran de, *Kabloona*, Time-Life Books, Alexandria, Virginia, 1980.

Priore, Mary del, and Renato Pinto Venancio, *O Livro de Ouro da Historia do Brasil*, Edigão revista e ampliada, Ediouro Publicações, Rio de Janeiro, segunda rimpresão, 2001.

Quammen, David, "planet of Weeds," *Harper's Magazine*, Oct. 1998.

Rees, Martin, *Our Final Hour: A Scientist's Warning*, Basic Books, New York, 2004.

Rodenbeck, Max, "Islam Confronts its Demons," *New York Review*, April 29, 2004.

Rosin, Hanna, "The Silicon Valley Suicides," *The Atlantic*, Dec. 2015.

Rothfels, Hans, *Deutsche Opposition gegen Hitler: Eine Würdigung*, Neue, erweiterte Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1986.

Russell, Osborne, *Journal of a Trapper*, Bison Books, University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska, 1965.

Sallust (Gaius Sallustius Crispus), *The Jugurthine War/The Conspiracy of Catiline*, trans. by S.A. Handford, Penguin Books, Baltimore, 1967.

Sanborn, Margaret, *Mark Twain: The Bachelor Years*, Doubleday, New York, 1990.

Sarmiento, Domingo Faustino, Facundo. *Civilización y Barbarie*, edited by Roberto Yahni, Séptima edición, Edeiciones Cátedra (Grupo Anaya, S.A.), Madrid, 2005.

Sarno, Louis, *Song from the Forest*, Corgi, London, 1994.

Schebesta, Paul, *Die Bambuti-Pygmaen vom Ituri*, Institut Royal Colonial Belge, Brussels; I. Band, 1938; II. Band, I. Teil, 1941; II. Band, III. Teil, 1950.

Seligman, Martin E.P., *Helplessness: On Depression, Development, and Death*, W.H. Freeman and Co., New York, 1992.

Shott, Michael J., "On Recent Trends in the Anthropology of Foragers," *Man* (N.S.), Vol. 27, No. 4, Dec. 1992, pp. 843-871.

Smelser, Neil J., *Theory of Collective Behavior*, Macmillan, New York, 1971.

Soriano, Graciela (ed.), *Simón Bolívar: Escritos Politicos*, Alianza Editorial, Madrid, 1975.

Stefansson, Vilhjalmur, *My Life with the Eskimo*, Macmillan, New York, 1951.

Strybel, Robert, "Poland Under Fire," *Polish American Journal*, Feb. 2016.

Szelag, Lukasz, "There are no Threats to Democracy in Poland," letter to editor, in *Polish American Journal*, Feb. 2016.

Thompson, Derek, "A World Without Work," *The Atlantic*, July/Aug. 2015.

Thurston, Robert W., *Life and Terror in Stalin's Russia: 1934-1941*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1996.

Treelyan, Barry, Matthew Smallman-Raynor, and Andrew D. Cliff, "The Spatial Dynamics of Poliomyelitis in the United States: From Epidemic Emergence to Vaccine-Induced Retreat, 1910-1971," *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 95, No. 2, June 2005, pp. 269-293.

Trotsky, Leon, *History of the Russian Revolution*, trans. by Max Eastman, Pathfinder, New York, 1980.

Turnbull, Colin M., *The Forest People*, Simon & Schuster, New York, 1962.

Turnbull, Colin M., *Wayward Servants: The Two Worlds of the African Pygmies*, Natural History Press, Garden City, New York, 1965.

Turnbull, Colin M., *The Mbuti Pygmies: Change and Adaptation*, Harcourt Brace College Publishers, Fort Worth, Texas, 1983.

Washburn, Wilcomb Eb., "A Moral History of Indian-White Relations," *Ethnohistory*, Vol. 4, No. 1, Winter 1957, pp. 47-61.

White, R.W., "Motivation reconsidered: The concept of competence," *Psychological Review*, Vol. 66, 1959, pp. 297-333.

Whittle, Richard, "The Drone Started Here," *Air & Space*, April/May 2013.

Wissler, Clark, *Indians of the United States*, Revised Edition, Anchor Books, Random House, New York, 1989.

Wright Robert, "The Evolution of Despair," *Time*, Aug. 28, 1995.

Zaccone, P., Z. Fehervari, et al., "Parasitic worms and inflammatory diseases," *Parasite Immunology*, Vol. 28, 2006, pp. 515-523.

Zakaria, Rafiq, *The Struggle Within Islam*, Penguin Books, London, 1989.

Zimmermann, G.A., *Das Neunzehnte Jahrhundert: Geschichtlicher und Kulturhistorischer Rückblick*, Zweite Hälfte, Zweiter Theil, Druck und Verlag von Geo. Brumder, Milwaukee, 1902.

Anarşist Kütüphane

Theodore Kaczynski
David Skrbina'ya Mektuplar
02.01.2004 - 10.07.2005

30.10.2022 tarihinde şuradan alındı: vahsikaracam.blogspot.com,
kaynağından şuraya arşivlendi

Çeviri: Karaçam

Çeviriye Esas Alınan Metin: *Technological Slavery*, Fitch & Madison
Publishers, 2019 (Letters to David Skrbina, sayfa: 129-222)

İngilizce Aslı: Letters to David Skrbina

tr.anarchistlibraries.net